

1348
/ 5

والذین جاهدوا فینا لنهتدینهم سبیلنا

از فیوضات تائید سبحانی و تفضلات توفیق یزدانی کتاب سبیلنا

امداد المسلمین

حسب تدعای مولوی محمد یحییٰ صاحب تاجرتب گنلوہ ضلع سوات

لے مسکنے سبیلنا سبیلنا
در بدر دخیل سبیلنا دخیل سبیلنا

فہرست مضامین سالہ اول و السلوک

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضامین
۱	فصل اول در بیان معنی اسلام و حصول و معنی قول خدا	۵۱	فصل اول در ادب کلام با شیخ و عوام و سوال و جواب
۲	کلمات بر جمع صرف و ایت را گویند و بیان آنکه		و بیان محافطت زودہ سلوک بپایا و براسے محافطت
۳	سلوک علم وین اتباع شرع بسیار ضرور است		ایں مہمان شیخ کامل بدست آورد و در شیخ کامل
۴	و بیان آنکہ بر مقبولان طعن مجذور است -		و سوسہ رزفتناید و سالک در تصرف خود نباید باندیکہ
۵	فصل دوم در بیان اینکہ سالک را از شیخ کمال چارہ نیست		سپہر شیخ باید بود و بیان بعضی ادب شیخ و بیان
۶	و مجذوب صلاحیت اقتدا ندارد و طریق دانستن	۵۴	اوقات لواقل کما حدیث ثابت شدہ -
۷	نیکو این شیخ لایں صحبت بہت یائے و تجذیر از اتباع		فصل بعضی کلمات اولیا و نشان قنف نور قلب
۸	بدوینان و بیان توحید مطلب شرایط شیخ		ذاکر بعضی شرایط شیخ و ترتیب تہذیب و نشان
۹	طریق -	۵۶	صدق مرید و بیان مراعات انفس -
۱۰	فصل سوم در بیان آنکہ سالک بہر افتادہ از حجاب فر		فصل مرید را بیکدم مقام صلاحیت خرقہ پوشی حاصل
۱۱	و خلعت طے کردن است ہم انوار لطایف سبعہ	۵۹	می آید و بیان حجت در کلمات باطنہ -
۱۲	پیش آمدنی ہستند و بیان چیزیکہ دریں انوار		فصل ارکان تصوف و بیان مراعات ادب
۱۳	مشارفہ افتد -	۶۲	حقیقت تصوف و حقیقت معرفت -
۱۴	فصل ششم در بیان صحت ہدایت طریقہ کہ دوام		فصل اصول دین کہ اسلام اعتقاد حق و ایمان
۱۵	و ضواست -	۶۹	و یقین معرفت و توحید بیان عبادت و عجز بہت
۱۶	فصل ہفتم در بیان دوام صوم است و بیان آنکہ اگر		و عبادت و چیزے بیان حق و حقیقت -
۱۷	و بیان اینکہ مراد از رگرگی توسط است نہ افراط -	۷۳	فصل ششم در نصح مسلمانان بالترام تقریر و مراعات
۱۸	فصل ہشتم در بیان دوام سکوت است -		او غایت درجہ و اتباع شرع شریف بہمال تاکید -
۱۹	فصل نهم در بیان دوام خلوت و بیان شرایط		فصل بعضی اوقات اہل خلوت و بیان لوازم
۲۰	و آداب خلوت -		عنا صراحت بیان و یاد و مکاشفات روحی و تجلجی
۲۱	فصل دہم در بیان دوام ذکر است و بیان شرایط و آداب		و شائبہ نفسانی و تخیلات صفات و تہذیب بیان فوائد
۲۲	و بیان مراتب ذکر و اطوار انسان و شجرہ مصنف		و واقعات بیان بعضی محاملات اہل عین - با
۲۳	رسم اللہ تعالی و تہذیب عفی عنہ -	۸۱	جمال سائستہ عقائد ایشان خراب کردہ سزاوار
۲۴	فصل یازدہم در بیان دوام نفی خطا و بیان اقسام		جہالتہ نہایت و بیان نجات از انہا -
۲۵	خطا و معاصی کلید انہا -	۸۴	فصل بیان اینکہ دریں امت مرحومہ تا
۲۶	فصل شانزہم در بیان تہذیب قلب بہ شیخ -		ولایت خواہد ماند و بیان فضل این امت
۲۷	فصل ہجدهم در بیان تہذیب عراض بر حق تعالی -		فصل سیزدہم در بیان اہل طہیمان او را حاصل شدہ
۲۸	تہذیب در نواید ششہ ابط	۱۰۳	و بیان آنکہ بیچ سلمہ رحیقہ زنداند و غیرہ -
۲۹	فصل در بیان مقامات سلوک جمالی -	۱۱۲	شجرہ حضرت حاجی صاحب لوز المہر مرقدہ -
۳۰		۱۱۵	شجرہ حضرت مولانا محمد قاسم صاحب حمد المہر علیہ
			نظم شصتہ زبیر کتاب -

هو الله

بسم الله الرحمن الرحيم

لا حول ولا قوة الا بالله العلي الاعظم احمد على ما خصنا به النعماء السوانج والفضل الاتم وجعلنا من انعم
الامم وارسل الينا نبيا وحيدا بنوح الانبياء واولاهم صلى الله عليه وعلى آله واصحابه اتباعا
واحبا به وسلم اما بعد ميگويد فقير خاكسا برحقير ناكهار رشيد احمد عفى الله عنه واسد واسد الى
منتناه كه اين فصول چند است از ترجمه رساله مكيه كه حسب ارشاد قدوة العارفين زبدة السالكين
قطب الوصلين حافظ محمد ضامن صاحب مخاوي سلمه الله تعالى بالافضل والتفصيل
ثبت افتاده و محض پايه ترجمه لفظي نبوه بشيره و ترتيب فصول و توضيح مجملات و ايجاز تطويلات
و حذف تكررات تخيرات مناسب داده پايدار السلوك نام نهاده و بنام نامي و اسم سامي افتخار
المشائخ ك الاعلام مركز الخواص العوام منبع البركات لقد سيبه مظهر القبوضات المضييه
معدن المعارف الاطيه مخزن الحقايق مجسم الدقايق سراج اقرانه قدوة اهل زمانه
سلطان المعارف ملاك التاركين غوث الكاملين غياث الطالبيين الذي كاشف الشبهه
الافلام من ملاحم الباطنة واعجزت التوصيف شاملة الكرائم استطاع بظفره كماله و لونه الاخرون شهاب
و مجيد الفجر و الغافلون من قلوب مرشد و ممد و سليله يومى و عدى ملائى و محقق سیدی سندى الشیخ الرحیل
المشتهر بهدا و الله الغار و فی مخاوی سلمه الله تعالى بالارشاد و الهدایة و ازال بذاته المطمئنة

مختار شریف
مطالع مختار
اصلاح مکتوبات
استاد مولانا
نیز عابد و کمال
است
مطالع التبیان
الرجوع الی البیان
مکتبہ البیان
کلمہ ۱۱۱
عہدہ دارالترجمہ

الفضائل والخوایہ استعانة بنوده و باقریال فیضان و عافیتش بنا چستہ و رزہ صلاحیت اس امر
نمیداشت و باین اہ پائی غلیظہ انشت فراشت مر جو آنکہ حضرت ایشان خصوصاً و ہر کہ مطالعہ
اوست و علم باین مردم را از دعائی خیر خود بفراموشی بندہ و خطاییکہ بیند اصلاح فرماید کہ خود را
از زلت بری نمی کنم و الا از حسد حاسد باکی و از چشم عیب بینی پر و اسے نمے کہ گزندش و کندش
بر گردن چہوست و مقصود من ازین ترجمہ و تفسیل همان است کہ مصنف رحم فرمودہ کہ اگر صلوات
بصدق مطالعہ آن کند و حق تعالی او را آگہی بخشد انقدر بدانکہ بارگاہ حق جل و علا بسیار پاک
و نہایت منزہ از کمالات است و آلودہ نجاسات محاصی لایق آن بارگاہ نیست و او تعالیٰ از
بندگان خود اطاعت و موافقت او امر مے طلبد و از محاصی و منافی منعی فرماید و بسان حال
می فرماید کہ این آدم من بد لازم تو ہستم بد لازم خود را محکم گیر و ترا از ہم چیز کفایت میکنم و ہر من بیچ
شے ترا کافی نیست پس چوں انقدر علم و یقین او شد و طلب نجات خود کہ حسیست بستہ مشغول
طہارت ظاہر و باطن بود و رفتہ رفتہ سلوک طریق حق و رزوتا باشد کہ واصل گردد و مقرب شود
و انس و مجالست با حضرت صمدیہ حسب مصادق او تعالیٰ شائد کہ من چلبیس خواہم بود ہستم حاصل آید
و اکنون ترجمہ مطالب او میکنم و بخدا تعالیٰ می پناہم فاللہ تعالیٰ یصمینی من کل مالا یلیق و یوقی
خیر التوفیق **فصل** بدانکہ سلوک طریقہ عبارت است از تہذیب اخلاق کہ جمیع صفات خسیہ
از بخل حسد و کبر و عجب و ریا و غیرہ دور کردہ ہما و صاف حسد از سخاوت اخلاص معجز و تواضع و ذلت
و غیرہ پیدا کند تا استعداد وصول مدیتہ آید و طریقہ و اصطلاح صوفیہ کرام رحمہم اللہ تعالیٰ قطع مشال
و ترقی مقامات الی اسد را گویند و اول باب شریعت است و بدایہ طریقہ آن است کہ از رخصت و
تہذیلات اجتناب کند و احسن مستحبات را در احکام شرع بر خود لازم گیرد و اما نہایتہ طریقہ پس چنیہ
رحمہم اللہ تعالیٰ فرمود کہ او رجوع بسوے بدایہ باشد و در معنی اس اقول معنی گفتہ اند کہ مراد از بدایہ
ذات پاک حق تعالیٰ است چکہ او تعالیٰ اول و بدایہ ہر چیز است و ہموست منہتی و مرجع ہر شے
چنانکہ در قرآن شریف مے فرماید کہ ہما نور سوے او تعالیٰ رجوع مے کنند و ہم فرمایہ
کہ طرف سوے تعالیٰ خواہید رفت و نیز فرمود کہ اسے محمد صلی اللہ علیہ وسلم نہایتی کار سوسے
پروردگار تست پس چوں سالک تمامہ طرف بدایہ خود کہ حق تعالیٰ ست رجوع کرد نہایت

پیش مثل آهنگست اگر بدن و پارچه ترا نسوزاند بوسه و خان ضرور آید مگر مرد و زن بسیار
 کوشش و تلاش کنند که این شیخ لایق مشیخت هست یلے کو بسیار طالبان دریں راه به سبب اتباع
 گمراہان ہلاک شدند بلکہ اکثر بربادی دریں راه از بہین است حق تعالی فرماید کہ چوں
 بہشتیایاں در بہشت و دوزخیان بدوزخ روند شیطان گوید ای سے مردمان ہا سد تعالی شما
 را وعده بر است فرمودہ بود من و زور غ و وعدہ بشما کروم و بیج دلیل حق بر شما پیش نکر دہوم
 بجز طلب بلا حجتہ شما دعوت باطل مرا قبول کر دید پس چرا مرا ملامت میکنید خود را ملامت کنید
 کہ حق الامر را گزاشتید و حضرت محمد الرسل صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ اسلام کسے را خوش
 ندادید تا کہ عقدہ قلب و عقیدہ او را نماند پس بایستید کہ اطاعتہ جملة انبیاء علیہم السلام
 خصوصاً حضرت سید المرسلین صلی اللہ علیہ وسلم فرض است و جملة انبیاء علیہم السلام در
 اصول دین کہ معرفت ذات و صفات و رسل و ملائکہ و امور آخرت وغیرہ ہست متفق اند قد زورہ
 دریں امور اختلاف نیست و نسخ در احکام و اعمال شدہ نہ در عقاید و اختلاف مجتہدین است ہم
 و جزیات فروغ است نہ در اصول ہر کہ در اصول غلط کردہ مبتدع و گمراہ گشت نجات ازین
 گمراہی بجز اتباع کتاب و سنت و اجماع و دیگرے نیست و اختلاف و فروغ موجب حمت
 و وسعت است محضی را یک ثواب و مصیب را دو ثواب پس ہر شیخے کہ برین مذہب بود و
 موافق اجماع است و کتاب و سنت عقیدہ دارد و مہمہ از علم طریقہ و حقیقہ ماہر بود و قابل مشیختہ
 است و مبتدعی این امر را با فوہ مردم ثقات و عدول از احوال مریدان اومی توان دریافت کہ اگر
 علماء و وقت برواخبار غے کنند بلکہ بعض اہل تمیز و کان و صالحان جوانان و پیران از وفیضان
 مے گیرند و باو محبتہ دینی مے دارند و در طریقہ و حقیقت مسلم مے پندارند بدانکہ فی الواقع ماہرہ
 حق است پس چوں باو بیعت کنند فرماں بردار او شود و بتوحید مطلب حلقہ اطاعت او
 در گوش کشد و توحید مطلب اینکہ بدانکہ بجز این شیخ معین موصوف صفت مرا
 در عالم کسے بطلب نتوان سانید اگرچہ دیگر شیوخ اقران او باشند و بایں صفات
 موصوف بودند و این رکن عظیم است اگر توحید مطلب ندارد و پراگندہ ہر جا مے ماند و شوش
 شود و خدا ہم پر و احواد نکند کہ در کدام صحرا ہلاک شد بلکہ چنانکہ حق و قبلہ یک است شیخ راہ

لطیفہ خدای تعالی
 ماضی و مرآت
 معبر و مصلحت
 غافلکان
 من سلطان الاولین و آخرین
 قاضی بین خدای تعالی
 و داور افتخار
 مے حقیقت در صلاح
 مخلوقات حق تعالی
 است لا حجاب باین

رسان خود هم یک داند بسیار وین پرانگی هلاک شدند پس اگر خطر هم دارد که در عالم
 کسی بجز این شیخ مر بطلب تواند یافت شیطان در وقت کند و از جاس لغزاند و بسیار
 شود که شیطان بصورت پیر آمده و از خراب کند و چنین اشیاء نماید که بآن عقیده او بر باطل
 منعقد گردد و معاذ الله و بتوحید مطلب هرگز شیطان راه نیابد و تمثیل باین شیخ نتواند که حضرت
 صلی الله علیه و سلم شیخ را در میان خود مثل نبی و در قوم خویش فرموده و علماء راست خویش را بمثل
 انبیاء بنی اسرائیل فرموده پس چنانکه شیطان لعین بمثل حضرت فخر الانبیا صلی الله علیه و سلم
 نتواند چنانچه خود فرموده اند که هر کمر را بخواب دیدم فی الواقع مرادیکه شیطان بصورت من
 هرگز نمی تواند آمد چنان بصورت شیخ متابع شریعت منی تواند گشت پس مرید محفوظ می ماند
 و از اینجا گفته اند که چار چیز کن حصول اند عجزت در دین حق و علو عظمی وقت مشاهدات و کاشفات
 و تجلیات و حفاظت و حرمت شیخ و غفقت بر یاران طریق که عبارت از توقیر کبار و ترحم صغارا
 و این همه کامل ایمانان را نصیب بود و ناقص ایمانان را و مرید را باید که صادق بود یعنی بظاهر
 و باطن سر و عیانیه با خدا مستقیم ماند و بهر حال طالب حق بود و بدین عقل و نفس و سر و قلب
 و روح مخلص باشد که تمام حركات و سکناات و افعال و اقوال او بر اے خدا تعالی باشد که باین شرط
 اخلاص و صدق توقع قوی است که بمعرفت و وصول شتابد چنانچه او در ارضی الله تعالی ریت
 کرد که حضرت صلی الله علیه و سلم فرمود که حق تعالی سے فرماید که هر کمر را طلبید مرا یافت و سر که
 غیر را طلبید مرا نیابد و ازین خبر طالباں و عاشقاں را راجا غلیم شد چرا که طلب را بذات پاک
 خود نسبت کرد و اگر بشرط اخلاص و صدق و اراده کامله چنانکه صوفیه کرام هم مسلم الله تعالی فرموده
 اند که توحید آن است که ندکرند غیر خدا قمارے را و ندانند جز او را و نفهمند و ندانند دوست دارد و سوا او
 را و محبت خدا تعالی را بر اے ذات پاک او تعالی دارد و نه به طمع جنت و خوف دوزخ و آنچه حقیقتاً
 فرمود که مومنان توقع رحمت الهی دارند و از عذاب می ترسند صفت عوام مومنین است
 نه بنی که در صفت خواص فرمود که ایشان تبلیغ رسالت سے کنند و از خدا تعالی سے ترسند
 و بجز خود سے تعالی ازین هیچ چیز نترسند و هم فرمود که ایشان خدا را دوست دارند و خدا افعالے
 ایشان را در هم حضرت صلی الله علیه و سلم فرمود که الهی من از تو نبوتے پناهم و امثال این در قرآن

علم شیخ فخر الدین اگونی
 که راست است
 و کلمات را در صورت
 از کتاب را در صورت
 که در دنیا سازد
 اول حق تعالی است
 خود را در اول طمع
 و از این است
 شیخ تجلی العزیز
 درین شریعت
 خدا تعالی را
 الله الاحم
 انما عودت
 منك

و اخبار بسیار است که مطلب صوفیه کرام بخوبی ثابت می کند و هم مردم یقین دانند که روح شیخ مقتید
 بر یک مکان نیست پس هر جا که می باشد قریب یا بعید اگر چه از شخص شیخ دور است اما روحانیه
 او دور نیست چوں این امر حکم داند و هر وقت شیخ را بیاورد و در ربط قلب پیدا آید و مردم مستفید
 نمود و چون مهربم در حل و اقمه محتجج شیخ بود شیخ را به قلب حاضر آورد و بهسان حال سوال کند البته
 بهر وجه شیخ باذن الله تعالی او را القاء خواهد کرد و دیگر ربط تمام شرط است و بسبب ربط قلب
 بشیخ لسان قلب او ناطق می بود و بسوئے حق تعالی راه می کشاید و حق تعالی راه می کشاید و
 حق تعالی او را محدث میکند چنانکه حضرت صلی الله علیه و سلم فرمود که در امتها سبب سابقه محدث
 یعنی درست را سبب بودند اگر درین امت هم هست او عمر است یعنی الله عنه یعنی قلب عمر رضی الله
 عنه به سبب کمال ربط خود با سرور صلی الله علیه و سلم چنان با حق تعالی ارتباط یافت که از
 حق تعالی ملهم می شود و بهین موافق را سبب او رضی الله تعالی عنه و می آمد و موافقات را سبب
 و سبب رضی الله عنه زیاد و از بزرگ گفته اند و الله تعالی اعلم الحاصل شیخ طریقه آن بود که
 دین و شمع و در قلوب مریدین راسخ گردانده و شجاعت بدون سلوک طریق حق که مذموم و محمود را
 دیده و دانسته و مانع و صناد و انهمیده و چشیده باشد منظور نیست و مجذوب اگر چه مطلب
 رسیده مگر چوں در قطع طریق آفتها سبب راه نماند و بلایان را جبر ندارد و دوشیخت که بدو
 و دلالت راه هست از و راست نیاید و شروط شیخ آن است که عالم کتاب و سنت بود و صرف
 علم بلکه باید که اتصاف بصفات کمال اغراض از حب دنیا و جاه و مال هم دور و در طریقه از شیخ
 پیسنیدگان مسلسل تا رسول کریم صلی الله علیه و سلم داشته باشد با مرشیخ خود ریاضت و مجاهده
 از قلت کلام و طعام و منام و قلت اختلاط با نام و کثرت صدقه و سکوت و صلوة و صیام کرده
 باشد و مکرم اخلاق و حسن ادب مثل صبر و شکر و توکل و یقین و سخاوت و قناعت و امانت
 و حلم و تواضع و کفایت امور آخرت و صدق و اخلاص و حیا و وقار و سکون و تاقی و بیاد و ادان
 جاه و مال و غیره و غصلت او بوده باشد و انوار مشکوٰۃ نبوی در خود پیدا کرده و جمیع اخلاق و غیره
 از کبر و عجب و تکبر و حسد و عهده و حرص و اهل و سبب حرکتی و غیره در آن نور مضمحل نموده
 باشد و صورت مجاهده و ریاضت به تکلف بسبب حلاوت و لذت تجلیات بر روی می

این شیخ را شیخ
 سبب جبر است
 سبب حق تعالی است
 شیخ خود را القاء
 نماید چنانچه در
 بیرون قلب را شمع
 است

و خورشید بود و انوار مشاہدہ و کمال آتش تابان بودہ و بخور قلب او شرح صدرش گردیدہ
 باشد و از دنیا و اہل او بجلوت گریختہ سیراب بحر جلال شدہ باشد و از جملہ علل و قیود مطلق
 بودہ بمقام احسان رسیدہ بلبان جلال گفتہ باشد کہ معبود سے را کہ نمی بینم قابل عبادت نمیدانم
 چنانچہ وعیل میانی از علی رضی اللہ عنہ پرسید کہ اے علی آیا رب خود را می بینی فرمود کہ ربی
 کہ اور اندہ بینم وے را نمی پرستم و عیل گفت کہ چگونہ می بینی فرمود کہ اے عیل اور اچھا ظاہر
 نمی بینند بلکہ دیدہ قلب بصدرق و ایمان سے بیند ہم آں شیخ بعد مجاہدات و ریاضات
 از محنت ظاہری برآمدہ راحت وصال رسیدہ و از تلخی مشقت گذشتہ حالات حالات چشیدہ
 باشد و بانیم فضل خاص خطر راحت ربودہ و بوسعت گاہ لامرکان ثغبات قرب مانوس بودہ
 و باب مشاہدات برو کے کشودہ باشد و دوا سے در و ہجر خود یافتہ و ظرف سینہ خود پر ہوش
 و کلمات حکمت از دے سرزودہ باشند و قلوب خلایق با و مائل بودہ باشند و ظاہر او در مدار
 و باطن و داخل مشاہدہ مستغرق گردیدہ باشد و بجلوت اور اخلاص ملتزم شدہ باشد و مغلوب الحال
 نہ شدہ و شیطانیات ننگتہ باشد و اولیقا است خود استعداوت و گدایاں را دانستہ و مقام اورا
 کے نشاختہ باشد پس اوست قابل مشیخت چرا کہ طریقہ محبین و حال مقربین سبب اعمال برابر
 صالحین باد و عطا شد و گاہ اس شیخ را خلیفہ باشند کہ علم او را نشان منتقل شود و بواسطہ انشان
 در طریقہ او برکت ماند و لین جلد ہمو لین قلب او دریں شیخ نمودار بود و ایں علاقہ قبول کون
 بدن اوست اعمال اشل قبول قلب او و ایں باعث کمال محبت خاصہ ہست کہ تحقیق الی اور ہ
 ترقی فرماید و اصل خود بعد انقضاء تمام از اغیار میکند و خود حق تعالی فرمود کہ جلد ہمشل
 قلبہما نرم می شوند و ایں حال محبوبین است چنانچہ فرمود کہ حق تعالی احسن حدیث کتاب
 متشابہ بکر نمازل فرمود کہ بر جلد ہما سے خدا ترساں از دمو سے سے خیزند و باز جلو و قلوب
 انشان نرم می شوند و آرام سے گیرند بکر خدا تعالی و ہم بدانی کہ شیخ را حاوی جمیع علوم بودن
 شرط نیست بلکہ بقدر فراہیض و سمن و تو اقل عبادات و انواع محرمات و مخدورات و بقدر تمیز
 در جائز و نا حایز پس است و در طریقہ واجب است کہ جملہ محالجات امراض سالکین طریقیہ
 و طریقیہ مجاہدہ و ریاضتہ را کہ بہر کس حسب استعداد اولایق بود و باندود و نشتمند باید بود کہ مزاج ہما سے

۴۰
 الاحسان ان تبتد
 کما تدرہ ۱۲
 خلقہ بعد از دنیا
 کون شہی
 طریقت را و عبادت
 حقیقت را و عبادت
 شمع شیطانیات
 مشایخ کویق
 و فی الحال بنیاد
 بنیاد خلفت ع بود
 و باطن باشد و اندر اند
 و شیطانیات را نہ
 مشایخ کویق
 و بنیاد بنیاد

نیک و بد و انوار برقی و الوان مختلفه بیند هرگز با الوانها نکلند و بالیقین دانند که نور حقیقی از شکل
 و جهت و تخیر پاکست پس آنچه ازین انوار و غیره از تقسیم خیالات خواهد بود فی الحال اقل خواهد شد
 و پیدا است که تا پدیدار قابل دل بستن نیست همچو خلیل علیه السلام که چون ستارگان را دید که مغرب
 شدند فرمود که گم شوند گمان را دوست نمیدارم که ایشان قابل خدائی نیند این مرید هم دم الاحبابین
 زنده اند تا پدیدار و فانی تبری در زرد و آگرای محضات ثابت مانند - باید دانست که حقایق این
 معانیات در عالم معنی نیست و اینکه در عالم مثال روشن شده تجلی و پرتوه آن حقایق هست مگر
 باید که بآں هم مانوس نگردد که حق تعالی او درین راه هفتاد هزار حجاب از نور ظلمت پیدا کرده و آنها
 را پرده کعبه اسرار سبب غیرت و عظمت او مقرر فرموده چنانچه حضرت صلی الله علیه و سلم
 باین ازا اشارت فرموده که برای خدا بیخلفی هفتاد هزار پرده نور و ظلمت اند اگر برداشته شود
 جمله ما سوا سوخته گردد و آن حجاب بهمین انوار و حقایق و ظلمت جسمانیه از حواس خمس و طبایع
 و اغراض و اخلاق و میمیه نفس و هوا و هوس و شهوت و شیطان و غیره اند و نفس از یکا از ظلمت
 و کمورت بالطبع متنفر است و با نور مانوس ازین جهت نزع حجاب ظلمانی بر طبایع حاصل است
 مگر رفع نور اینها بے بسیار دشوار است و بیان آنها آنکه در هفتاد هزار حجاب ظلمت و لطیفه قالب
 که وجود سالک است برنگ خاکی اند و بواسطه ذکر بنور ذکر این ظلمات توجیه میشود مشاهد میشود
 و چون جسم بنور ذکر صالح بود صاف مثل ابر سپید میگردد و دوده هزار پرده نورانی و لطیفه نفس
 برنگ آسمانی اند و بدانکه نفس ربی وجود است و مشرور و خود بخود فیضان می کند و چون نفس
 ربی مزکی گردد خیرات خود بر وجود فیضان خواهد کرد و دوده هزار نورانی در لطیفه قلب بنگ سرخ
 اند مثل آتش اگر غذای حسب خواهش خورده می شود و دخانیه هم در آن آمیزیده بود و میریخ
 الصعود نباشد و گرنه صاف و سربیع الصعود باشد و دوده هزار نورانی در لطیفه سرائر بنگ شیشه
 صاف و سفید که آفتاب بر آن تافت باشد و دوده هزار نورانی در لطیفه روح زرد رنگ از یکا بل
 صفائی و دوده هزار نورانی در لطیفه خفی اند بنگ آئینه روحی مصقل مثل رنگ حد حشیم انسان
 و دوده هزار نورانی در لطیفه حقیقه که هر طلائع باوقایم اند بنگ سکه که قرچشم و فرحت قلب باو
 بود و اولون حیات دل است بآں رنگ عقیق باقی ماند خجهم الدین کبر می رحمة الله تعالی فرماید

شمره ذکر است که اول ذکر زبانی بود بعد آن ذکر قلبی و بعد آن غلبه ذکر و بعد آن محویت ذکر و اگر
 در ذکر ریاضت و این نتیجہ عمل صلح و اتباع سنت است و نہایت سلوک ہم ہمین است
 کہ بسبب صحت بدایہ نصیب گردد و شریطہ تصحیح بطریق امام جنید رحمہ اللہ نقل ہے کہ
 اقرب الطرق ست براسہ حصول مقصود ہشت اندوہ آم طہارت و دوام صوم و دوام
 سکوت و دوام خلوت و دوام ذکر اللہ و دوام نفی خواطر و دوام ربط قلب باشیخ و استفادہ
 علوم و واقعات از و تا آنکہ تصرف خود را در تصرف او فنا کند و دوام ترک اعتراض بخلاف حق
 در ہر حال ضرر رسد یا نفع تا آنکہ سوال جستہ و پناہ از آتش ترک کند و تہمہ این موقوف بر توفیق
 آسمانی ہستند کہ را توفیق رفیق شاد خود میداند و فکر مے کن کہ اہم ضروریات خداست تعالیٰ
 ست پس محبت این مطلوب حق را سخ نموده از مخلوق رو میگردد و بخالق متوجہ مے شود و
 بعد و ہما جرت را گذشتہ طالب قرب و وصال میگردد و از کسل و سستی باز ماندہ مشقت و
 و مجاہدہ اختیار مے کند سہیل تشریحی رحمہ اللہ تعالیٰ فرمود کہ ہجرت تا قیامت فرض
 خواہد ماند از جبل لبوئے علم و از غفلت طرف ذکر و از گناہ جانب طاعت و از اصرار بر
 توبہ و ہن شریطہ را در ہشت فصل مفصل میکنم بفضل اللہ تعالیٰ و عونہ **فصل** شریطہ اول و دوم
 وضو ست تا آنکہ کیا عت ہم بے وضو نماز اگر ب نیاید تا ہم رسیدن آب تیمم کند چنانچہ
 حضرت صلے اللہ علیہ وسلم فرماید کہ استقامت و رزید و کابل نشوید و بدانید کہ بہترین اعمال
 شما نماز ست و محافظہ وضو بجز مومن کسے مے کند و ہم فرمود کہ وضو صلاح مومن ست و
 ہم فرمود کہ وضو بر وضو نور بر نور است و امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ در احیاء العلوم روایت
 کرد کہ حضرت صلے اللہ علیہ وسلم فرمود بنار وین بر پاکی ست و ہم فرمود کہ کلید نماز طہارت
 ست و فرمود کہ طہارت نصف ایمان ست و حق تعالیٰ فرماید کہ در مسجد نبوی مردمانند کہ طہارت
 را مرغوب دارند و حق تعالیٰ پاک را دوست میدارد و پس باید کہ بہر حال و در خوردن و آشامیدن
 و گفتن و گفتن و غیرہ با طہارت ماند تا کہ بیکت طہارت ظاہری طہارت باطنی حاصل شود
 و سینہ او صالح و سالم گردد کہ در حضرت منزہ بجز صاحب قلب سلیم را کہ از جملہ کدورات
 سالم بود با نیست و ہر کہ نظام خود را موافق شریعت پاک نہ کرد و ہر گز باطن او با و ب طریقی قابل

۱۴
 یہ حال چندان
 لطیف و ادیبان
 المستحسن

نگردو کہ ظاہر عنوان باطن است و اگر بر طهارت بنا دوست دارد قریب است کہ انوار ربانی بحد
 عکس اندازند و عکس آن انوار در محلیہ او افتد و بحسب قسم دل در تار یکی چنین مشاہدہ کند کہ ہرگز
 قبل ازین نصیب بخود نداشت انشاء اللہ تعالیٰ **فصل** شہر طودیم آن است کہ ہر روز
 روزہ دارد و وقت افطار غذا کم خورد تا اگر آن شکم نشود و بگرسنگی ہم ہلاک نہ گردد کہ بیا خوردن
 و چنان کم خوردن کہ ہلاکت آرد ہر روز نایاب اند حق تعالیٰ فرماید کہ بخورید و بنوشید مگر اسراف
 نکنید و ہم فرمود کہ اسے مومنان طیب و حلال کردہ خدا تعالیٰ را بخورد حرام نسا زید و از حد
 ہم نگذرد کہ خدا تعالیٰ زیادتی کند گان را دوست ندارد و چنانچہ چو نیت روزہ کند
 غذا کم خوردن بہتر است برائے تعظیم روزہ چرا کہ روزہ بعضیست خاصہ کہ در وجود خدا تعالیٰ
 منہا وہ است از جملہ ارکان اسلام و ہمہ عبادات متناوہست چنانکہ در حدیث قدسی است کہ ہم
 نیکوئی را ثواب دہ مثل نماز مقتصد مثل شود مگر صوم خاص برائے من است و ثواب دہم من
 خواہم داد یعنی قدر ثواب او در علم منست دیگر سے نذا ند و بوسے دین صائم نزد خدا افتاد
 از مشک خوشبو ناک تراست و حضرت صلی اللہ علیہ وسلم روزہ را سپہ فرمودہ اند و ہر کہ نفس
 و شیطان جہاد دارد سپہ اورا ضرور باید تا شیطاں نخورد چرا کہ در پیری بیج شے چندان شہرت
 کہ در پیری شکم بی آدم کہ ہمہ بلا از شہوات و حرص و کینہ و غیرہ از پیری شکم اند بلکہ آدمی را چند لقمہ کہ
 بدان کمر است نوازند کہ کفایت اند چنانچہ عیسی علیہ السلام حوازمین را فرمود کہ شکمہا سے خود را
 گرسنہ دارد و جگرہا سے خود را تشنہ و بد نہا سے خود را بزم سازید تا شاید کہ بد نہا سے
 خود را بہت خود را بہ بنید امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ در احیاء العلوم فرمود کہ مقصود اہم در ہم چیز توسط است
 کہ خیر الامور و اساطمہا مقرر است و ہر دو طرف افراط و تفریط قبیح اند و آنچه در فضائل جمع گفتہ ایم
 و ہمہ میدہد کہ افراط تمام و گرسنگی کمال مراد باشد و ہرگز چنان نیست بلکہ وجہ آن است کہ اسراف
 حکمت الہی در امر شریعتین است کہ ہر چہ طبع اورا بنہایتہ خواناں می بود و او موجب بنا و باشد
 شرع درال چنانچہ مبالغہ کند کہ جاہل پندارد کہ مخالف طبیعت بالکل مراد است بگر عالم میدہد
 کہ انقدر مبالغہ بسبب کمال حرص طبع شدہ و مقصود توسط است چرا کہ طبیعت تفاحہ است
 این شے خواہد کرد و شرع بالکل منع خواہد نمود و بسیار دور است و دشوار کہ طبع را بالکل ازین

که در خواب بسیار آشیاء دیده می شوند که در بیداری نظر نمی آیند پس اگر در حالت بیداری هم
حواس ظاهر و نه شوند و اس دل بکشاند و آنچه در خواب می نمود در قیظ آید و همین سه قبول
مقبول صلی الله علیه و سلم پانزده سال قبل از نبوت خلوت را پسند فرمود و در غار حرا یک هفته
و دو هفته عبادت میکرد و اندوخته ها را می خورده و فرمودند و جابر بن عبد الله رضی الله عنه روایت
کرد که آن جناب در آن غار تا یک ماه تشریف داشتند پس باید که خلوت خانه چنان تنگ
بود که وقت ذکر و نماز نشستن و ایستاده نماز نتوان خواند و بس تا یک چندال باشد که
شعاع غورشید و روشنی روز آنجا نگیرد و متحلی را منزه و راست که براسه دفع قبض طبع و کسل و
ملا خلوت و دیگر خواهش نفسانی بیرون نیاید و اگر براسه ضرورت دینی از وضوء نماز و حج و جماعت
و غیره و باید که قوی مردانه بود و قدم جلو نمی نهاد که تا جان هم در بیخ نثارده نشود نامرد که
بهرین افتد و باید که عاشق صادق باشد که غیر مطلوب را پس پشت اندازد و ثابت قدم بکرام
دل و اطمینان نفس راحت ببرد و طبع را از شهوت پاک کند و دل را به تقوی آراید و عقل را با بیان
و جوارح را بطاعات محرم کند و انفاس را بنور صدق و اخلاص منور سازد و وسوسه را بدکار اسلام کشاده
و در آنکه هیچنیم دال را حق تعالی ابرایت داده و او را لالاب فرموده و شاید که باخلاق حسنه از او
و تواضع و ذلت و انکسار و سکنت و خضوع و خشوع متخلق بود و نفس را چنان گوشمالی که
بایں اخلاق عادت گیرد و از حُب و دنیا و جاه و مال اعراض کند و ثقیلت اکل طول صمت و کثرت
صوم و صلوة و صبر و شکر و توکل و یقین و سخاوت و قناعت و امانت و سکون و تاقی و تراض گردد
و غذا و لباس از حلال بهر سازند تا شیطان سوسه نهد بلکه باید که فعل از خلوت هم عادت ریاضت
و عزت گیرد و کم خوردن و کم خفتن و کم با خلق بودن و کم آب نوشیدن را شعار گرداند و گوشت
بسیار نخورد که حضرت صلی الله علیه و سلم فرمود که چو گوشت خوری در نفس خود و رغبت جاع
می یابی بلکه در هفته یک دو دفعه خورد و چون خورد از نیشم پانزده نخورد که باین مدت نفیست
از شمع اجازت است تا مستدی ضعیف نگردد و باید که غذا را خفیف صحت و بهضم
موافق طبع بخورد نه بطی لضم و نه شکم سیر و ادب خوردن و خلوت و هم در غیر خلوت اینکه
نعمه کوچک گیرد و بس اند گوید و با حضور قلب و زکر بسیار غایه تا طمکت شهوت طعام بخورد

ذکر قبل کرد و چون فرو برد خدا سے را کہ در حق او با سانی فرود کرد و شکر ادا نماید و چون در سجده
 قرار گیرد و کمر گرفته ہمیں عمل کند تا آنکہ بقدر غذا رسد و ہمیں سال آب جری جری نوشد و
 اول بسم الله و آخر شکر خدا تعالی گوید و بعض صوفیہ گفتہ اند کہ بتجربہ تشنگی را شہوت کا ذبہ
 در ریاضتیم پس ہر کہ نفس را کمی آب وقت تشنگی عادت دہد خدا تعالی تشنگی او را دفع
 کند تا آنکہ چند چند ماہ آب ننوشد و جو آہش ہم نیاید و روز رزق و بدن او هیچ اثر ضرر پدید
 نیاید و طبع بر طوبت غذا قانع ماند و شیخ محی الدین نووی رحمہ اللہ تعالیٰ در ریاض الصالحین
 فرمود کہ عزت وقت خدا و زمانہ و خوف وقوع فتنہ و حرام و شہوات و غیرہ تجہات
 و حق تعالی بزبان حبیب خود صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ بسوئے خدا تعالی بگریزید کہ من شما
 را از حق قائل تر سازندہ صریح ام و مسلم از سعد بن ابی وقاص روایت است کہ ایشان
 از حضرت صلی اللہ علیہ وسلم شنیدند کہ مے فرمودند تھتعالی متقی پاک غنی لطف پوشیدہ
 را دوست مے دارد و در صحیحین ابوسعید خدری رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کرد کہ شخصے از
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پرسید کہ ام شخص بہتر است فرمود مونسیکہ بنفس و مال خود و راز
 حق تعالی مجاہدہ کند باز پرسید کہ بعد از این کہ ام بہتر است فرمود و کیسوشدہ در درہ کوہ کہ
 عبادت خدا تعالی مے کند و در روایتے آمدہ کہ از حق تر سیدہ مردمان را از شر خود و اربابینہ
 و ہم ابوسعید خدری رضی اللہ تعالیٰ عنہ در بخاری روایت است کہ عنقریب بہترین
 مال مردم اہل اسلام گو سفندال بودند کہ اینہا بر سر کوہ برو و دین خود را از فتنہ و اربابینہ
 گریزد و عایشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا روایت کرد کہ شروع وحی بر حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
 خواہلے صالح بود کہ تعبیر آنہا ظاہر مثل صبح صادق بود مے آمد بعدہ حضرت
 صلی اللہ علیہ وسلم در غار جبرائیل غلوت گزید تا چند چند شب عبادت مے کرد و در آنہما
 بخاند تشریف نھے آوردند و طعام آن روز با ہمراہ مے بردند و بار نزو خدیجہ رضی اللہ
 تعالیٰ عنہا تشریف آوردہ توشہ چند روز مے بردند و ہمچنین عمل مے فرمودند تا آنکہ در
 ہاں غار وحی رسید کہ فرشتہ جبرئیل علیہ السلام آمدہ گفت کہ حواں فرمودند کہ من خواندہ
 نیم پس جبرئیل علیہ السلام آمد و صلی اللہ علیہ وسلم را گرفتہ بزور بسیا ر شپلیدہ گذاشت

وگفت کہ سچاں باز فرمودند کہ خواندہ نیت تم باز فرستند بزور تمام شپیلیدہ و گزاشتہ گفت -
 اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِیْ تَاْمُرُکَ تَعْلَمُ کہ میں حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نزد خدیجہ رضی اللہ
 عنہا تشریف آورند و دل مبارک حضرت صلی اللہ علیہ وسلم سے لرزید و فرمود کہ مرا در پارچہ
 بیچید و پارچہ پیچید آخر در پارچہ پیچیدہ مانند تاکہ خوف دفع شود با خدیجہ رضی اللہ عنہا
 قصہ فرمودند کہ بر جان خود از ہلاکت ترسیدم خدیجہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا فرمود ہرگز خوف نہاید
 قسم خدا تعالیٰ کہ ترا ہرگز حق تعالیٰ رسوا نخواہد کرد کہ تو صلہ جسم سے کئی دور است گوی
 و برابر در وضعیفان ہستی و برائے مسکینان کسب سے کئی و مہمان نوازی و برحق الامر مددگار سے
 تا آخر حدیث پس اہل اللہ سے فرمایند کہ حضرت با وصف این صفات حسنہ و عصمتہ و حفظ
 حق تعالیٰ از آفات بر خود اس نہاشتند و بر جان خویش می ترسیدند باز چگونہ کسی را
 با فوایم خصال طبع سلوک الی اللہ و عمل خلوت و اربعین راست آید بلکہ اگر کسی نزد خدا تعالیٰ
 بر مہمہ خواہد و از شیطان خجاست جوید باید کہ این صفات سنئہ کہ حضرت خدیجہ رضی اللہ تعالیٰ
 عنہا ذکر کردہ اند و خود پیدا آرد و تو فوی و رشرح مسلم گفتہ کہ خلوت شان صاحبین
 و بندگان عارفین است ابو سلیمان خطابی گفت کہ محبت خلوت آل سرور صلی اللہ علیہ وسلم
 را از اہل سبب بود کہ در خلوت فراغت قلب و اعانتہ بر فکر و قطع از الوقات بشری و خشوع
 بخوبی میرے آید و بد آنکہ چون اول حضرت جبرئیل علیہ السلام در جبرائیل حضرت فخر
 عالم صلی اللہ علیہ وسلم حاضر شدند امر فرشتہ کرد کہ حکم تبلیغ تا آنکہ حضرت علیہ السلام ریاضت بسیار
 فرمودند و از مخالطت مردم اعراض کردند و دنیا و اہل آل را بدینہ اشتند و خلوت برگزیدہ تمام
 رسانیدند و شہر و خانہ را بگذاشتند از طعام بقدر سہر متی گرفتہ کار با علی مرتبہ رسانیدند بلکہ
 بعض اوقات اس چند لقمہ طعام را ہم گذشتند و ارشاد کردند کہ نزد پروردگار خود سے حرام
 و سے نوشتم و چوں ہمہ اطوار استوار شدند و مناسبت امر تبلیغ گردید حق تعالیٰ بوحی تائید
 فرمود و سخاوت رسالت مشرف گرد پس ہمین ست سنت الہی برائے ہایت خیرین گان
 خود کہ انبیا علیہم السلام اند و بہ تربیت طالبان متابعت الیشاں ضرورت و در تحارف
 المعارف از ابن مسعود رضی اللہ عنہ آید کہ حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ قریب یک ماہ

برآدمیاں می آید کہ دروے دین کسے سلامت نخواهد ماند مگر آنکہ گریخت برو دین خود را از سر
 بہترے و از کوہے بکوہے و از سوراخی بسوراخے مثل روبہ کہ از صیادے ترسد پرسیدند
 یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم این معاملہ کئے شود فرمود ہر گاہ کہ معیشت بجز گناہ
 حاصل نشود و دین زمانہ ترک نکاح ہم حلال خواهد شد پرسیدند یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم یا حکم نکاح شد و راں زمانہ چگونہ ترک آں جائز شود فرمود ازین سبب کہ در آل انام
 ہلاکت شخص بدست والدین او خواهد شد و اگر والدین نخواہد داشت بدست زوجہ و اولاد خود
 ہلاکت خواهد شد و گرنہ بدست اقربا خود پرسیدند چگونہ بدست آنہا ہلاک شود فرمود کہ آنہا او
 را بر تنگی معاش غیرت دہانند و او از جہت غیرت از حد تجاوز نکند و خود را و دین خود را بر پا و در
 و ہم از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم روایت است کہ فرمود بہترین مردم بعد و صد سال
 خفیف الحاذب و عرض کردند کہ خفیف الحاذب کیست فرمود ہر کہ زوجہ و اولاد و مال ندارد یعنی
 خفیف الحاذب بود و جہت فرمود رحمۃ اللہ تعالیٰ ہر کہ سلامتی دین و آرام بدن و دل خواہد از مزون
 یکسو گرد و کہ ایں زمانہ وحشت است و عاقل ہوںست کہ حیرن زمانہ وحدت گزید و آنچہ حضرت
 صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ مومن کہ با مردمان ماند و صبر بر ایندے ایشان کند بہتر است
 از آنکہ صبر توانستہ خلوت گزیند معنی ایں حدیث چنین است کہ ہر مومن کہ بر یا صنت و تزکیہ
 نفس اتہذیب و تسکین دادہ و حق تعالیٰ کوہ کوہ صبر و دریا و دریا رضا بروے از زانی فرمود
 و سکینہ در دل سے انداختہ شدہ و حلم و ثبات و کظم غیظ و احتیال نڈیائے و وقار و میانہ روی در
 ہمہ امور عفت و خاوت نفس و بر داری و جوانروی و قناعت و تقوا کے و ترک طمع و حرص و
 غضب کبر و عجب و رعوت نفس و طبع با و حاصل شد اگر خفا لطف با مردم نماید و صبر بر ایندے
 ایشان کند اولی است از خلوت او کہ از مومنین نفع خواهد رسید و با وصف جلوت و خلوت
 او متور نیست و ہر کہ بایں مرتبہ زسیدہ بلکہ دروے صفات سبعیہ و ہیمیہ طبعیہ نفسیاتی
 اندہر گز صلی اللہ علیہ وسلم ایں چین کس انفرمود کہ مخالطہ او با مردم از خلوت اولی است بلکہ
 ایں شخص ساد واجب است کہ خلوت گزینہ تا بخفا لطف او مردم اندانیا بند و عباد اللہ و غیب
 و نیمہ و صد و غیرہ شرات او محفوظ مانند و آں حدیث نیز خود تا ثبوت خلوت فرمود اگر بدیدہ نصفا

دیده شود اگر چه بعضی الناس منے او نفییدہ باشند و مطلق مخالفت را بر خلوت ترجیح
 داده باشند حاشا و کلا پس اے طالب در ترک ہوا و ذمایم بسیار کوشش کن تا جمیعت
 ظاہری و باطنی میسر آید چنانچہ سری سقطنی فرمود کہ کامل کسی باشد کہ نور تقویٰ او را خلط
 عوام ضرر رساند و ہم بدانکہ شیوخ طریقہ را بر اے تربیت سالکین طرز ما سے بسیار اند
 و اکثر مشایخ بوجہ اصحاب رضی اللہ عنہم بوسیلت خلوت و عزلت طے سلوک می کنند
 و حضرات اصحاب رضوان اللہ علیہم را بے خلوت صرف بہر کتب صحبت فخر الانبیاء صلی اللہ علیہ
 وسلم فتوحات میشدند و بیک جلسہ چندان محارف و غایب علوم حاصل مے شدند کہ
 دیگران را بخلوت سالہا سال میسر نیاید و اتیں امر ازین بود کہ ارادت چنانکہ گفتہ اند ترک
 عادت باشد و عادت اصحاب رضی اللہ عنہم رسوم جاہلیت بود چون حضرت صلی اللہ
 علیہ وسلم چنان کرد کہ بہیچ امر سر ہو تجاوز سے و راطاعت بخنے کردند و بدل و جان اضنی می
 بودند و حق تعالی در دل ایشان ایمان نمیشد و بنور ہدایت خود تا ناید فرمود کہ باوصف
 مخالفت اہل و مال و کتاب مباحات و مجاہدہ کمال بودند و ہمہ ہمت ایشان متابعت
 رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم و ملاحظہ جمال با کمال آن سر حلقہ محبوبان بود و حضرت صلی اللہ علیہ
 وسلم جمیع ہمہ مضائل و کمالات بودند چون ایشان را بصدق ارادہ را رخ دید اشمس قلب شریف
 نحو عکسی انداخت و چشم ہر اسر ہدایت نظری افراخت و بانوار نبوت و لمعات جواہر
 معین رسالہ تشریف بخشید چنانکہ شیخ شہاب الدین محمد رودی رحمہ اللہ روایت کرد کہ حضرت
 صلی اللہ علیہ وسلم فرمود انچہ حق تعالی در سینیہ من انداختہ بود و در سینیہ ابو بکر انداختہم پس چراغ
 قلوب ایشان بآں نور روشن شد و مشکوٰۃ وجود ایشان منور گردید و صفات بشری ایشان
 بالکل مضمحل گشت زما و عباد و علماء و حکماء و عرفا و موحیدین و راہنہین در ہمہ علوم شدند و
 از انوار محارف ایشان بترابعبین عکس افتاد و دل و جان ایشان نور محض گردید و
 علی ہذا رضی اللہ عنہم اجمیع چنانکہ حضرت فرماید صلی اللہ علیہ وسلم کہ اصحاب من مثل
 ستارگان اند بہر کہ پیروی کنی در راہ یا بید پس چوں یک نظر آن آفتاب کمالات با بر سعادت
 رساند کہ ام خلوت اولیٰ ازین مجالست بود و کہ ام عقل است کہ برین چنین صحبت خلوت گزیند

چہ خلوت برائے آن گرفتہ اند تا آنچہ صحابہ رضی اللہ عنہم بجااست حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وسلم حاصل کردند درین عزت حاصل آید و ہر کہ را شرف این ثمت میسر شد بسوے اصل فعل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ خلوت بود و رجوع مے کند تا کہ نفحات الطاف رب حاصل کند چنانچہ حضرت صلوٰۃ اللہ علیہ فرمود کہ بالیقین در روز ہائے زمانہ شفا نفحات اند آگاہ شوید و پیش آن نفحات در و اسح آئید و پیش آمدن و حصول آن خوشبو مانودن با دوا و امست تا کبل و جودہ و با حسن جزا پس ہر کہ دل و ہمت پریشان دوا دوا و ادا امر کمال حسن اور امی سر مے آید ناچار خلوت می گزیند تا تفرقہ باطن دور شود و دل جمع شدہ بکیسو متوجہ گردد و ہر کہ براسی امر خلوت کند باید کہ برود اوست و دروچہ خلوت فحمتی ست کہ دل را از خلق فارغ مے کند و با مر خالق ہمت جمع می نماید و اراوہ را ثابت و قوی مے دارد و فکر را از لذتہا مے نفسانی دنیا و کم میسازد چرا کہ در خلوت بند کردن حواس است و حواسہ چشم و روازہ دل ست کہ آفات قلب و دین را مے آیند و شہوات و لذات پیدا می شوند چوں خلوت خواہد کرد و خود ہمہ بند خواهند شد پس عاقل و دیندارانکا خلوت مے کند کہ اورا تقبہ حضرت صلی اللہ علیہ وسلم و رفتار حسرا اصل ظاہر است و شاخ طریقہ بعض خلوت را بچیل روز و مقدار کردہ اندازانکہ ابن عباس رضی اللہ عنہما از حضرت افتخار العالمین صلی اللہ علیہ وسلم روایت کرد کہ ہر کہ چیل صبح برائے خدا قائل اخلاص کند چشمہا مے حکمت از دل اور بزبان و مے ظاہر آیند و بعض یک ماہ اندازہ کردہ اند و روایت جابر بن عبد اللہ را سند وارد نمودیم بدانی کہ عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا فرماید کہ ابتداء روحی بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم رویا صالحہ بود پس ازاں خلوت را مرغوب فرمودند و این دریاقت کہ حضرت صلی اللہ علیہ وسلم قبل خلوت ہم بوجی رویا نبی بود و محبوب خلوت حکم مرتب بود پس خلوت ہم مے ادا نمود و نیہ شد و قطع نظر ازین آنجناب عالی قبل وحی و بعثت اذ انحال و اقوال غیر ضعیف از جانب حق تعالی محفوظ بود و نہ کہ بایچ قول فعل غیر رضی اذ ذات پاک ایشان سر مے زد و صلوٰۃ اللہ علیہ و ہمیں بود کہ وقت حرمیت نیست اللہ و طفلی آن مخرسل صلی اللہ علیہ وسلم چوں جناب ایشان سلام اللہ علیہ سناگ گراں برداشتند و بسبب کمال گرائی او ازار شریف کشادہ بردوش زیر سنگ نہادند و عورت شریف

برہنہ ماند و اینچنین برہنہ شدن عادت عرب ہم بود حضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہاں سماعت بر
 زمین اوقتاوند و بیہوش شدن و نظر شریف در آن حالت طرف آسمان داشتند و ہاں ہم
 ستر شریف را پوشیدند و باز کہ حضرت ایشان را برہنہ ندید صلوٰۃ اللہ علیہ پس چون
 عمل خلوت را جناب ایشان پایہ فرمودند و حق تعالی جناب ایشان را از خلوت منع
 نہ فرمود بلکہ خلوت وسیلہ ظہور ناک و نزول وحی و قرآن شد و انستیم کہ این امر لیت از امور دینی و
 اگر مخالفت دین بودے البتہ حضرت سلام اللہ علیہ اذین فعل نہی کردہ شد مذہبی و چنانکہ
 خلوت بر آن سرور صلی اللہ علیہ وسلم مبارک شد بر ایمان ہم مبارک شود و انشاء اللہ تعالیٰ
 کہ خود حق تعالیٰ فرماید کہ بے شبہ شمارا سے امتہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم در امر رسول خود
 اتبع حسن است و ہم فرمود کہ گوارا سے محمد صلی اللہ علیہ وسلم اگر شما خدا تعالیٰ را دوست میدارید
 اتبع من کہ سید کہ خود خدا تعالیٰ شمارا دوست خواہد داشت و گنایان شما خواہد آمد و زیو حساب
 صنی اللہ تعالیٰ اعنہم بعد حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بسبب اشتغال ایشان و احکام شرع
 از فقہ و جہاد فرصت خلوة نیافتند مگر تابعون و تبع تابعون بعد استقرار شریعت با مشغول
 شدہ اند و فوائد خلوت دوام طہارت است و دوام ذکر ربانی و قلبی و کثرت تلاوت و حفظ
 لسان و ہمہ حواس از فیض ول و دوام نماز جمعه و جماعت اول وقت چہ این منتظر جماعت است
 و غیر منتظر اکثر اوقات جماعت فوت می شود و مراد از خلوت ہمین است کہ تنہا بہ ہمہ تن
 سجد و مشغول مصروف و متہم بود تا آنکہ مشایخ کرام رحمہم اللہ تعالیٰ در ایام ہر وی ہر اسے
 غسل جمہ تاکید می کردند و ہم فائدہ خلوت است خورون و وقت حاجت تام و خفتن مقیت
 غلبہ نام و سکوت مگر وقت ضرورت و حسن ادب با خدا تعالیٰ و اخلاص عمل و صدق طلب
 و خشوع و خضوع و ذلت و افتقار بسوے خدا تعالیٰ و توکل باو و استغناء باو سے تعالیٰ دفع
 فخر و ریاضت ترک طمع فاسد از خلق و ہمین است خلوت اہل دین و مکر ایچ جنین فعل حسن جاہل
 و متغنت است نکتہ نبوت در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم پوشیدہ بود چنانچہ خود
 می فرماید کہ من نبی بودم و مہنوز آدم در روح و بدن بود و در روایتی آمدہ کہ آدم در آب
 و گل بود پس چون ظہور نبوت در عالم شہادت خواست خلوت گزید و از اسوا سے اللہ تعالیٰ

لے عالم شہادت
 جہیل انجا است
 و بالاسکے بعد عالم شہادت
 است آواز

فرمود چنانچہ ولایت دروئی محقق می باشد و در ظهور محتاج عزالت می بود حضرت صلی
 اللہ علیہ وسلم فرمود کہ انسان مانند کلب در رویم است پس چنانکہ در رویم از معدن حجاب ہد
 و سگوش بد رے آید چناناں انوار کمالات بعد شقت و مجاہدہ تاباں شوند ازین سبب
 کثرت ذکر و تلاوت و دوام وضو و صلوٰۃ و صوم و ترک شہوات و لذات و مراقبہ و حضور
 سجداً ایستادن و مناجات از و تقالی ضرورت افتاد و این ہمہ بر کشت مردم بدو خلوت
 مستعد است تنبیہ حق تعالی فرمود کہ چشمہاے ایشان کور نیستند بلکہ لہما فی اشیاء
 نابینا اند پس قلب کور آنکہ از مشاہدہ انوار عظمت الہی محروم است و سبب این کوری
 هجوم و سادس شیطانی و نفسانی است و از ذکر اسد تعالی روگردانیدن چنانچہ او تعالی فرمود
 کہ ہر کہ از ذکر بازگشت بروے شیطان مسلط کنیم و علاج این کوری تزکیہ و تصفیہ نفس است
 بکثرت ذکر تا چیسے چیزے اگر خدا تعالی خواہد حجاب او رفع شود و مطلوب رسد و جمیعت
 کہ خلوت در جلوت است یسرا ید چنانچہ فخر رسل صلوٰۃ اللہ علیہ بقول خود کہ فقہ حاصل کنی مد
 یکسو مانید اشارتہ بجمیعت قلب فرمودہ اند و چون قلب مذکور قوت یابد و ممکن الحال گردد و در
 خلوت و احتلاط او بر ایشود و اکنون اجمل بامر دم با و ضرر نہد آہن است آنچہ حضرت صلی اللہ
 علیہ وسلم فرمود کہ از ابدان خود با مردم مانید و بدلہما سے خود جدا باشید و ہمیں است ستر
 قول او صلی اللہ علیہ وسلم کہ مومن مخالط از معتزل بہتر است چنانچہ گذشت الحاصل اے
 عزیز کوشش کن تا چشم دل تو کمشا ید و انوار عظمت الہی مشاہدہ شوند و ہر کہ بصفا رسو حجاب
 قلب تا اینجا نہ رسید و بہر تہ مراد نیامد کہ راست اگرچہ و چشم کشادہ دارد و حق تعالی فرمود
 ہر کہ در دنیا از حق کور است و ر آخرت ہم کور باشد بلکہ زیادہ گمراہ پس بہوش باش و اعتراف کن
 کہ اصل خلوت از فعل فخر الرسل صلوٰۃ اللہ علیہ ثابت شدہ و اگر نفسم تو تا اسرار مذکورہ خلوت
 نمی رسد و بر اے این نعمت پیدا نہ شدی آخر زبان را از اصحاب این نعمت محفوظ دار و
 حسد بر اینہا مخور کہ صاحب خلوت حواس ظاہری و باطنی خود از معاصی و شہوات شکم خود
 را از شہوات و محرمت برائے سلامتی دین خود نگاہ مے دارد و از عذاب خدا تعالی
 ترسیدہ این فعل مے کند و تا ازینہا من مے کنی و شان مومن نیست کہ بر ساعی حفظ دین

لہ چنانکہ تنبیہ
 حضور فرمود است
 سخاوت و بزرگواری
 از شکر و کمال
 اختلاط در روینی
 است تنبیہ

و مستحسن بر ابرم خلوت مختصر بر ایشان است نفوذ با بدن من ذلک بدانکه جماعتی از مشائخ
خلوت همیشه کنند تا آنکه کار تمام رسد و حق تعالی او را بدعوت و ارشاد خلق امر فرماید و بعضی
و میان دو خلوت استراحت یک دو هفته کنند و این اولی است که موافق مجاہدہ نبی صلی اللہ
علیہ وسلم است چنانچہ بروایت جابر و عائشہ رضی اللہ عنہما گذشت کہ یک دو هفته تا یک ماہ
عبادت سے کروند باز تشریف سے آوردند و ہم حضرت صلی اللہ علیہ وسلم عبد اللہ بن عمر و
ابن العارض را رضی اللہ عنہما فرمود کہ نفس تراہم بر تو حق است شب خیزی ہم کن و چپیز
خواب ہم کن و این امر ازین است کہ ہمہ عبادات بوسیله نفس می شوند و نفس بمنزلہ اسپ
است پس اگر بر دوام خلوت کند و تنگ گیر و ملال یابد و صبر نیارد و بدمی و شرارت و سرکشی
نماید و شیطان وقت یاخته و سوسہا اندازد پس مبادا کہ سالک را تباہ کند و از خلوت بالکل
برا نگیزاند و چندان نفرت و ہد کہ بار و خلوت آمدن ممکن نباشد مگر بعنایت الهی و اگر گاہ سے احت
ہم میداودہ باشند البتہ رغبت او بیفزاید و بارادہ و شوق تمام و خلوت دیگر ریاضت خوب
کند و مدارک ایام عطلہ ہم سازد و دو بطمانینت و آرام ماند و مناواعت با سالک نمکند و طحس
مذہبہ کم رسند و نزع قلب نفع شود و این سالک را باسرع احوال و بزبان قریب چندان
مصحح و فوائد حاصل آید کہ غیر این سالک را اینقدر در مدت طویل میرشوند و اللہ اعلم فیصل
شرط پنجم آن است کہ ذکر زبانی بجنو و طلب در معنی بقوۃ و شدت بسیار غنیہ و یا چہرہ بہر چہ
تلقین یا ختم ہمیشہ کردہ ماند تا اثر ذکر در گہا سے اورسد و افضل از کار چنانکہ در خبر آمدہ لا الہ
الا اللہ حق تعالی حضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بدانتہن این کلمہ ارشاد فرمود چنانچہ فرمایہ فی اعلم
لا الہ الا اللہ یعنی بدان اے محمد صلی اللہ علیہ وسلم کہ پیچ کسے محبوب نے نیست غیر ذات
حق تعالی و چون ذکر ایک مدت بر ذکر سانی با کمال حضور و تخییم تمام مواظبت کنند ذکر قلبی اطمینان
قلب بیکر چنانکہ او تعالی فرمود کہ آگاہ شو قلوب بیکر اللہ تعالی و ترار سے یا بندہ حاصل آید و
اس سخن تعالی و ذکر او و وحشت از خلق و جوئے ایشان کہ مانع خلوت قلب اندمید آید و
چون در ذکر قلب یا متفرق رہا ذکر زبانی ترک کنند و بتوجہ الی اللہ مشغول نمایند تا از ذات
منقطع بودہ بتمام متفحصین کہ وقوف و رجعات است مایہ پیغمبی کوید بازیرحمۃ اللہ تعالی

را پسیدند کہ حقیقت معرفت چیست گفت حیرت و پریشانی نیکو را بدین کمال حضور و نیکو
 ذکر است ہم حیرانی و انداد و حقیقت جمل پسیدند گفت غفلت از ذکر اللہ شیخ نجم الدین کبر
 رحمة اللہ تعالیٰ فرماید کہ سالک چوں بزکر زبان مداومت کند بعد مدت بسیار سجدے سے رسد
 کہ از ذکر زبان دل او تکان مے یابد و شوشش میشود پس زبان او بسبب حضور قلب
 او ذکر محتج ماند و سالک بر زبان ذکر زمانہ بجز نماز فرض و سنت کہ برائے آل قلب قوی میدہد
 دیگرگز ترک فرامیمن و سنن روایت را گوارا ندارد و این همان قلب باشد کہ در صریح آمدہ فتوے
 گیر از دل خود اگر چه در میان ترا فتوے داده باشند و این شخص مومن متوفی است اگر چه زبان
 ذکر نگوید و اکنون ذکر آنسی او نیکو تقدسی قبل شود و نیکو حقیقی کہ فناء کجاست مشغول بود و
 او ذکر صوری باز ماند و اینجا معنی قول صوفیہ کرام کہ ذکر اللسان لقلقلۃ و ذکر القلب وسوسۃ
 گفته اند معلوم گردد بدانکہ حق تعالی صلاحیت قلب بواسطہ ذکر مے نماید چرا کہ مطلوب
 و محبوب قلب تحقیق ذکر صفت است پس بزرگ محبوب خود و قلب غذا و قوت مے یابد
 و مطہر و منور و مصفا و مقرب میگردد و در سرتلبہ را کہ حق تعالی دوست دارد و تقرب خود بخشن
 و بمرتبه نبوت یا ولایت رساند اول بر آن دل ذکر خود مسلط فرماید تا از تصرف و روشنی ذکر آن
 دل پاک و نورانی گردد و در حلقہ از کار کلمہ طیبہ کہ خاص برائے توحید است اعلیٰ و افصح است
 و حق تعالیٰ اورا و جاد و قرآن شریف بتصریح ذکر فرمودہ یکے در سورہ صفات و آخر ایت
 لَمْ يَلَمْزْ اِلَّا اللَّهَ يَسْتَكْبِرُونَ دوم در سورہ قتال فاعلم انه لا اله الا الله یعنی بدانکہ
 ذات پاک حق تعالی مستحق خلایق است و دیگرے ہرگز نہ اسے خلایق نیست و چونکہ اس کلمہ
 برائے صحت توحید است لاجرم از حلقہ از کار و فائدہ زیادہ بہتر است چرا کہ توحید ستر تمام ماعت
 است و در حدیث است کہ لا اله الا الله افضل از کار است و ہمیل تشری گفت کہ
 جنت ثواب اعمال است و کلمہ لا اله الا الله را بیچ چیز بجز دیدار خدا تعالی جزائے تو اندیشد
 و این کلمہ را اگر کافر کو ظلمت کفر او دور شود و نور ایمان و در دل مے پیدا آید و اگر مسلمان گوید اگر چه
 در یک روز هزار بار گوید بہر با گفتن ازوے چہ سہر کسافت و در میکند و مرتبہ بلند مے نماید
 و مقام علم خدا تعالی را نہایتے نیست اگر اس کلمہ را بے نہایت تکرار کند مراتب سجدے مے یابد

گویند الحمد للہ کہ از ما عزان دور کرد و وجبے و گیر آمدہ کہ گویند الحمد للہ چہ بار او عدہ وادہ بود را
فرمود و ہم فرمود کہ دعویٰ بہشتیاں سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ بَشَدَتْ وَتَحْتَهُ مَلَائِكَةُ الْإِثْنِ اِسْلَامُ عَلَیْکَ
بود و دعویٰ و گیر ایشاں اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ باشد و وجبے و گیر آمدہ کہ بیچ محسوب
بجز ذات نیست و او تعالیٰ لائق حمد است در دنیا و آخرت پس دریافت کہ درین جہاں و
دراں جہاں ذکر تحمید و تسبیح او جاری ماند و مظلومت تحمید و تسبیح موانعت ذکر است چرا کہ تحمید
و تسبیح متضمن توحید و از جملہ افکار اند و ہم بد آنکہ در صلوٰۃ و صوم و حج و زکوٰۃ و غیرہ طاعات
ریا سے تواند شد و در صدقہ آمیزش مال مشتبہ سے شود مگر کلمہ طیبہ را مومن بجز اخلاص معنی گوید
و ہر کہ بے صدق و اخلاص گفت منافق است و نجاست از عذاب آخرت نیافتہ و کلام ما
در عبادات مومنان است پس در کلمہ ایمان مومن ریا سے تواند شد بخلاف دیگر عبادات مومنان
از ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما روایت است کہ حق تعالیٰ در روز قیامت سے جنت میکشید
و از زیر عرش منادی آواز میداد کہ اے جنت و نعمات جنت برا کے سیتید پس جنت و
نعمایش گویند ہا ہا ہا اے اللہ ایم و مشتاق اہل لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ ہستیم و غیر
اہل لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ را طلب نداریم و درما بجز اہل لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ داخل نشود و ہر کہ
لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ نہ گفتہ حرام ہستیم و ایمان بجز لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ بر بیچ نداریم و ایں وقت مومن
و ہمہ عذاب او گوید کہ درین بجز منکر لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ نہ و را بد و بجز منکر لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ را
طلبیم و برگویند لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ حرامیم و بر نشویم مگر از منکر لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ و غصہ و شور مین
برہان است کہ منکر لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ شد بعد ازین رحمت و مغفرت حق آمدہ گوید کہ من براے
اہل لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ ہستم و مدد کا گویند لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ ام و افضل من برگویند لا اِلٰهَ
اِلَّا اللہ است و جب گویند لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ ام و جنت برگویند لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ حلال
و مباح است و نار برگویند لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ حرام است و مغفرت ہمہ گناہاں براے اہل
لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ ہست و مغفرت و رحمت از اہل لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ محبوب بود و ابن عباس رضی
رضی اللہ عنہما از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم روایت کرد کہ بر اہل لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ نہ وقت موت
وحشت بود نہ وقت برخاستن از قبور و گویا می بینم بسوے اہل لا اِلٰهَ اِلَّا اللہ کہ توت

[illegible]

حضور میدان موها سے خود از خاک افتاده بزخیر مذکوبیند که شکر خدا تعالی است که از ما غم
 برود و بعضی صوفیہ گفتند کہ روز قیامت خود شیدو و ہمہ ستارگان کو بوند چنانچہ تحقیق
 و صورت کثرت فرموده و حبش آن است کہ آن روز نور کلمہ طیبہ جلوہ فرماید و انوار مجازی
 ستارگان پیش نور حقیقی ذکر متصل گردد چرا کہ نور ذکر الهی است و نور شمس و قمر و غیرہ ستارگان
 مجازے است و مجاز پیش حقیقت باطل سے گرد پس ازین سبب ہمہ انوار بلکہ وجود و جسم
 اشیا پیش وجود پاک جلشائے منطقی بوند چنانچہ حق تعالی فرمود ہمہ شے پاک شود و مجرد
 ذات پاک حق تعالی و نیز مروی است کہ چون بندہ کلمہ لا الہ الا اللہ گوید بشمار کافران هر روز
 ثواب یابد چرا کہ گفتن کلمہ توحید گویا بر ہمہ کفار سے کند ازین سبب ثواب بعد و ہمہ ایشان سے
 یابد و ابن عباس رضی اللہ تعالی عنہما فرمود کہ هیچ محبوب و بجز خدا تعالی نیست و یکسے هر
 رسانندہ و عزت و دولت و دیندہ و معطی مانع نیست بجز خدا تعالی و بعضی علما پر سیدند کہ
 حق تعالی در سورہ حج از چاه متصل و کوشک حکم مرا و چه داشته فرمود کہ چاه متصل دل کافرست
 کہ از کلمہ لا الہ الا اللہ متصل است و قصر حکم دل مؤمن است کہ باین کلمہ آباد و محور شدہ و ہم
 حق تعالی فرماید کہ اگر ای کسی دین ہم شمار ایادی کنم از بخا ثابت بنائی گوید کہ من میدا
 هر گاہ پروردگار من مرا یا دے کند پر سیدند چگونہ می دانی گفت چون من اورا یا د میکنم سے اعز
 کہ او تعالی هم را یا د میکند و ہم او تعالی فرماید کہ خدا بسیار کنید و گفتہ کہ یا دکن نام رب خود و ہمہ
 تن بوسے منقطع شود و ابو سعید خدری رضی اللہ تعالی عنہ روایت کرد کہ از رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 و سلم پرسیدہ شد کہ افضل درجات نزد خدا تعالی روز قیامت کدام عابد را بود فرمود کہ بسیار
 ذکر کنندہ را پرسیدم کہ از اغازی راه خدا تعالی ہم زیادہ فرمودند کہ اگر غازی بشمار شیر یا کفارعت آید
 کند تا آنکہ تیغ او بشکند و او زخمها خورده و چون رنگین گردد تا ہم ذکر خدا تعالی از دور در جہ ہتر
 باشند ہم فرمود کہ البتہ ذکر خدا تعالی صبح و شام افضل است از تیغ شکستن بہ کثرت مقاتلہ در راہ
 خدا تعالی و افضل است از صدقہ حالت سخل و ہم فرمود صلوات اللہ علیہ کہ بروید ای سہیلان کہ
 صغرو دین بہقتت کردند یا راں پرسیدند کہ مغر و دین کیستند فرمود کہ بسیار حریمیاں در ذکر کہ
 ذکر بارگاہ ان ایشان از ایشان دور کرد پس روز قیامت ایشان سبکبار خواهند آمد پس

۱۵
۱۶
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰
۳۱
۳۲
۳۳
۳۴
۳۵
۳۶
۳۷
۳۸
۳۹
۴۰
۴۱
۴۲
۴۳
۴۴
۴۵
۴۶
۴۷
۴۸
۴۹
۵۰
۵۱
۵۲
۵۳
۵۴
۵۵
۵۶
۵۷
۵۸
۵۹
۶۰
۶۱
۶۲
۶۳
۶۴
۶۵
۶۶
۶۷
۶۸
۶۹
۷۰
۷۱
۷۲
۷۳
۷۴
۷۵
۷۶
۷۷
۷۸
۷۹
۸۰
۸۱
۸۲
۸۳
۸۴
۸۵
۸۶
۸۷
۸۸
۸۹
۹۰
۹۱
۹۲
۹۳
۹۴
۹۵
۹۶
۹۷
۹۸
۹۹
۱۰۰

بشنوائے عزیز کہ ارباب بصیرت را منکشف شد کہ ذکر بہترین اعمال ست و ہمیں سبب
 شان ذکر بسیار عالی است چنانچہ حق تعالیٰ فرمود کہ البتہ ذکر خدا تعالیٰ بسیار بزرگ است و
 ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما در تفسیر اس آیت فرماید کہ اس دو معنی دار و یکے آنکہ یاد کردن
 خدا تعالیٰ شمار از یاد و شمار بسیار بزرگ و بہتر است و دوم آنکہ ذکر اللہ تعالیٰ از حلاطعات
 کلام ترست و در حدیث است کہ حق تعالیٰ مے فرماید تا آنکہ بندہ ذکر من مے کند و لب خود
 بزرگ من می جنبانند ہر اہ بندہ خود می باشم و از حضرت صلے اللہ علیہ وسلم پرسیدہ شد کہ
 کہ ام عمل افضل است فرمود کہ بزرگ اللہ تعالیٰ تر زبان میری و ذکر عمدہ سالک و بہترین طالب
 خداست و پیچیکے مے ذکر و اصل حق ذکر و دو چاکہ بدایت ذکر ہم از طرف خدا تعالیٰ ست و
 نہایت او ہم خدا تعالیٰ ست و قرآن شریف فرماید کہ بسوے خدا تعالیٰ اصعد و مسکن نہ گشت
 طیبات و عمل صالح ہر کلمہ تو حید بلند مے بردم ذکر فاکر را بخند کور و صل گردانہ بلکہ فاکر را نکو
 حق نماید چنانچہ حق تعالیٰ فرمود اگر مایا کنی شد شمار ہم یامیکنم و ہم بد آنکہ غرض از حبل
 عبادات ہماں ذکر است و قول حق تعالیٰ شاید اینست چنانچہ فرمود نماز قائم کن برائے ذکر
 من و غایت ذکر آن است کہ بمعرفت و محبت مذکور و فناء و بقا، ہر گور برسد و کمال تو حید و ایمان
 حاصل شود سر زقنا اللہ و ایاکم و ہم حق تعالیٰ در کیفیت ذکر فرمود کہ خدا تعالیٰ را ہمچو
 یا کردن پدران خود کہ محبت و محرمی باشد یا کنی شد بلکہ از ذکر پدران خود ہم اشد و اکثر و ہم
 فرمود کہ یاد کن رب خود را در دل خود بخوف و زاری و کم آواز ہر صبح و شام و از غافلین
 مباحث و حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرماید ہر صبح و شام تر زبان بند کر اللہ باش و صبح و شام چنان کرد
 کہ بر تو بیچ یک گناہ نبود پس بد آنکہ ذکر را ادب و شرائط اند رعایت آنالابدیت نامشمر
 ثمرات برکات و مفید نماید بود و از حلاطہ شرائط آنست کہ بر فضائل او کار کہ نفی اثبات ست طہوت
 کند حق تعالیٰ فرمود اے مومنان تقوا کے نصیحت و تحمل سید گو عبد و قول سدید را بکلمہ طیبہ
 تفسیر کردہ اند حضرت صلے اللہ علیہ وسلم فرمود لا الہ الا اللہ گوئید کہ علاج باہر
 ہم شرط است کہ ذکر بدن و جامہ و جائے خود پاک کند و وضو و غسل کمال شہارت کردہ
 مریع متوجہ بقبلہ نشیند و ہر دو دست بر سر را نہائے خود نهد و یا پشت دست راست بکشد

دست چپ گیر دو ظاہر انگشت نزوست راست از باطن انگشت نرچپ گیر دو این طرز را
علمی در کتاب خود داخل فخر عالم صلی اللہ علیہ وسلم آورده است پس چشم بستہ باو زیست
یا مختل حسب تلقین دل را بخدا تعالیٰ حاضر نموده لا الہ الا اللہ تکرار کند باین طور کہ از
اندرون دل خود بقوت بسیار و کمال توجه طرف دل و خطرات نیک و بد را منع نموده لا الہ
الا ازل دل بر آورد و لا اللہ بقوت تمام در دل سامد و اثبات ذات پاک حق تعالیٰ کند و
قلب را بالتمام منوجہ بخدا تعالیٰ کند تا حاصل معنی کلمہ این بود کہ هیچ موجودی نیست جز ذات
پاک حق تعالیٰ و بریں ذکر مبطور باوصف حضور و مراقبہ قلبی بزبان مداومت کند کہ از ادب
ست کہ جملہ اوقات را چنان بگذرستغرق کند کہ هیچ وقت زبان از لفظ ذکر و دل از معنی ذکر
خالی نبود و ذکر جوہر قلب گردد و حجابها سے کہ مافہ از مشاہدہ اند و رشوند ذکر و ذکر اور نمک
حقیقی فنا آید و گدشتہ کہ ذکر مسلمان فرصت نمیست نکتہ حق تعالیٰ فرمود ہر کہ سینہ او را
خدا تعالیٰ برائے انقیاد اسلام شود و چگونہ مثل تار یک دلاں اشقیاء گردد و بلکہ او بر نور است از پروردگار
خود پس غزالی است برائے سنگ دلاں رنگ گرفتگان از ذکر اللہ تعالیٰ پس دریں آیت حق تعالیٰ
دل را بصفہ قسود و سختی یاد کرد و این صفت سنگ است چنانچہ خود او تعالیٰ در شان میفرماید
کہ بعد احیائے میت و غیرہ آیات دل شامقوت گرفتہ مثل سنگ بلکہ از سنگ ہم زیادہ سخت
گشت و پیدا است کہ سنگ سخت بدون ضرب شدید میل قوی نمی شکند و همچنین ذکر بقوت
شدید بایزاد قسود پاک شود و از شیطان نجات یابد کہ حق تعالیٰ فرمود ہر کہ از ذکر اللہ تعالیٰ
اعراض کند بروی شیطان سپاریم کہ ہمراہ او ماند و رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ شیطان بر قلب
ابن آدم زانو زد و نشست میانہر گاہ ذکر اللہ تعالیٰ سے کند میگریزد و چون غافل شد قلب را
در دہن خود گرفتہ بجدیث نفس من خطرات و تمنائے فاسدہ مبتلے امتیاز و تیز شرط است کہ
این ذکر را اہل ذکر صاحب تلقین گیر و چنانچہ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم از فخر عالم صلی اللہ علیہ وسلم
گرفتہ بودند شد آوین اول روایت سے کہ در عبادہ بن صامت رضی اللہ عنہ تصدیق سے کرد
کہ ما بان بجدیث حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بود کہ فرمود و شما یوں کہ غریب یعنی اہل کتاب
ہر دست عرض کرد پس فرمود کہ روزہ نہ نہ چوں نہ کردیم فرمود کہ ہما سے خود

بر دارید ولا اله الا الله گویند چنان کردیم پس بعد ساعت حضرت صلی الله علیه وسلم دست مبارک
 خود بجائے خود نهاد و فرمود الحمد لله العالی تو مرا باین کلمه مبعوث کردی و حکم این کلمه فرمودی
 و برین کلمه وعده حنبت بخشیدی و تو وعده خود را هرگز خلاف نئی کنی باز فرمود که فرموده باد
 که شمار حق تعالی بخشید و چنان صحابه رضی الله عنهم تابعین را و تابعین تابعین را
 و علی اذ شیخ بعد شیخ تا این زمان مروان را تلقین فرموده اند و حق تعالی فرمود که هر حساب
 کلمه تقوی یعنی لا اله الا الله لازم گردانیدیم و ایشان لایق تر باین کلمه بودند چنانکه از رسول
 صلی الله علیه وسلم تلقین یافتند و ایشان اهل این کلمه بودند که در باطن ایشان انوار کلمه
 نافذ و موثر شده اند پس چوں مرید بخدمت شیخ سالک طریقیه و واقف حقیقت و امر قائل
 تربیت رسد و مستعد تلقین شود او را تلقین ذکر نماید و بخالت و گوشت عادی گردانند
 و مواظبت ذکر کنند تا طلب و شوق او بهیزاید و انس با خلوت و وحشت از خلق پدید آید
 بعد آن بخالت نشانند و هم فرموده هر مسلم شد ثابت است که علی کرم الله وجهه فرمود که یا رسول الله
 صلی الله علیه وسلم مرا قرب طرق و اسباب راه بر بندگان خدا و افضل نزد خداست یا ایضا فرمود که
 نداوت و ذکر خلوت لازم گیر علی کرم الله وجهه فرمود که چگونه ذکر کنم حضرت صلی الله علیه وسلم
 فرمودند که چشمهای خود بندگان و از من بشنویس حضرت صلی الله علیه وسلم سه کرات لا اله الا
 الله فرمودند و علی رضی الله عنه می شنود پس علی کرم الله وجهه سه بار فرمود حضرت صلوة
 الله علیه می شنود بعد از آن علی کرم الله وجهه حسن بصری را و حسن بصری عبد الواحد بن زید
 و حبیب عجمی را تلقین کردند و گفتا تا آنکه سلاسل متعده و طرق متکثره و شعب متفرقه پدید آیند
 چنانچه شجره سیه مشهوره حاجت ایراد فی فائده بدانکه مصنف حمه الله علیه درین مقام
 شجره خود مختصر چنان ذکر کرده که فخر عالم صلی الله علیه وسلم باین طور کلمه طیبه حبلی کرم الله وجهه و تلقین فرمود
 و علی کرم الله وجهه حسن بصری و او حبیب عجمی و او داود طائی و او معروف کرخی و او بسری عقی
 و او حبیب و او ابوعلی رودباری و او ابوعلی کاتب و او ابوعثمان مغربی و او ابوبقاسم
 کرگانی و او ابوبکر نساج و او باجم غزالی و او ابوجحیب سهروردی و او بهار بن یاسر و ابوجهم الدین
 کبیر و ابوجهم الدین بغدادی و او ابی لالا و او باجم کوربانی و او بهار الحسن کرخی و او بهار بن یاسر

کہ حضرت صلوة اللہ علیہ فرمود رکروہ وادون دانگے از حرام بر پاکس و بنو خدا تعالیٰ برابر ہوتا
 حج است و ہر چہ یکے ضرب و خرم و غیرہ رساندہ باشد بدلہ و قصاص آں و ہر اگر غیبت
 و دشنام و مینہ کسے کردہ بود و عفو تقصیر کنانہ و ہر اسے آں شخص استغفار کند با د نفس امارت کہ
 دشمن سخت اوست پس اورا بر یا صنت تاویب و ہر چہ کہ نفس و صنعت سے وار ویکے
 مشغولی تمام در خواہش و دم امتناع از طاعت پس مجاہدہ و قطع مالوفات ادبجا آوردن
 خلاف مراد و بر سخت گیر و و کثرت اوراد و و ام صوم و و اخل و مداومت بر خالافات و انقہ
 اوتلخ کند و از عادات قبیحہ او باز دارد و دریں کوشش کند کہ عوض خواب بیداری و بدلہ سیری
 گرنگی و بجائے تنعم حرمان پیش کش او نماید تا کہ تائب بود و سنیاات اورا حق تعالیٰ اجبات بدل
 کند کہ حضرت صلوة اللہ علیہ فرمود و جان تائب حبیب خداست و بدانی کہ ذکر تقلیدی چہ
 و گیر است و ذکر تحقیقی چہ سکر دیگر و آنچه کہ بطریق افواہ عام از او روید و برادران و غیرہ شنیدہ
 یا وے گیرند و ذکر تقلیدی ست و ایں ذکر اگر چہ شیطان دفع سے کند و ایمان می بخشد مگر چہ حیثیت
 کہ ذکر را بمقام ولایت و قرب رساند نمی تواند بلکہ ایں شان ذکر تحقیقی ست چنانچہ تیر بار از
 دفع بازاری دفع عدا میکند مگر عمدہ داری شاهی را نند و ہر اسے ایں حمایت تیر سے
 باید کہ از سلطان گیرد پس ذکر یکبار چہ تلقین و تصرف کہ تا فخر عالم صلے اللہ علیہ وسلم اخذ و ذکر
 مسلسل در گرفته شود تحقیقی است و ایں ذکر در باطن مریدتہ تصرف میکند و چوں سنال
 میں ذکر در زمین قلب مرید صادق بکند تلقین نشانہ باب اعمال صالحہ و اتباع سنت تربیت
 یابد و خوشبید ولایت بر و نظر اندازد و البتہ ثمرات مکاشفات و شہادت باذن اللہ تعالیٰ
 ہر دم بار و و بشرط خلاص و صدق را وہ ثمرہ معرفت و محبت انشاء اللہ حاصل آید کہ در جدول
 معرفت و محبت تلقین را شانی عجیب ست ازین ست کہ در حدیث شریف و درخت نرما
 را بمومن شبیہ داده شدہ کہ تا آنکہ درخت خرمارش می دہند بار نمی آرد چنان تا کہ مرید از
 شیخ کامل تلقین نیابد درخت وجود او اثر معرفت نہد و عبد اللہ بن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما
 روایت کرد کہ حضرت صلے اللہ علیہ وسلم فرمود درختی ست کہ برگہایش زیر و او مثل
 مسلم است بگویند کہ کدام ست اصحاب در اشجار صحرا فکر و تلاش کردند و در زلزلہ رخسار

مگر بشریم بزرگان نتوانست گفت آخر ایشان پرسیدند کہ یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم آن کہ آدم و حوا
 است خرمو کہ خرم است تا کہ گشت نمادہ شود بار خرمی آرد و خرم طاقین این است کما ول مرید
 بام شیخ تسود و متواتر روزہ دارد و دریں تسو روز و اعظم الوضوء و ایم الذکر و قلیل الطعام قلیل الکلام
 و الامنام و قلیل الاختلاط ماند و بعدہ روز غسل بربیت خروج از غفلت بسوے حضور و مراقبت
 اللہ نماید چنانچہ در حدیثی است کہ شخصی فرماے اسلام بخد مت سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم آمدہ
 آن شخص عالم صلی اللہ علیہ وسلم اورا فرمود کہ بربیت اسلام غسل کن بعدہ کلمہ توحید و اقلین فرمود
 و بوقت غسل بگوید کہ ائی بدن خود را بتوفیق تو پاک کردم و در اختیار من ہیں و تو بود قلب
 مرا تو طام کن و بنور معرفت منور فرما کہ تو مقاب القلوب حتی و ہم چیز و قصبہ قدرت است
 بعد غسل بخد مت شیخ دوزانو نشیند و ساکت بودہ بحضور قلب با شیخ مراقب ماند تا کہ شیخ بجز
 آواز لا الہ الا اللہ بگوید و مرید از شیخ در دل خود گویہ و معنی بفہم کہ در لا الہ نفی خواطر
 کند و یا لا اللہ حضرت موجود را ثابت نماید یعنی نیست هیچ معبود و مقصود و مطلوب و موجود
 و محبوب بجز خدا نتیجانی باز مرید بحد صوت و آواز بلند بحضور قلب در محافی بگوید باز دیگر شیخ
 گوید باز مرید گوید سیوم بار شیخ گوید باز مرید گوید تعبدان شیخ دست بردارد و دعا کند کہ ائی این
 کلمہ را از من مرید قبول فرما و ابواب جہان خیر کہ نہایار و اولیای خود کشادہ بر من مریدیم بشما
 پس مرید بر این کلمہ مداومت کند تا بمقصود رسید شیخ بحکم الدین کبر لے رحمہ اللہ قائل
 فرمود کہ اگر کہ فقط زبانی باشد سلطان غلطیم صادر و مگر بسبب کمال قوت حجاب وجود سے
 ظاہر نہ شود و چون سالک در نوم یا یا ضحلاں وجود بکثرت ذکر از حجاب وجود عاری مے شود
 سلطان ذکر ظاہر مے بود کہ نور سے از بالا یا از پیش و یا پس پیدا بودہ اورا از جالے لغز اند
 و این مرید اندم بسبب خوف کلمہ بگوید و گفتن کلمہ زیادہ شدت یا بدنا چار بخدا متوجہ و ساجد
 بود و مسلم و مومن گرد و و آں امر بقدر خد مت ذکر مے باشد بدائیکہ ذکر لسانی و ذکر حروف است
 بلا حضور قلب و ذکر قلب حضور است و از حضور ہم غائب بودن و بعدا کو رجوشدن تو کہ سر است
 پس در حین ذکر اگر ذکر کلمہ بعد یک مرتبہ منزل دارد و اگر حضور ہم ندارد و دو درجہ غفل باشد
 و تو کہ اورا التفقہ گویند و خلاصہ ذکر استعراقی در مذکور است تا آنکہ اگر در اثنا ذکر ذکر را ہم فہم نہیسم

حجاب است و این مرتبه را بفنا تعبیر کنند و فناء است که از نفس خود از جوارح و احسن مطنه خود و
از جمیع اشتیاق خارج غائب بود و توبه در حق تعالی فناء گردد و هر چند بهوش آید بهمان یابد پس درین
حالت اگر دانند که بهترین حالتی شدیم این هم که دور است بلکه کمال آن است که از فناء فانی شود
و فناء بودن از فناء غایت فناء است **وَرَفَعْنَا اللَّهُ دَرَجَاتِهِمُ الظَّالِمِينَ** و باید شنید که قائل طریقه
را چند چیز ضروری است که به آن فائده نبوی که آنکه بدانند چه می گویم و نفی که میکنم و اثبات
که این نفی آنهاست که دعوی ربوبیت می کند از نفس و شیطان و جوهر و شهوت چنانچه
حق تعالی از مودت و آید می آید که خواهش خود را معبود خود گردانیده اند و اثبات ذات پاک
حق تعالی است این است نفی و اثبات و هم اینکه در وقت ذکر دل را از تعظیم و عظمت او تعالی
پیدا و در بدانند که هیچ محبوب و مطلوب غیر او تعالی نیست **سَيُوهَىٰ أَعْيُنُهُمْ** از او محبت
طالب وصال می و مشاهده او باشد و اگر اراده شست خواهد داشت و بصدری محبت خواهد
آید و گز فائده نخواهد یافت چنانچه اگر کسی خواهد که تجربه کند که هر چه شلخ گفته اند که بطلان شغل فرج
باب می شود راست است یا نه بر گزاران نفع نشود چهارم اینکه فکر احسن ادب و حرمت
گوید و گریه سنگدل و غمخیزی بود و قابل صحبت شلخ نباشد و باب قرب و مشاهده برو
بخشاید و اگر کسی بسبب خشن خلق خود با غلغل علی بن رسول بسبب می آید و بی باسفل السافلین آید
شود و پنجم جمیع همت بسوی خدا تعالی متوجه ماند چنانچه حضرت صلی الله علیه و سلم
فرمود که در ایام زمانه شما نفحات اندیشوید و پیش آن نفحات آید و این نفحات رحمت
الهی عجیب و مرقبه است و در اصطلاح صوفیه هر اسم الله تعالی **لَحْمٌ وَلَحْمٌ** و وجود و جو نامند
و علامت حصول این پنج صفات آن است که ذکر و در خود خلاوت و لذت از طرف خدا تعالی
می یابد و بدین این پنج امور هرگز خلاوت نیابد و هم شرط ذکر است که ذکر هر وقت بطهارت
کامل ماند و یک ساعت بر حدت صبر ننماید و هر گاه حدت لاحق شود و مضمون کند و اگر عمل کند افضل
بود که باجماع است ثابت شد که غسل از وضو آبی است و هم شرط است که در ادای فرائض بودن
رواتب بر مرتضیان نکند و بعد از این نفی و اثبات مشغول گردد که این ذکر قایم مقام حله از کار و
تسبیحات و توافل می شود و هر که حله شکا در شکم گزرا باشد و از جمله خاصه محبت بود و از جمله

۴۰
و هر چه از نفس تعالی میسر است
چنانچه صفت مایه از کمال
علیه و هر چه از جوارح و احسن
از بر خود و از جوارح
۴۱
و هر چه از نفس تعالی میسر است
۴۲
و هر چه از جوارح و احسن
۴۳
و هر چه از جوارح و احسن
۴۴
و هر چه از جوارح و احسن
۴۵
و هر چه از جوارح و احسن
۴۶
و هر چه از جوارح و احسن
۴۷
و هر چه از جوارح و احسن
۴۸
و هر چه از جوارح و احسن
۴۹
و هر چه از جوارح و احسن
۵۰
و هر چه از جوارح و احسن

و محالطت و مکالمہ و میروان خصوصاً و رجال خلوت و ابتداء طریقہ و تحقیقہ و دورانہ پس اگر
 مرید صاویق بایں جمہ شرائط تا چیل روز مستمر عمل کند البتہ بروباب مکاشفات و مشاہدات
 از عالم روحانیات مفتوح گردد و چنانچہ وارد است ہر کہ چیل صبح براسے حق تعالیٰ اخلاص کند
 چشمہاے حکمت از دل او بر زبان ہو سے جاری شوند فائدہ حق تعالیٰ فرمود کہ ذکر خدا تعالیٰ
 کینہ چنانکہ شمار از ہنونی کرد و بدینچہ حق تعالیٰ ذاکرین خود را ہدایت فرمود و چنہ مراتب است
 مرتبہ اول ذکر دہانی است کہ بحروف و صوت مع غفلت دل بود یا از مرتبہ ذکر نفس است
 و او ہم فکر بحروف نفسیست کہ نفس می شنود یا از مرتبہ ذکر قلب است و او ملاحظہ دل مضتہ
 غفلت و نسیان است باز مرتبہ ذکر سر و او مراقبہ است براسے مکاشفہ اسرار الہی بیان
 مرتبہ ذکر روح و او مشاہدہ انوار و تجلیات صفات پاک است باز مرتبہ ذکر خفی
 و او معائنہ انوار جلال ذات بود فائدہ حق تعالیٰ مے فرماید کہ شمار آنچند رنگ پیدا
 فرمودہ ایم پس بدانکہ ان ہفت اطوار است و برہر طور از کتاب اللہ اشارت است یکے بدین
 کہ زبان ہم قطعہ آن است و او جسم لطیف خاکیست حق تعالیٰ فرمود کہ البتہ انسان را از خلاصہ
 رگ پیدا کردیم و وہم نفس و او جسم لطیف مانند لطافت ہو و اجزا بدن ساریت مثل رغن
 و شیر و با و ام حق تعالیٰ فرمودہ نفس مطمئنہ بخدا رجوع کن و آمین است اشارہ باین طور
 ستو قلوب و او داخل نفس است و در لطافت و روشنی از نفس ہم زیادہ ہست قول
 او تعالیٰ کہ در قلب ایشان ایمان نبشتہ شدہ اشارہ بدو است چہارم سر و او نور بر روحانی
 است و آلہ نفس است و نفس از کار خود عاجز است و بیچ فائدہ و علمے بدون ہر کہ ہم و قصد
 نفس است نمے تواند کرد و پنجم روح و او ہم نور روحانی است و آلہ نفس است چہر کہ حق
 و بدن بشر طرہ وجود روح و نفس مے باشد حسب عادت الہی ششم روح خفی و او را اکثر خفی
 مے نامند و صواب آنست کہ اخفی نامیدہ شود چنانکہ در قرآن مجید با خفی تعبیر فرمود و بریں
 ہر سہ طور دلالتہ است در قول او تعالیٰ کہ فرمود و اللہ تعالیٰ ستر و اخفی را مے داند و فرمود کہ بگو
 روح ادا مرتبہ من است و ہم بدانکہ لفظ طوثرم را از ان گویند کہ از روح و سر
 و قلب و پرورشیدگی و خفا از مہوم زائد است و اخفی نور لیت الططن از ہمہ واقرب است

اوجہ بسوے عالم حقیقت و مثل دربان ست برائے نفس کہ در درگاہ پاک سے باشد و چون نفس
 و قلب و عقل و سرور و روح از آنحضرت عالی غفلت سے و روزِ ندامت بیک نظر لطیف و خفیف
 ایشان را سے مگر و پس ہمہ بیدار می شوند و آیں تنبیه حق تعالیٰ بوسیله روح را تختہ مقرر فرمود
 و این قول غفلت علامہ مؤمنین عائدہ اولیا را بود و اگر نگہدار اولیا را و انبیاء را کہ باشد کہ اسرار ایشان
 بسوے عقل لطیف بود و نہ چہ جائے غفلت و در حق ایشان است کہ حق تعالیٰ افرمود از خدا ترسند
 و بیچ کیے بجز خدا تعالیٰ نترسند و گفته اند کہ در بخار و سے دیگر باشد از ہمہ الطیف و آن لطیف و ہمہ
 باشند ایں ہمہ طوار را بسوے خدا تعالیٰ مگر ایں روح ہر کسے را نباشد بلکہ خواص بندگان ابو جہانچہ
 حق تعالیٰ افرمود سے اندازد خدا تعالیٰ روح سے از امر خود بہر کہ از بندگان خود سے خواہد و آیں روح
 ملازم عالم قدرت و مشاہد عالم حقیقت بود و بسوے خلق ہرگز التفات سے کند و بعض گفته اند
 کہ نفس و سرور و قلب و انحنی ہمہ یک چیز است مگر ایں قول قابل التفات سے ہے چرا کہ در بطور
 حق تعالیٰ خاصیتے جدا گانہ ہوا و ہر نفس قول تقطیل اینہا لازم سے آید پس ضرور است کہ در تخصیص
 فائدہ خواہد بود و آنچه از لفظ قلب گاہ معنی نفس سے گیرند و گاہ سے معنی عقل مراد دارند پس مجاز
 ست باعتبار اینکہ نفس ہمہ داخل بدن است چنانکہ گویند کہ نفس قلب بدن ست و بطور غشیم
 عقل ست و اولیٰ روحانی است و مقامش جانب چپ قلب باشد و در اخبار
 و او علیہ السلام است کہ او سپر خود سلیمان علیہ السلام را پسید کہ موجع عقل و تو کجاست جواب
 داد کہ قلب چہ کہ قلب قلب روح است و روح قالب حیوۃ و اللہ اعلم بدانکہ کریم
 حیلہ برائے صرف شیطان مگر او از مرید بہتر از ذکر نیست حق تعالیٰ افرمود کہ نماز باز سے عوار
 از محشا و منکر و محرک اللہ تعالیٰ البتہ بسیار بزرگ است یعنی برائے نفی کبر و سرور و روح اوصاف
 و مہمہ کمال ہو تر است خصوصاً کلمہ طیب کہ او را دریں باب تاثیر عظیم است و اکثر مشائخ گفته اند
 کہ ذکر خدا شمار اکبر است از ذکر شما خدا را و این ہمہ قریب است چرا کہ یاد فرمودن خدا تعالیٰ
 را بنظر قبول رحمت و جود و فضل ہمہ اوصاف و ایم باراد مع می کن پس از نماز و امر ترکہ و
 تطہیر سر و بیج تاثیر و اکبر شد بدانکہ فرحت و سرور و عبودیت و تابعداری برائی تنویر قلب
 و نفس شرط علی است و ہمیں حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ باخلاق الہی خوگیرید چہ خلق

نه عالم خستگان
ماستی است آید
نه جوت و نه موت
راگزیندار خلق و صلاحت
خدا و صلاحت

خوش اخلاق آئی اند و رضا و فرحت بر تقدیر آئی منجمه خوش خلقی است و بدانکه برائے صلا
و مشا به آئی هیچ راه حیرانند عصاره مستقیم و دوام ذکر نیست حق تعالی فرماید که بگو که این راه
من مستقیم است بهین راه پیروباشید و دیگر طریق را مروید و گریز از راه حق و در خطا پدید
شد و هم جیب خود صلی الله علیه و سلم فرمود که هر چه بتوحی شد همان متمسک باش که تو
البتة بر راه راست هستی پس طلب حق بر اقبه و خلوت و دوام ذکر بر چنین و طالبین الهی
فرصت دائمی شد حق تعالی فرمود که بگو اے محمد صلوٰۃ الله علیه و آله پس الله تعالی را مے خواهم باز
بگزار ایشاں را یعنی محبوب و مراد و طلب من خدا تعالی است نه غیر او و هم فرمود که در
راه خدا مجاہد حق مجاہد کردن کنبد که حق تعالی شمارا برگزیده است یعنی مہوے خود کشیده
و پسند فرموده و ازین نفس دریافت شد که مراد از مجاہدہ در عالم حقیقت است چرا که بعد
حذب اصطفا طلب مجاہدہ مے فرماید و این دلیل است بر آنکه ہر بندگی و فتنی از مجاہدہ
چارہ نیست و ہمیں سر حق تعالی فرمود که رب خود را عبادت کن تا آنکہ ترا یقین آید یعنی
یعنی موت آید چرا کہ قدر عارف بقدر معرفت اوست و قدر معرفت بقدر سیر فی اللہ است
و مرتبہ آئی انہایت نیست پس سیر را ہم نہایت نباشد پس ہر گز فتح باب در عالم اعلا شد
اور احلال نیست کہ توقف کند بلکہ تازندگی مجاہدہ باشد تا معرفت او بقدر سیر او متناہد شد
ماند و خود حق تعالی وعدہ فرمود کہ ایشاں تا نیکہ در راہ طلب مجاہدہ مے کنند را ہما مے
خود ایشاں را ہدایت مے کنم پس منہی و اصل با محبوب خود و سرور و مبتدی طالب صلا کن
وصال ست و غیر این ہر دورا هیچ قدر و عزت مے و مواصلہ حصے باشد کہ بدن را مجاہدہ
و نفس را بریاضت و قلب را بر اقبہ و سر را بسیر در درجہ طلب محبوب سپارد تا آنکہ بہتر
روح کفنی ست برسد و باہم حقیقت ظہر یا ہر چرا کہ کفنی در عالم حقیقت است و چوں بہتر بہتر
مطلع مے شود بواسطہ انفس و عقل و قلب ہم مطلع مے شوند گویا نہ چراغی است کہ اینہا بایں
چراغ حقیقت را مے بینند و این حال در ابتدا مے باشد و ہر گاہ کہ مرید متکبر شد و بمقام اعلا
از حقیقت رسید نفس از سر زروح و کفنی مقدم و اقوی و الطیف میگرد و پس اکنون نفس و
قلب و عقل و باطن بدن مرید باشند مگر مشعل اینہا در عالم

جبروت باعلی علیین بود که ملائکه مقربین هم با خجاست حضرت فرمود صلی الله علیه وسلم
هر که بر اے خدایتعالی گرد و بینی و طلب او با خلاص اعمال باشد حق تعالی هم بر اے او بود یعنی
در همه امور او کافی باشد چنانچه حق تعالی هم فرماید که آیا خدایتعالی بنده خود را کافی نیست بلکه او
او از همه کافی است و در دست که نوشته علی السلام پرسید که اے خدایتعالی بر اے کن که باشی
حکم شد و تنبیه بر اے نفس خود نباشی موشی گفت که نبودن من بر اے خود بکبر تر به حاصل آید حکم شد
و میگوید خوش را با انگلیه نیاسیب ما گردانی میگوید سوئی گفت که محبت صحیح آنگاه می شود که محبت
او علم محبت به علم محبوب آید علم محبت را فنا کند چنانکه محبوب در غیب بود و محبت نداشت چنانچه در
حضور کمال مشاهده چنان شود که علم محبت هم فنا گردد و چو در حال رسد محبت بلا محبت خواهد بود و
بدانکه طالب حق را باید که طالب وصال او قائل و مشتاق لقاء او تعالی در جمالات اندر سخن
و عدم و تنگی و فراخی ماند چنانچه در جبر است که اول بسوے حجت ایشان طلبیده شوند که در سخن
و راحت شکر و حمد خدا تعالی می گردند چنانچه طلب حق در هر حال بر صدق محبت و امانت دارد و
حضرت مخیر عالم سلام الله علیه فرماید که چو الله تعالی بنده خود را دوست گیرد مبتلا می کند اگر صابر
ماند برگزیند و اگر راضی شد برگزیند و بخود کشید و هم فرمود که عبادت خدایتعالی با رضامندی کنی
و اگر رضامندی در صبر کردن بر بکرو مات هم بسیار خیر است و هم حضرت صلی الله علیه وسلم گوید هر که
فرمود که شما کیستید ایشان عرض کردند که ما مومنین هستیم مخیر عالم صلوة الله علیه فرمود که علقو ایمان
شما چیست گفتند که در بلا صبر کنیم و بر فراخه شکر سازیم و با قضا رضاداریم حضرت صلی الله علیه وسلم
فرمود که قسم زب کیمه بخورم که شما مومنین و در محض آیات آمده که حضرت صلی الله علیه وسلم فرمود
ایشان را که ایشان حکماء و علماء اند و قریب اند که کمال مقام است خود انبیا گردند و بعضی کہا گفت
که ذکر الله تعالی بصفتی دل تلخی بلار اے خاموشانند و ایں از نیست که حق تعالی بنده گان واکرین
خود را نشانند اے قدرت خود می نمایانند که ایشان گرد و که او قائل نبات پاک خود و صفات
قدیر خویش غنی از غیر است و جلایا بقدرت او قایم و ممکن با و تعالی اند و چون مشاهده بر ایشان
غلبه می کند و ایشان ماسوی الله قائل فنا می شود و بجز حق تعالی و دیگر می رانند میسند پس
بلا و تلخی کو کجا ماند و ایں معرفت عارفین و صدیقین اصحاب مشاهده و مکاشفه می بود و ادبیا تعجب

۹۰
چون در صورت
را گردید و در حق
می گفتند در حق
علم در حق کمال
عقل که در حق
خدا تعالی که در حق
و در حق صبر و استقامت
و در حق معرفت
را می دانند در حق
بیت که در حق
خدا تعالی که در حق
و در حق صبر و استقامت
و در حق معرفت

ایشان گفته که خدا تعالی را قبل هر شے دیدم و این دیر اقیان و احسان چشم سر باشد و حسین رضی
فرمود که بلاء از نزد حضرت حق عافیت است که از نزد او تعالی بندگان را رسیده و سهیل
تستری رحمه الله علیه فرمود که اگر بلاء از طرف حق تعالی نبود بندگان اطاعت الی الله نمی بود
و ابوسعید خدری رحمه الله علیه فرمود که بلاء خدا تعالی مجید را تنه و هدیه و تحریک سلسله مواصلة مضمرة
است و فو و المؤمن رحمه الله علیه فرمود که صابر ترین مردم کسی است که زیاده تر پوشنده باشد
بلاء را و رویم رحمه الله گفت که از بلاء ایشان را حرکت دادند و ایشان متحرک شدند و اگر ساکن
ماندند محمل یافتند ابو یعقوب سمرقانی رحمه الله تعالی گفت که عالم از بلاء استغاثه
میکند و مصروف او می خواهد و عارف بلاء لذت می گیرد و هرگز کشف او نمی خواهد و جنید
رحمه الله تعالی فرمود که بلاء چرخ عارفین و تنبیه یریدین است و پاک غافلین و ابن عطاء رحمه
الله تعالی گفت که صدق و کذب بنده در وقت بلاء فراموشی محسوم می شود اگر در فراموشی ساکن ماند و
در بلاء جزع کرد و کاذب است و علی بن بندار رحمه الله تعالی فرمود که این خانه است که بر بلاء و
محنت بنای او است پس بدین مشقته و محنت بودن او محال است الحاصل طالب حق را
بارضا میسر و دروغیر همان آداب و شرایط بودن و مواظبت و ذکر حسب تلقین شیخ بقوت شدید بودن
و احب است تا اثر ذکر و باطنش رو و در عروق و شرائین سرایت کند و ظلمت و کثافت
و کدورت وجود بنا بر ذکر مسوز و بنور ابدی قرار یابد که در ذکر نور و نهار هر دو هست و بنور قرار دل بود
و بنا بر او محنت کثافت بشری و وجودی و دفع خشونت اصلی و میوست طبیعی باشد تا آنکه
از آثار بشریت براید و از انحال ترا بنیه خفیف بود و قلب خود از ساحت ملکوتیه هم تجاوز کرده
بسماء ربوبیه اعلی رود و اعظم تاثیر و خلوت تنگ و خالی از مردم و همه مشاغل است که دیدن و
شنیدن مردم هم شاغل است و در جای تنگ همه جمع می شود و مبالغه در ذکر بسیار کند
چنانچه ابوسعید خدری رضی الله عنه روایت کرد از آنحضرت صلی الله علیه و سلم که کثرت
ذکر لا اله الا الله چندان کینده که مردم مجنون گویند و علامت ذکر الله تعالی بصدق و اخلاص
رقت قلب و خوف می باشد که الله تعالی فرماید مؤمنین ایشانند که چون ذکر خدا تعالی کردند بشود
خلوب ایشان تبر سمن و این ازینست که ذکر ایشان ذکر عبودیت و عبادت و ذکر تقیة

وجمیت و انس باشند ذکر عادت و نخلت و تفرق و وحشت و آس و صاف حسنه اگر اسباب
 آں حاصل سے شونکہ حق تعالیٰ اس ذکر را بلطف و عنایت خویش در ملائکہ ملا علی بابا
 یاد سے فرماید چنانچہ و خبر آید ہر کہ مراد نفس خود یاد کند من ہم در ذات پاک خود اور یاد
 سے کنم و اگر در جمع یاد سے کند من ہم و جہیکہ بہتر از جمع اوست یاد سے کنم پس ہر کہ حق تعالیٰ
 یاد فرمود و ذکر قلب و سیر و استغراق و رہ کو رخصیت فی اللہ تعالیٰ اور امیر آید و متوالی خلق و
 متصرف آنہا گردد و حرمت و منزلت و وقار و خلق اللہ تعالیٰ اہوا حاصل گردد و قلب و
 باحوال سینہ و بدن او باعمال صالحہ متکثر گردد و سبحان اللہ چہ رحم تام و لطف خاص اللہ جل شانہ
 بہت کہ بر بندگان خود از زانی فرمودہ کہ امر ذکر کردہ و بواسطہ او تزکیہ و تصفیہ و تنویر و تلمذ مقرر
 فرمود و معرفت مذہب و محمود و حصول محاسن و تعزیمی از ذایم و معرفت شیطان و حیات قلب و
 صفائی او و قرب ذات پاک خود و غلبہ ذکر نفس و معرفت و قہر او و کسر و زجر او و احوال
 او و حکم شرع و حصول حکمت و معرفت و علم و احوال صافیہ برائے قلب بواسطہ ذکر عطا فرمود
 و آس و عنایات برائے بنی آدم مخصوص کرد و جنیہ فرمود کہ البیس علیہ اللعنت باوصف طاعت
 بمشاہدہ فرسید و آدم علیہ السلام در عین ذلہ مشاہدہ رافوت نکرد و بدلائم کہ حق تعالیٰ
 چنانچہ سموات را بانوار ملائکہ و شمس و قمر منور فرمود و چین قلوب و ارواح را بانوار اسماء ذات و صفات
 خود کہ سبب ذکر آنہا حاصل سے شود منور فرمودہ و نور اسم اللہ و کلمہ لا الہ الا اللہ از جلد زیادہ
 روشن و صاف است پس چون اگر بریں مداومت میکنند نور این ذکر بانور قلب جمع بودہ چنان
 و قلب مستقر سے شود کہ انفکاک نہ پذیرد و ہمانا کہ صفت ذاتیہ گردد و وہم و مہم منہی است کہ بزرگوار
 گفتہ اند کہ کلمہ در قلب و سر واقع سے شود یعنی نور او مستقر سے گردد پس بدایۃ ذکر مفید علم است
 چنانچہ فخر العالم صلے اللہ علیہ وسلم فرماید کہ بر علم خود عمل کند حق تعالیٰ اور اعلیٰ کہ منور ذاتیہ میرا
 ازین عمل سے بخشید و نہایت ذکر مفید حکمت سے گردد چنانچہ افتخار المسلمین صلوٰۃ اللہ علیہم
 اجمعین فرمود کہ چہل صباح باخلاص سبحان حق تعالیٰ عمل کند چشمہا سے حکمت از دلش بر زبان
 او ظاہر آید و گفتہ اند کہ مذکور احداث و ذکر اگر چہ مختلف است مگر اصل ذکر اجابت حق من جیش
 اللہ ازم است شبلی رحمۃ اللہ تعالیٰ تو سے را فرمود کہ شما ذکر سید و حق تعالیٰ میفرماید

کہ سن جلیس نو اگرین ہستم پس شمار از محاسبہ حق چہ چاریدہ چہین از بعضی سوال کردہ شد کہ جنت
 نو کہ بود یا نہ جواب داد کہ نو کہ دفع غفلت را گویند و چون در جنت غفلت نباشد پس باز
 نو کہ چہ معنی دارد و اللہ اعلم **فصل** شرط ششم دوام نفعی خواطر است و اس برابر باب
 عبادات بسیار صعب و دشوار است و معروفہ خواطر ہم از جملہ علوم صوفیہ کرام است کہ فیما بین
 آنہما تمیز کردہ بخاطر حق موافقت کنند و بخلاف آن مخالفت ورزند و بدانکہ دارد آزا
 گویند کہ بر قلب بے کسب بندہ نازل شود بصورت خطاب باشد یا نباشد مثل حزن و غصہ و
 بسط و غیرہ و مخاطب آن وارد باشد کہ بر دل بصورت خطاب مے آید و اکثر متصوفہ بریں
 ہستند کہ خواطر چار اند یکے خاطر حق کہ از حق تجل و غلے بود و او غلے است کہ ادغیب
 حق تعالی و قلب اہل قرب و حضور خود بے واسطہ مے اندازد و چنانچہ حق تعالی فرماید کہ گوا مے
 محمد رتب من علام الغیوب القار بالحق مے کند و وہم خاطر ملکی و اجتناب بطاعات و محبت
 بنحیرات و تخذیر از محاصی و مکروہات و ملامت بر ارتکاب مخالفات و برکابی از عبادات باشد
 چنانچہ حضرت فرمود صلی اللہ علیہ وسلم کہ با ابن آدم لیسہ شیطان و لیسہ ملک مے باشد اما لیسہ شیطان
 پس او کند یب حق و وعدہ و ادن شر بود و لیسہ ملک ایما و شیر و تصدیق حق باشد سوم طمس
 نفسانی و اوتقاصنا مے خطو نرا عاجلہ دنیا و ظہور دعادی و نحو است ہا مے باطلہ باشد حق تعالی
 فرماید حکایت از یعقوب علیہ السلام کہ مے فرزند ان مزین کردہ ہست این امر را برائے شما نفرین نمایان
 و ہم حکایت از یوسف علیہ السلام فرمود کہ نفس خود را بر ہی مے کنم از نفرین چرا کہ اولیبار امر کنندہ بدی
 است چہ مارم خاطر شیطان و او طلب ست طرف گناہ و مہنیا و مکروہات حق تعالی
 فرمود کہ متقیان را چون حی مے از شیطان مساس مے کند ہان و م عقاب الہی را یاد مے آرند
 و ہوندم حق را از باطل مے پندارند و اراں بار مے آیند و کفار را کہ اخوان الشیاطین اند و دیگر اسی مے
 کشند و ہرگز از خواست مے استند و ہم فرمود کہ شیطان شمار او وعدہ فقر و امر بدکاری مے کند
 یعنی مے ترساند کہ زکوٰۃ و صدقہ نہ ہیبد کہ فقیر خواہید شد و حق تعالی وعدہ مغفرت و فضل و غل
 مے فرماید و ہم فرمود کہ ہر کہ مرتد شد نہ بعد ظہور بدایت شیطان ایشان را دوسومہ مزین کردہ دادہ
 است و گفتہ کہ این وعدہ بے ثواب ویدہ باید کہ مے آیند و ہم فرمود کہ بعد انفصال امر آخرت

شیطان الیابن خود را گوید که وعده حق تعالی حق بود و ندانم من همه خلاف و بی محبت بودند
 و هم فرمود که شیاطین بسوے اولیاء خود و سوے ماےے اندازند و هر فرمود که همچنین براسے
 همه انبیاء شیاطین انس و جن را دشمن گردانیده بودیم که بعضی بسوے بعضی سوے اقوال باطله می
 و بدو هم فرمود که هر که از ذکر الله تعالی اعراض کند شیطان بر او گماریم و در حدیث است که
 شیطان زانو زده بر قلب ابن آدم شسته است چون کرے کند می گردید و هر گاه غافل می شود
 دل او را فتنه کرده بحدیث نفس و تمناهای فاسده مبتلا می گرداند و در میان خاطر حق و خاطر
 ناک فرق این است که خطر حقانی را هیچ شے محارض نمی شود و هر گاه سلطان این ظاهر می
 شود همه اجزای بدن تابع و س می شوند و تمام خطرات دیگر محو و تلاشی می گردند چنانچه بعضی
 کبار را پرسیدند که برهان خطر حق چیست گفت دارو سیت که بر قلب آید و نفوس از کذب
 آن نبر می کند و منع می نماید و خطر ملکی را خاطر نفس و شیطان محارضه می کند و در میان خطر
 نفسانی و شیطانی فرق اینکه نفسانی بزرگتر منقطع نشود و با وجود ذکر مطلوب خود تقاضا می کند
 مگر آنکه توفیق ازلی او را دریابد و حق مطالبه او بکند و خطر شیطانی بزرگتر منقطع گردد و لیکن ممکن باشد
 که باز آید و ذکر فراموشاند چنانچه از حدیث گذشت که بوقت ذکر می گردید و بوقت غفلت باز رجوع
 کند و گفته اند که خاطر ملکی را گاهی بنده موانعت می کند و گاه مخالفت مگر خاطر حق را هر مخالفت
 نمی توان کرد و نیز گفته اند که خاطر حقانی تنبیه بود و خاطر ملکی مطالبه عبادت باشد و خاطر نفسانی طلب
 حظ و دنیا است و خطر عدو شیطان مزین نمودن معاصی است پس بزرگتر و حید از طرف حق تعالی
 در ذات حقانی را قبول باید کرد و بزرگتر معرفت از ملک گیر و بنور ایمان نفس را زجر و نهی باید و بنور
 اسلام بر عذر و رشاید چنانچه از جنید رحمه الله تعالی حال خطرات پرسیدند فرمود که چهار اند خطر
 رخمانی و ادب دایت و رموز ارشاد می کند و ملکی با طاعت ره می نماید و نفسی سوے دنیا
 و عزت دنیا می کشد و شیطانی بمعاصی و شهوات می برد و مشهور نزد مشایخ صوفیه آنکه هر چهار
 اوز و خدا تعالی اند مگر بعضی بلا واسطه و بعضی بواسطه پس آنچه که خیر و بلا واسطه باشد ربانی است و
 و سبب ادب بسوے حق تعالی بجز خیر و گیرے را نسبت نباید کرد و هر چه خیر و بلا واسطه ناک بود
 ملکی گویاند و مگر اگر الحاح و تقصیر چیزے که دروے حفظ نفس است باشد نفسانی است که گزینشی شیطانی

و بعض صوفیہ چنان گفتمند کہ اصل خاطر چار است از طرف خدا تعالیٰ و ایں از نیکی حق سبحانہ
 چون ارادہ فرماید کہ بندہ خود را خلعت قرب بارگاہ خود بخشد آؤ لایبروے جماعت ملائکہ کہ ایشان
 جو در اول و قلوب اند نازل مے فرماید بر اے نصرت قلب و روح تاروح و قلب توت
 یافتہ بجملہ عبت بمیدان قرب طیران کند و متعبر و رو و خاطر حق سبحانہ و تعالیٰ شود و چون
 دور گردن کسے و مبتلا نمودن مے خوابد و گرو و شیا طین بروے فرسید تا نفس امر کند و او
 بہشت و نیت خود و گرفتہ بمرکز سفلی و کرہ طبعی خود و رو و خاطر نفسانی دروے پیدا آیند -
 یَعِصَمَنَا اللَّهُ وَ جَنِّمِ السَّالِیْنِ اٰمِیْن و تمیز خاطر کما یمنی حاصل نیاید مگر وقتیکہ آغذہ قلب
 از زنگ طبعی بمصقلہ و دہ و تقوے و ذکر تجلیہ یا بد و صورت حقان خاطر کما ہی دور نماید و ہر کہ
 بایں مرتبہ بہ سبب دہ و تقوے ز رسید اور ابراے تمیز خاطر اس اہ است کہ اول خطرہ را
 بیزاران شریعت نجد پس اگر فرض و واجب و سنت و مستحب بود اور جاری کند و اگر حرام و مکروہ
 بود نفی کند و اگر مباح بود پس ہر جانب کہ در مخالفت نفس یا دہ بود آن طرف را گیرد چہ اگر نفس بہ سبب
 کمورت اکثر یاد فتنہ ہشیار اائل مراغب مے باشد و ہمہ یاد آنکہ مطالبات نفس بعض حقوق
 ضروری اند و امضار او ہم ضروریست چہ قوام نفس بقا حیوہ او مہبوط باوست و بعض خطوط
 اند کہ از حقوق ضروریہ زائد اند و نفی آنہا ضروریست پس تمیز و حقوق و خطوط ضروریہ یاد و ابراے
 بدایتہ را دانستن حقوق و حد ضرورت واجب است و تجاوز از حد ضرورت در حق او گناہ باشد
 ولیکن منتہی را فتح باب وسعت است کہ از تنگنا کسے ضرورت بمیدان سہولت آمدہ و امضای خطوط
 او را مضرب نباشد باذن اللہ تعالیٰ و بعض خاطر واجب را بحق و خاطر حرام را بشیطان و طہر
 مستحب را بملک و خاطر مکروہ را بنفس نسبت کردہ اند و بل حد السبب عدم ترجیح طہر
 بخطرہ نسبت نکردہ اند چہ کہ با سے خطرہ بودن ترجیح طرفی ضرورت و شیخ محمد الدیلمی و
 حمہ اللہ تعالیٰ علیہ بریں خاطر اربع خاطر روح و خاطر قلب و خاطر شیخ ہم افزودہ اند و بعض مشتایخ
 خاطر عقل و خاطر یقین ہم زاید کردہ اند مگر تحقیق آنکہ ایں ہمہ زیر خاطر اربعہ مذکورہ سابق مندرج
 اند چہ کہ خاطر روح و قلب و خطرہ ملکی داخل اند و خاطر عقل اگر در امداد روح و قلب است از
 تقبیل ملکی است و اگر مدد نفس و شیطان میکنند از قسم خاطر عدوست و خاطر شیخ مددے است کہ

شیخ بہمت خود و قلب مرید سے رساند و چون مشکے بمرید پیش سے آید و مرید محتاج کشف
 بودہ شیخ توجہ سے کند ہما ند محل اشکال او سے کند بوجہ نہ تھانے و این خطرہ داخل ست در
 خطرہ حقانی چقلب شیخ مانند دروازہ ہست کہ از عالم غیب سے کشاید و سر لحظہ ابد و فیض
 حق تعالی کہ مرید را میرسد بواسطہ شیخ سے باشند و خاطر یقین آن باشد کہ در دل سے آید و بیج
 یکے از ظن و شک و وہم محارضہ او سے تواند کرد و این ہم در ربانی داخل است و صاحب
 عارف المعارف خاطر عقل اور میان خواطر اربعہ متوسط داشتہ و گفتہ کہ گاہے بانفس و شیطان
 بودہ و دلائل عقلیہ پیش کردہ بندہ را داخل لذتے یا گناہ سے نماید چہ اگر عقل ثابت از عتاب
 و عذاب بری گردد و گاہ بالملک و روح باشد تا بندہ فعل یا اختیار خود کند و ثواب یا بدو خاطر
 یقین راحت ایمان و زیادت علم باشد و بد انکہ بر اہل مجاہدہ خطرات مثل سیل و مٹی آئند
 پس در برابر یہ سبب نفی جملہ خواطر خواہ خیر بود یا شر ہیچ چارہ نیست چہ کہ مبتدی الہیہ تیز نہ شدہ
 و چون ہمدانفی خواہد کہ خواطر محمودہ کہ ربانی و ملکی ست و قلب ثابت خواہند ماند و منفی و منفی آہنہا
 سخا بہ شدہ و شیطانی و نفسانی مرتفع خواہند شد و علاجش اینکہ در صورت ذکر و معنی ذکر چنان سخن
 کند کہ ہیچ پیچیدگیات نہ ماند و ہرگز توجہ تیز نہ کند کہ بعض آہنہا بالقاب نفس و شیطان است و بعض ملکی
 و الہام و عقل اور بانیہ و تمیز در بینہا ضرر فاش میرساند بلکہ با سہرا ہمہ خطرات راضی کند و این امر بدین
 رعایت الفاظ و معنی ذکر میرساند و حق تعالی خود فرمود کہ من جلیس ہستم پس در اثنا ذکر خیاں
 تعظیم جناب حق تعالی دارو کہ ہمانا بحضور آن مالک الملک تعالی شاء نشستہ کہ تحریر مرید صادق
 و طالب واقعی را و طرفہ العین حاصل سے آید مگر تفرید و رتبت بسیار بعد نفی خواطر میر سے شود
 چہ کہ مبتدی ہر چہ از اشیاء خارجیہ شاہد سے کند در حیلہ اولیٰ ترسم سے گردند و چون بخلوت
 ذکر شروع میکنند این محسوسات اورا گاہے خطرات سے دہند و گاہہ مشاہدات او مختلط شدہ
 سے آئند و مزاج سے شوند و ہم شواہب نفس و دواعی ہوا سے بکثرت خود و وسوسا و شیطانی
 رنگارنگ خواہش آئینہ بودہ بروا بخلوت مشوش سے نمایند و چشمہ قلب او مکر سے گردانند
 و باطن او متفرق سے سازند و حلاوت ذکر و لذت مناجات مسلوب سے کنند و چون برفی خواطر
 مواظبتہ خواہد کہ ایں شہر طاعظم بلکہ خلاصہ خلوت است البتہ بحقیقت تفرید و انس خواہد رسید

۴۷
 جس شخص نے اپنے
 سرور و شہداء کے ساتھ

و بندہ بر نفس خود ظالم است و ہمہ سعی او در ملاک روح تو قلب خود است و فوز و نجات خود
 را نمی داند کہ بہ چیست پس تمام امر خود را بسخدا تعالیٰ خواهد سپرد و بقضائے او گردن خواهد
 نهاد و چون حق تعالیٰ او را خوشوقتی و بسط نصیب خواهد بخشید شکر خواهد کرد و بہ یقین خواهد
 دانست کہ شفاء قلب او و علاج مرض او منوط بہین است و اگر بر وسے تنگ وقتی و
 ابتلاء بقبض خواهد رفت خواهد پنداشت کہ صحت دل او و تدبیر بیماری اش ہمیں امر مضمر
 است خوش گفت شعر و کلت الی المحبوب امری ککله فان شاء اکتفین
 و ان شاء اقلنا سپردم تو بایہ خویش را + تو دانی حساب کم و بیش را بحق تعالیٰ
 جل شانه فرمود لباس است کہ مکروه پندارید چہ رے را و آن چیز و رحت شما بہتر باشد و لباس است
 کہ بہتر و ناید شے را و آن شے شما را بد بود و حق تعالیٰ ہمہ خیر و بد را مے داند و شما مے دانید
 و ہم فرمود کہ قریب باشد کہ چہ کزاکم و در حق تعالیٰ برابرے شما در آن بسیار مکنونی
 داشته باشد و چون مرید بہ تسلیم و تفویض در ابتدا است خدا وے پیدا کند بجال عبودیت و رخص
 کار میرسد و اینجہ کہے بدیں مرتبہ علیا نرسد مگر قدم و بندرتج و ترک اعتراض قدم اول و
 درجا اولے ازان است و چون تسلیم او بد بخارسد کہ ہمارا روز قیامت است و لمز الملک
 الیوم را مے بخاند و مے شنود اکون لشکر یریب و شکوہ او خواہد گرچہ نیت و جماعت ملائکہ
 بر ساحت قلب او نزول خواهند فرمود و ابر رحمت قطرات انوار خواهد بارید و بچنای سرور
 و منہاسے رنگ رنگ مالامال خواهد شد کہ بجز خدا تعالیٰ کہے نداند و زبانش از وصف عظمت
 و جلال او تعالیٰ کفیل خواهد بود و لبسان دل خواہد گفت کہ ای مردمان عرفان عظمت آئی نکردند
 و حق تعظیم او بجا نیاروند این است کمال و این است جمال و از موجبات ترک اعتراض است
 کہ بقدری امد تعالیٰ و قضا بہر م راضی باشد و فقر و غنا و حزن و خوف و قبض و بسط و انس و
 بیعت و معرفت و محبت و محو و اثبات و حضور و شہود و قرب و بُعد و صحو و سُکر و مجاہدہ و
 مشاہدہ و مکاشفہ و محالست و مناجات و مجاورہ و خوف عاقبت و سابقہ و عنایت ازلی و
 کفایت ابدی و قہر و غلبہ بر احوال و فقرت و غنوت و عزت و کمال و غیرہ حالات را بجان
 پذیرد و از سوا طبع تبارک و لواحق و صدائے بزرگوار ذیل رحمت و لطف الهی پناہ گیرد کہ او تعالیٰ

پناں جیم و کریم است کہ بر تنی خود سلام علیہ کارم اخلاق افاغنه فرمود و باز خود مدح می
 فرماید کہ اے حبیب سلام اللہ علیہ تو بر خلق بزرگ هستی و اسطی رحمتہ اللہ علیہ را پسینہ
 کہ حضرت ایشان صلوٰۃ اللہ علیہ چرا از ہم مخلوق خلق اعظم داشتند گفت کہ روح شریف
 ایشان قبل از ہمہ پیدا شدہ پس چند آنکہ صحت التکلیف روح پاک جناب ایشان را بود و بیچ
 کسے رائے شد چہ بعد اوشاں پیدا شدند چنانچہ آن نحر المرسلین فرمود کہ من نبی بودم و ہنوز
 آدم در روح و جسد بود و بعض کبار چنان ترجمہ کردند کہ ہنوز آدم نہ روح بود نہ جسد و بعض
 مشایخ گفتہ اند کہ چون حق فغانے قلوب خلایق را معائنہ فرمود قلب بیچ یکے را شایق تر از
 قلب شریف نحر العالمین صلوٰۃ اللہ علیہ وسلم نیافت و بہمین است کہ بر اے مہراج شریف
 او عجلت فرمودہ و بسبب کمال شوق ایناں ایشان را بکلمہ و رویتہ کشیدہ صلی اللہ علیہ
 وسلم خود حضرت صلوٰۃ اللہ علیہ فرمود کہ بر اے آن معجوت شدم کہ مکارم اخلاق را تمام گردانم
 چنانچہ گفتہ شد کہ دین چیت فرمود صلوٰۃ اللہ علیہ حسن خلق و بہم فرمود کہ حسن خلق خلق خدا نکات
 و بہم فرمود کہ افضل مومنین آن است کہ خلق او حسن بود و بہم فرمود کہ اسلام بکارم اخلاق
 و محاسن آداب محفوظ است پس چوں بتسلیم راسخ آید باسلام حسن خلق موصوف بود و
 بہراج اعلیٰ برسد انشاء اللہ تبارک و تعالیٰ تتمہ بد آنکہ فائدہ این شروط ثنائیہ آن است کہ جہر انسانی
 تصفیہ یا بد مستعد وصول ببارگاہ صمدیہ گردد چہ این تزکیہ و استعداد بے دفع اغیار کہ وجود
 و نفس و شیطان اندکے تواند و دفع اینہا بہمین شرائط بے بود و وجود تاریکی شدید است
 مرکب از چارہ اکان آب و خاک و نار و ہوا و ہمہ این ظلمت بر ظلمت تو بر تو اند و تصفیہ او
 بجاہ نہ زوری است و نفس جیسے لطیف است در بدن همچو لطافت ہوا و ظلمانی و غیر
 زکی است و در جمیع اجزاء وجود منتشر است تزکیہ او ہم بریاضت لایبی است و شیطان اکثر
 مکد مختلط بظلمات کفر است کہ در این آدم بجزری خون او سرایت میکند از خارج او ہم ضرورت
 و این بطرز کمیابا شد کہ ازین ہرہ ظلمات لطیفہ نورانی استخراج کند چہ کہ در قلب ازاں وقتیکہ
 در دنیا ہوش گرفتہ نقوش اشکال متمثل گردیدہ و این اشکال خود ظلمات اند و ازینہا قلب
 رنگ گرفتہ و غفلت پذیرفتہ پس بواسطہ خلوت و ذکر و صوم و طہارت و سکوت و نفی خواہو

ربط و توحید مطلب آئینہ دل از رنگ صاف باید کرد کہ ذکر آتش و سوزان و سندان
 است و خلوت کوره باشد و روزہ آلہ عصیقل بود و طہارت و سکوت و نفی خواطر و ربط
 شاگرد پیشہ اند و توحید مطلب استادت چہ بندہ بدیں شرائط مواظبت کند نور مجبتہ
 و شہود قلب را حاصل آید چنانچہ حق تعالی فرمود کہ اللہ تعالیٰ با شماست ہر کجا باشید
 و ہم فرمود ہر کجا روگردانید ہما سجا ذات پاک آتیست تعالیٰ شانہ واللہ اعلم **فصل ۱۲**
 بدلائمہ سالک را باید کہ در جمیع احوال ملازمست انواع عبادات لازم دارد و بداند کہ حق تعالیٰ
 از روی بہنایت محاسبہ خواہد فرمود چنانچہ فرماید کہ اگر بوزن دانہ خردل ہم خواہد بود اورا
 ہم حاضر خواہم آورد و آں چند مقامات باشد اول توبہ باید و اورجوع الی اللہ باشد دوم
 نماز و کثرت استغفار بعد آن آنا بہ توبہ و اورجوع است از غفلت سوئے ذکر و بعض گویند
 کہ توبہ رجوع بظاہر و آنا بہ رجوع باطن مے باشد و بعد آنا بہ عفت است و او ترک شہوات
 است بعد از آن و سرع از چیز کمیشاغل عن الخلق بود چنانچہ ابراہیم بن ادبسم رحمہ اللہ تعالیٰ
 فرماید کہ زہد از حرام فرغن است و از حلال فضل و از شہوات مکرمست و بعد و سرع از آوہ باشد
 و آن دو ام شقت و ترک راحت است بعد آن فقر و ادمالک بہیج شے نمادن و ہر چند دارد
 دل را از ادال فارغ کردن است بعد آن صدق و او برابر بنودن سر و علانیہ و ایں امر را
 استقامت مع اللہ تعالیٰ بظاہر و باطن بسر و علانیہ ضرور باید بعد آن تصنیف و انفس
 را بترک عیشی و مکر و عادت و ادن بعد آن صبر و او ترک شکوہ بسر و غی اللہ تعالیٰ
 بود بعدہ رخصا و آن تلذذ بہ بلا باشد بعد آن اخلاص و او خارج کردن خلق از معاملہ
 حق تعالیٰ پس آن توکل و او اعتماد بر خدا تعالیٰ است در وعدہ و وعید و قطع طمع از
 غیر اللہ تعالیٰ **فصل ۱۳** بدلائمہ مشائخ رحمہم اللہ تعالیٰ چنان مقرر فرمودہ اند کہ ہر کلامیکہ کند
 بقصد نصیحت و ارشاد کند و قصد نفع عوام دارد و بعتد در حوصلہ مخاطب سخن گوید و ہر
 مسئلہ کہ نہر سند تیج گوید و چوں سوال کند بقدر سائل جواب فرماید چنانچہ از امام خمینید
 رحمہ اللہ تعالیٰ کہ پرسید کہ سائل سوال مے کند و شما جواب مے فرمائید بعد آن دیگر مے
 ہاں سوال مے کند جواب دیگر مے فرمائید و جبصیت فرمود کہ بقدر عقول جواب باید داد

وسایل را بایک از مقام خود پرسد و بجائیکه رسیده از آنجا کلام کند و بعضی گویند
 که پس جائز است چه که حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود بسیار حاصل نفع بسوئے وقت از خود
 میرساند پس این کلام گو مقام سائل نیست مگر شاید بدگیر نفع آورد و بایک علم را بر غیر اہل
 خرج نکند و بعض گویند کہ بر اہل و غیر اہل ہر دو نیک کند کہ خود علم خود را از غیر اہل خود باز میدارد
 و ہم مے بایک کہ رو بروی اعلم از خود کلام نکند چنانچہ اہل مبارک حمد اللہ تعالیٰ را مسئلہ پیش
 سفیان ثوری رحمہ اللہ تعالیٰ پرسیدند گفت کہ پیش استادان کلام نمی توانم و بعض گفته
 اند کہ گفتگو سے این علم تصوف ہماں را حسن و لا کون است کہ از مال خود تقبیر کند و افعال خود
 بگوید و ناقص محض را دیبا نیست کہ دریں علم بحث نماید و ہم ادب است کہ قبل از وقت
 خود چہ سہ نہ گوید کہ ازین امر حیا آن آفات مے زاید کہ این شخص از فوائد بالکل جدا میماند
 و از طلب جاہ و منزلت نزد مردم و اہل دنیا بسیار حذر باید و اگر نہ از علم خود نفع سرگزنیابد
 و حضرت فخر عالم صلی اللہ علیہ وسلم از علیکہ نفع ندید پناہ می خواہستند و ہم فرمودند کہ طلب
 علم بر اے نمائش علماء و اگر آوردن جہلار سفہار و متوجہ کردن مردمان مے کند بایک کہ برگشت
 خود و دوزخ مقرر کند و ہم بایک کہ ہر چہ شنود یا بیاموزد و در عمل بسیار کوشش کند کہ گفتہ اند کہ اگر از
 علوم قوم چہ سہ شنیدہ عمل کرد این علم در قلب او حکمت مے گردد و ہر کہ از وے بشنود
 نفع گیرد و ہر کہ بر عمل نکند گویا حکایتی یا کردہ باشد آخر بعد چند روز فراموش گردد و گفتہ
 اند کلامیکہ از دل بر آید در دل سراسر است کند و اگر از زبان بر آید از گوش بتجاوہر نئے کند
 و ہم بدانکہ ہر کہ در دل او تخم را را وۃ سلوک الی اللہ کاشتہ شد او را محافطت این
 بسیار بایک کہ این مہمان غیبی است پس این را غیبت پندارد و غذا سے مناسب موافق
 پیش اورساند تا بفرحت تمام صہنم کند و این غذائی الحقیقہ بجز ولایت شیخ طریقیہ ہیچ جا
 یافتہ نمی شود کہ تخم را را در دل مرید ہموچو آن طفلے ست کہ از عالم غیب پیدا شدہ در عالم
 شہادت رسید پس غذا سے او بجز شیر عالم غیب کہ از پستان مادرش برآمدہ و دیگر نباشد نہ شیر
 باز از ہچان نور را را وۃ کہ در دل مرید است از عالم غیب است کہ توفیق الہی میسر او شد و
 تربیت او بجز آب معرفت کہ از چشمہ غیب وجود فیاض بر دل اہل غیب سد نخواہد بود

و اہل غیب شاخ اندک متابعت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم مشرف شدند و فیوض و اوارات
 ربانی برایشان فیضان شدند و ربانین گشتند چنانچہ در عوارف از حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
 روایت است کہ آنچه در سینه من حق تعالی انداخت در سینه صدیق اکبر رضی اللہ تعالی
 عنہ انداختم پس ہر کہ را ایں ارادہ آید بر اسے عقل خود مخفی نباشد بکہ بطلب شیخ عارف
 موصوف صفات مقدمہ خیزد اگرچہ در شرق یا غرب بود کہ بے او چارہ نیست و خود را مست
 او سپردہ از تصرفات خود بدراید و ہر چند شیطان بخوافت نفس و دلش وسوسہ دہد کہ ایں
 شیخ کامل است یا نہ مگر باید کہ در چنین شیخ ہرگز ایں وسوسہ را در دل جاے نہ بد و بقوت
 مردانگی و ہمت عالی اورا بدر کند و این حدیث شریف بیاو آرد کہ سمع و طاعت بر خود گیرد اگرچہ
 والی شام غلام حبشی و کم صورت بود پس بہر حال خود را بتصرف خود نگذارد و بکہ تابع کن شیخ
 کند کہ صوفیہ در باب کمال ارادت و عدم مخالفت بچنان مبالغہ گفتہ اند کہ مرید را بتصرف گز
 بودن از تصرف خود بر خود بسیار بہتر است و ہرچہ شرائط شیخ ذکر کردہ شد رعایت آنہا ہم
 واجب است کہ بنی صلی اللہ علیہ وسلم راحی تعالی بر اسے و عورت امت و طلبہ ایشان
 سوے حق تعالی مبعوث فرمود و باذن خود نادمی صراط مستقیم گردانید و فرمود کہ البتہ بسو
 صراط مستقیم ہدایت مے کنی و حکم فرمود کہ اسے مومنان رسولی مادامی ست طرف ما باذن جبار
 ما و رسول ما چلن روشن ست و چون مدت بقا شریف تمام شد صحابہ رضی اللہ عنہم را خلیفہ گذشت
 و ہمچنان در ہر قرن تا قیامت داعی الی اللہ تعالی خواہند ماند چنانچہ فرمود کہ صحابہ من ہجو
 ستارگانند بہر کہ ہدایت طلبید راہ یا بید مگر ایں ہدایت نزد جہاں کس باشد کہ وراثت علم
 ظاہری و باطنی بوساطہ خود از ان سرور صلی اللہ علیہ وسلم داشتہ باشد پس ہر کہ را چنین شیخ
 دریابد و شیخ اورا در حلقہ اطاعت خود قبول ہسم فرماید در احترام ظاہری و باطنی او قصور نکند
 احترام ظاہری اینکہ باوے مجاہدہ نکند و ہرچہ از وسے شنود اگرچہ یقین داند کہ خطا کرد
 تا ہم باو محبت نکند چہ کہ نظر او از نظر ایں مرید و علم او از علم ایں بہر حال تمام و کامل است و
 و نیز پیش شیخ بر مصلی نہ نشیند مگر بصورت نماز و بعد نماز جانناز بردارد و بر زمین آید و توال
 بجنور و سہ سخاوند و ہرچہ فرماید امتثال او کند و تا بقدر خود و قصور و راں نکند و ہر جاننازش

ثابت شدہ ایشان را شودی بود کہ ہرگز نفس انکاراوتواند کرد و نہ شیطان و نہ بیچ امر خودی
 شبہ تواند داد و چنان راسخ بود کہ اگر پرہ بردارند بیچ یقین نشان زیادہ نگردد و بسلم نشان
 یقین دارند کہ حق تعالیٰ بر ہمہ چیز قادر است و قدرت او خالی از حکمت نیست و بدانکہ
 بندہ بحقیقہ ایمان نمیرسد مگر بعد وصول بہ مقام تصدیق چنانچہ از حال حارثہ رضی اللہ عنہ منقول
 است کہ جناب سرور سلام اللہ علیہ فرمودند اسے حارثہ چکوں صبح کردی عرض کرد کہ صبح کردم
 مومنًا حقًا حضرت صلے اللہ علیہ وسلم فرمود نال کن ورتقول خود چرا کہ ہر دعویٰ را حقیقت
 بود بگو حقیقت دعویٰ تو چیست عرض کرد کہ نفس خود را از دنیا بازداشتہ و روزانہ اورا
 تشنہ بنادم و شبہا اورا بیدار کردم و گویا بطریق عرش الہی ظاہری بسیم و اہل جنبۃ را با ہم
 ملاقات کنندہ و دوزخیان را کہ با ہم عار سے گفتند نیز سے ہم فرمود صلوات اللہ علیہ
 جواب صواب گفتے و چوں حارثہ رضی اللہ عنہ بازگشت حضرت سلام اللہ علیہ فرمود کہ ایں
 بندہ ایست کہ خدا تعالیٰ دل اورا منور فرمودہ است فائدہ بدانکہ نشان قذف نور
 و غلبہ و اگر آنست کہ ذکر را انشراح صدر و اطمینان پذیر حاصل آید و علامت انشراح
 صدر ترک دنیا و اعراض از اغراض فانیہ و نیاست و نشان اطمینان بذکر قرآن چشم اوست
 بنور ایمان کہ وقت غلبہ ذکر در دل او انداختہ شد و با پیشینہ کہ ہر صورت را معنی بود و ہر شے
 محسوس را وجود عقلی ہم باشد و ہر ظاہر را در عالم غیب مثالی بود پس ہر کہ ثبوت صورت بر اسے
 معنی اعتقاد کند ملحد عنادوی باطنی بود و ہر کہ انکار معنی صورت کرد ظاہری پلید بود و ہر کہ در بیان
 ظاہر و باطن جمع کند محسوسات را وجود عقلی ثابت دار و در شہادت غیب را مطالعہ کند
 او صوفی سنی سعید رشید است و در حق ائمہ مسلمین متعصب نباید بود و وقائین کلمہ توحید
 و وقائین رسالہ تا آنکہ تاویل صالح تواند طعن نباید کرد و باید داشت کہ منراے مشیت کسے باشد
 کہ نفس خود را بجاہدات تاویب دادہ و بر شقت سختی و تلخ کشی متراض و تحمل گردانیدہ و زانو کسے
 ادب و خدمت مشائخ صالحہ و مقتدا کردہ و صحبت صادقین بسر بردہ و احکام و حدود دین
 و اصول مروج مذہب شناختہ از مقامات عالیہ شجاو ز کردہ باشد و ہر کہ بایں صفات متصف
 نیست اورا مشیخت حرام است و بعضی گفتہ اند ہر کہ عیوب افعال خود را و سرکش نفس خویش را

و نیز مریاد واجب است که یقین داند که هیچ مقام و حال که ادم عبادت بے اخلاص دور کر دین
 ریا از اعمال درست نمی آید و هم واجب است که رعایت نفس هر لحه دارد و اخلاق اورا خوب پذیرد
 که او بجز بدی حکم نمی کند اگر چه بغایت درجه معرفت رسد تا هم از دوسے غافل نشیند که آنحضرت
 صلی الله علیه و سلم نفس را رعایت و نگاه داشت فرمودند و از استبداد او توفیق دے خواستند
 و علی کرم الله وجهه فرمود که من با نفس خود مثل راعی گو سفند ان ستم که چوں از یک جانب
 جمع دے کن ستم جانب دیگر دے گریزد و ابو بکر و راق رحمۃ الله تعالی فرمود که نفس در
 همه حال مرئی است و در اکثر احوال منافق است و در بعض حالات مشرک هم هست که در
 دعوائے مطالبه خود خویش را ضد و ندر حق تعالی دے و او را و چرا که حق تعالی از بندگان خود نثار و
 مدح و حمده و طلب فرمود نفس هم مدح خود دے و خود را حق تعالی فرماید که مخالفت از او امر و نواهی من
 نمکند نفس هم نہیں میگید و حق تعالی ذات پاک خود را محبوب و مرغوب دانستن حکم فرمود نفس
 هم نہیں دے طلبد و همین است شرک اد و نفاق و ریا را و انظر است و گفته اند که نفس لطیف است
 درین قالب که محل اخلاق مذمومہ است و روح لطیف است در همین قالب که محل اخلاق محمودہ چنانکه
 بینی چشم و گوش محل بصارت و سماعت و شمع اند و گفته اند که روح کان خیر است نفس کان
 شر و عقل لشکر روح است و دوسے لشکر نفس و توفیق الهی بدو روح است و خدا ن مدد نفس و قلب
 تابع لشکر غالب بود و الله تعالی علم **فصل ۱۰** اچوں مرید مقام توبہ صحیح کرده و بمقام درع
 و تقوی قدم است نموده بمقام زہد پانہا و نفس خود را بریاضت و مجاہدہ ادب و اخلاق پر نشانیدن
 و ریا را باشد اگر رغبت دارد و لیکن ادب خرقہ ضرور نگاه باید داشت پس بدانکہ انسان عبارت
 است از جملہ ظاہر و باطن و لباس ہر دو جداست حق تعالی فرماید کہ لباس تقوی بہتر است
 الحاصل لباس من کہ ظاہر انسان است آن است کہ شریعت براسے او جائز دارد و ہر چہ حق تعالی
 میسر او گرداند چنانچہ تخریل صلی الله علیه و سلم گاہے قبا و جبة فرخ آستین دے پوشد و گاہے
 تنگ آستین و گاہے قمیص دودا، فاخوہ و گاہے شن و باطن انسان چنانچہ زیارت نفس و لباس
 او شریعت بود و قلب و لباس او طریقی باشد و سہ و لباس حقیقت باشد و روح و لباس او عبودیت بود
 و خفی و لباس او محبوت بود و مجاہدہ سے کہ انسان بدانہا محجوب است تفصیل آہنگ داشت پس ہر کرا

حق تعالیٰ توفیق اتباع شریعت داد کمال عبودیت میرسد و بسبب عبودیت حق تعالیٰ او را از
حجاب نور روح نجات مے بخشه تا آنکه کمال محبوسیت میرسد حق تعالیٰ فرمود که اے محمد صلی الله
علیه وسلم گویا ایشان اگر خدا را دوست می دارند اتباع من بحسبید که خود خدا تعالیٰ شمارا دوست خواهد
داشت و حجاب ظلمت بتابعیت شریعت باذن الله تعالیٰ رَمَح مے شوند و چو نهمه پروما
دور شوند ربانی و مخلص نشود و از اضحیٰ جسم و سادیه روح هر دو خلاص با فیه با علی الاعالیٰ رسد
بمقتد صدق عند یلک المقتد و قرا یه و عین حق است که خضر میگویی صوفی رانه در زمین جا
مے بود و نه آسمان او را می پوشد پس متابعت صورت است و عبودیت حقیقت او و انقطاع از متابعت
که بنزله صورت است و از عبودیت که مثل لب است در هیچ حال نه در دنیا و نه آخرت ممکن نیست
و مخالفت شریعت بجز مر دو بارگاه آتی نمے کند و بهلاکت و سیر ولی غیر مخالف شرع شریف
نمے افتد چنانچه بجم و جسد و غیره ما را شنیده ایم خود با الله من التوحید الکتور پس باید که ظاهر و باطن را
از تصرفات طبع و عادت محفوظ دارد و از عبادت شریعت سر متجا و ز نور زوال اللهم سر ز قناتنا بعبه
حبیبک صلی الله علیه و سلم ظاهرًا و باطنًا و قولًا و فعلًا عباد ذه و عاده ازمین
و بدانکه مدرکات باطن را حجاب مے دیکر هم هست پس حجاب نفس شهودات لذات است و حجاب
قلب ملاحظه غیر حق است و حجاب عقل و روحانی مقصور تفکر کردن است و حجاب سر یا سر ابر توقوف
منه و است و حجاب روح مکاشفات اند و حجاب خفی حجاب عظمت و کبر یا هست و حاصل همان باشد
که هیچ یک از اینها التفات نکنند چنانچه حبیب الله علیه وسلم در معراج بر دفاش و خدایش و
غیره که مقام سدره پیش او صلی الله علیه وسلم کردند ایچ التفات فرمود چنانچه حق تعالیٰ فرمود و فتیکه
سدره را پوشید هر چه پوشید حبیب نظر خود را هرگز از منظور حقیقی خود متجا و ز کرد و عاقل موفق تا آنکه ذره
قدر هم از دنیا با خود دارد از شیطان و رامن نباشد فقل است که عیسی علیه السلام بر خشت گل
سر شریف نهاده و خواب خست نه چون بیدار شد ندید شیطان را نزد سر خود دیده فرمودند که نزد هم چسپا
آمدی گفت در تو هم طمع و وسوسه کردم فرمودند اے لعین من روح الله ام چگونه طمع خام تو در من است
آید گفت که طمع من در تو ازان است که متلعج من فرمودند که آج چیست گفت که همین خشت که
زیر پیرشت پس عیسی علیه السلام آن خشت را دور انداخت شیطان لعین مگر سحیت بخانا الله منه

حق تعالیٰ توفیق اتباع شریعت داد کمال عبودیت میرسد و بسبب عبودیت حق تعالیٰ او را از حجاب نور روح نجات مے بخشه تا آنکه کمال محبوسیت میرسد حق تعالیٰ فرمود که اے محمد صلی الله علیه وسلم گویا ایشان اگر خدا را دوست می دارند اتباع من بحسبید که خود خدا تعالیٰ شمارا دوست خواهد داشت و حجاب ظلمت بتابعیت شریعت باذن الله تعالیٰ رَمَح مے شوند و چو نهمه پروما دور شوند ربانی و مخلص نشود و از اضحیٰ جسم و سادیه روح هر دو خلاص با فیه با علی الاعالیٰ رسد بمقتد صدق عند یلک المقتد و قرا یه و عین حق است که خضر میگویی صوفی رانه در زمین جا مے بود و نه آسمان او را می پوشد پس متابعت صورت است و عبودیت حقیقت او و انقطاع از متابعت که بنزله صورت است و از عبودیت که مثل لب است در هیچ حال نه در دنیا و نه آخرت ممکن نیست و مخالفت شریعت بجز مر دو بارگاه آتی نمے کند و بهلاکت و سیر ولی غیر مخالف شرع شریف نمے افتد چنانچه بجم و جسد و غیره ما را شنیده ایم خود با الله من التوحید الکتور پس باید که ظاهر و باطن را از تصرفات طبع و عادت محفوظ دارد و از عبادت شریعت سر متجا و ز نور زوال اللهم سر ز قناتنا بعبه حبیبک صلی الله علیه و سلم ظاهرًا و باطنًا و قولًا و فعلًا عباد ذه و عاده ازمین و بدانکه مدرکات باطن را حجاب مے دیکر هم هست پس حجاب نفس شهودات لذات است و حجاب قلب ملاحظه غیر حق است و حجاب عقل و روحانی مقصور تفکر کردن است و حجاب سر یا سر ابر توقوف منه و است و حجاب روح مکاشفات اند و حجاب خفی حجاب عظمت و کبر یا هست و حاصل همان باشد که هیچ یک از اینها التفات نکنند چنانچه حبیب الله علیه وسلم در معراج بر دفاش و خدایش و غیره که مقام سدره پیش او صلی الله علیه وسلم کردند ایچ التفات فرمود چنانچه حق تعالیٰ فرمود و فتیکه سدره را پوشید هر چه پوشید حبیب نظر خود را هرگز از منظور حقیقی خود متجا و ز کرد و عاقل موفق تا آنکه ذره قدر هم از دنیا با خود دارد از شیطان و رامن نباشد فقل است که عیسی علیه السلام بر خشت گل سر شریف نهاده و خواب خست نه چون بیدار شد ندید شیطان را نزد سر خود دیده فرمودند که نزد هم چسپا آمدی گفت در تو هم طمع و وسوسه کردم فرمودند اے لعین من روح الله ام چگونه طمع خام تو در من است آید گفت که طمع من در تو ازان است که متلعج من فرمودند که آج چیست گفت که همین خشت که زیر پیرشت پس عیسی علیه السلام آن خشت را دور انداخت شیطان لعین مگر سحیت بخانا الله منه

حق تعالیٰ توفیق اتباع شریعت داد کمال عبودیت میرسد و بسبب عبودیت حق تعالیٰ او را از حجاب نور روح نجات مے بخشه تا آنکه کمال محبوسیت میرسد حق تعالیٰ فرمود که اے محمد صلی الله علیه وسلم گویا ایشان اگر خدا را دوست می دارند اتباع من بحسبید که خود خدا تعالیٰ شمارا دوست خواهد داشت و حجاب ظلمت بتابعیت شریعت باذن الله تعالیٰ رَمَح مے شوند و چو نهمه پروما دور شوند ربانی و مخلص نشود و از اضحیٰ جسم و سادیه روح هر دو خلاص با فیه با علی الاعالیٰ رسد بمقتد صدق عند یلک المقتد و قرا یه و عین حق است که خضر میگویی صوفی رانه در زمین جا مے بود و نه آسمان او را می پوشد پس متابعت صورت است و عبودیت حقیقت او و انقطاع از متابعت که بنزله صورت است و از عبودیت که مثل لب است در هیچ حال نه در دنیا و نه آخرت ممکن نیست و مخالفت شریعت بجز مر دو بارگاه آتی نمے کند و بهلاکت و سیر ولی غیر مخالف شرع شریف نمے افتد چنانچه بجم و جسد و غیره ما را شنیده ایم خود با الله من التوحید الکتور پس باید که ظاهر و باطن را از تصرفات طبع و عادت محفوظ دارد و از عبادت شریعت سر متجا و ز نور زوال اللهم سر ز قناتنا بعبه حبیبک صلی الله علیه و سلم ظاهرًا و باطنًا و قولًا و فعلًا عباد ذه و عاده ازمین و بدانکه مدرکات باطن را حجاب مے دیکر هم هست پس حجاب نفس شهودات لذات است و حجاب قلب ملاحظه غیر حق است و حجاب عقل و روحانی مقصور تفکر کردن است و حجاب سر یا سر ابر توقوف منه و است و حجاب روح مکاشفات اند و حجاب خفی حجاب عظمت و کبر یا هست و حاصل همان باشد که هیچ یک از اینها التفات نکنند چنانچه حبیب الله علیه وسلم در معراج بر دفاش و خدایش و غیره که مقام سدره پیش او صلی الله علیه وسلم کردند ایچ التفات فرمود چنانچه حق تعالیٰ فرمود و فتیکه سدره را پوشید هر چه پوشید حبیب نظر خود را هرگز از منظور حقیقی خود متجا و ز کرد و عاقل موفق تا آنکه ذره قدر هم از دنیا با خود دارد از شیطان و رامن نباشد فقل است که عیسی علیه السلام بر خشت گل سر شریف نهاده و خواب خست نه چون بیدار شد ندید شیطان را نزد سر خود دیده فرمودند که نزد هم چسپا آمدی گفت در تو هم طمع و وسوسه کردم فرمودند اے لعین من روح الله ام چگونه طمع خام تو در من است آید گفت که طمع من در تو ازان است که متلعج من فرمودند که آج چیست گفت که همین خشت که زیر پیرشت پس عیسی علیه السلام آن خشت را دور انداخت شیطان لعین مگر سحیت بخانا الله منه

فصل ۱۱ بدانکه ارکان تصوف بظاهر پنج اند خدشت و حرمت و خلوة و صحبت و وفوت و ارکان باطنی هم پنج اند عمل و علم و حال و قلب و معرفت و بعض گفته اند که اول تصوف علم است و اوسط او عمل و آخر معرفت الهی پس علم نفع حجاب و کشف بود و امر با ملک بود و عمل مدکاری است بطلب مراد و معرفت بنایت عمل رسیدن و سائرین هم بسته طبقه اند مرید طالب است و متوسط سائر و منتهی راصل و مقام مرید آنکه مجاهده و ریاضت و نفس کشی لازم گیرد و از خطوط بالکلیه اجتناب ورزد و جوهر حقوق ضروری متارکه نماید و مقام متوسط آنکه در طلب مراد امور بهر ناک اختیار کند و بهر حال صدق طلب را رعایت دارد و ادب هر مقام را اجاب آرد و مقام منتهی آنکه بصورت تکلیف بود چنانکه باید اجابت حق نماید و در شدت و فراخی و منع و عطا و وفا و جفا بر یک حال اند خوردن و گرسنه بودن او یا پر و بیداری و خواب او یکسان باشد و از خطوط انضانیه فانی بوده فقط حقوق باقی مانده باشند بظاهر باخلق و باطن باحق گردد و این همه از احوال فخر عالم صلی الله علیه و سلم و اصحاب صنی الله عنهم آجین منقول است که آنجناب عالی اولی رعا جز اخلاص فرمود و در آخر کار دعوت خلوت کرد و اگر چه مشغول بخلق بودند مگر یک لمح از حق تعالی جدا نبودند و خلوة و خلوة برابر داشتند و اصحاب شصت هم در حال تکلیف امر او در ساز شدند که مخالطت در انشای اثر و ضرب نمی کرد و ادب جز اعظم و در کن اعلی در تصوف است ابو عبد الله بن خفیف رحمه الله تعالی فرمود مرا از نویم رحمه الله تعالی نصیحت کرد که اے پسر که عمل خود بشاید نیک گردان و ادب باشد آرد و ساز از حیاست که گفته همه تصوف بس ادب است و معرفت و هر مقام را ادب است هر که ادب بالادب گرفت بمرتبه مراد رسید و هر که از ادب محروم ماند از جاییکه قرب متیقن آرد و در افتد و از جایی که قبول متوفع بود و در و گرد و بهین معنی است که گفته اند هر که ادب محروم شد از جمیع خیرات محروم شد و طریق اهل تصوف پر خطر است اگر زده ادب از دست رود بجهنم رسید صوفیه کرام دنیا و خلق بکده بفسد اهل خود هم میل نمی کنند اگر خیال کنند غیبت پیدا آید و چون غیبت غیر لغزش است از خیرات ممنوع شوند جنید رحمه الله تعالی را پرسیدند که صوفیه کیستند فرمود که گروهی است که حق تعالی اموشان را از همه خلق برگزید اگر محضی دارد و دوست دارد و اگر ظالمی کند هم دوست میدارند و ابن عطاء رحمه الله تعالی را پرسیدند که تصوف چیست گفت پاکیزگی طبعی است که در باطن

انسان مجتبیٰ باشد حسن خلق است که ظاہر انسان را در گرفته است و درویم رحمہ اللہ تعالیٰ از جنید رحمہ اللہ تعالیٰ
 پرسید کہ صفت ذاتی متصوف چیست گفت پرہیز پرہیز اسے با محمد ظاهر گیر و از صفت ذاتی میر
 چوں بسیار الحاح کرد فرمود کہ اگر بے است کہ با حق تعالیٰ بود و معیہ انیثاں را جرح حق تعالیٰ
 کسے نداند و سہیل تشریحی رحمہ اللہ تعالیٰ فرمود کہ تصوف با خدا تعالیٰ بودن است بچنان کہ کسے
 ایں معیہ را جرح حق تعالیٰ نداند و اخلاق صوفیہ علم و تواضع و نصیحت و شفقت و احتمال ایذا و زخمی
 و احسان و ایثار بفتح غیر بر نفع خود و خدمت و العنت و بشارت و کرم و جاہ و مال را با و دادن
 و مروت و مردانگی و مؤدبت و وجود و عفو و صلح و سخا و وفا و جفا و ملطف و متشنع و سکینہ و وقار و وعار
 و شمار و حسن خلق و تصنیف نفس خود و توقیر اخوان دین و تحجیل مثل شیخ و ترشم بر صیغہ را احسان کسے
 را بسیار دانستن و احسان خود را کم فہمیدن باشد و سہیل تشریحی رحمہ اللہ تعالیٰ علیہر پرسیدند
 کہ حسن خلق چیست گفت اوستی مرتبہ حسن خلق آنکہ احتمال ایذا کند و مقصد مکافات ندارد و بر
 ظالم جسم آرد و بر اسے و سے دعا نماید این صبار کہ رحمہ اللہ تعالیٰ گفت کہ حسن خلق فراخ و جہ
 ماندن و بکسے ایذا رسانیدن و کما آنخ شش کردن باشد و معرفت ہدایتیست از طرف حق تعالیٰ
 و معرفت یکے استدلالی مے باشد کہ اشیا را دیدہ بواجب الوجود رساند چنانکہ حق تعالیٰ فرماید
 قریبے نمایم انیثاں انشانہا سے قدرت خود در قضا و زمین و آسمان و در جانہا سے انیثاں
 و ایں درجہ علم را سخاں را بود کہ از آیات بخالق آنہا پے برند و تحقیق ایں معرفت ہم ہا کس حاصل
 مے بود کہ چہ سہ از او غیبیہ و کما کشف شدہ باشد تا از اشیا نظر اہری و باطنی ہر دو استدلال بز
 وجود پاک نماید کند چہ کہ حق تعالیٰ چنانکہ عالم ظاہر را بر اسے دلیل معرفت پیدا فرمودہ عالم باطن را
 ہم بر اسے ہمیں ایجاد فرمود پس ہر کہ فقط بعالم ظاہر استدلال مے توان آورد و بعالم باطن استدلال
 نئے تو اندر گشت استدلال او ناقص است مثلاً نفس کہ طرف ظاہر و باطن میدارد ہر کہ بظاہر نفس
 دلیل آرد و باطن آن نمی تواند آمد و دلیل او بہرہ و شوق تمام نشد بلکہ باطن نفس معطل ماند و دلیلیکہ در کما
 تعطل بود دلیل نیست اگر چہ بظاہر نفس بہر یک استدلال حاصل توان شد پس باید کہ بظاہر دلیل
 آرد و در مذہب بلخلاق کو شد تا از عالم ملکوت بہرہ کاشف شود حضرت صلوة اللہ علیہ فرمود کہ اگر
 شیاطین بقلب بنی آدم گردنیا ندند مے بنی آدم ملکوت سرائت نظر کرد پس تحقیق بدان کہ کما

ف
مذہب

باطنش بجز معرفت و مشاہدہ مفتوح و منور نہ شد کہ راست اگر چه ہر دو چشم ظاہر کشادہ و دروختھا
 فرمود ہر کہ در دنیا کو راست در آخرت ہم کو بود بلکہ زیادہ گمراہ پس ہر کہ با مورال یعنی مشغول شد چنانکہ
 توفیق الہی رفیق او نیست و ہر کہ معرفت الہی نصیب او نہی چہ او در خطوہ نفس کمر بستہ ازین سبب
 حق تعالی اورا دور انداختہ و از مشاہدہ اوصاف قدیمہ خود محجوب گردانید و دیگر معرفت شہودی
 ضروری بود کہ باؤل نظر بغیر فکر حاصل مے آید چنانچہ حق تعالی فرمود ایارہ ترا کفایت نمی کند
 کہ او بر ہمہ اشیاء شاد است و این درجہ معرفت صدیقین اعجاب مشاہدہ باشد و این استدلال
 باطل نیست است بر آنست چنانکہ بعض مشایخ گویند کہ حق تعالی را قبل از ہمہ چیز دیدیم و این معرفت
 یقین و احسان بود کہ اشیا را از خالق او دانستند نہ آنکہ بسبب اشیا خالق را دانند اورا وہ
 اند کہ بدو علیہ السلام وحی آمد کہ اسے داد و معرفت مرادانی کہ چسیت گفت اسے رب نمی دہم
 حکم شد کہ او حیوۃ قلب است و مشاہدہ ما و احمد بن عاصم انطاکی رحمہ اللہ تعالیٰ فرمایہ
 کہ بر اینچ کس عبطہ نمی کنم مگر بر آنکہ رب خود را شناخت و کمال خواہش درم تا کہ مرا معرفت عارفین
 مجبین حاصل نشود نہ میرم و معرفت تصدین را تمنا نمی کنم و اسطی رحمہ اللہ تعالیٰ فرمود کہ معرفت
 آنست کہ پس خود مشاہدہ شود و علم آنکہ خبر آید بعض گویند کہ معرفت اسم علمست کہ بعد
 غفلت آید و ہمیں ہست بر حق تعالیٰ اطلاق معرفت و عارف نمے کنند کہ او تعالیٰ در ازل و ابد
 عالم علیم قدیم است و ہیل قسری رحمہ اللہ تعالیٰ فرمود کہ راہ عارف ہمین است کہ نفس خود را
 اولیہا پاک کردہ التزام اوام و نواہی بر خود گیرد و کمال اقتداء سنت و تمام رعایت آداب
 بودہ قصد صحیح کند و نفس مزکی را بجانب الہی مقرب گرداند این عطا رحمہ اللہ تعالیٰ فرمایہ کہ
 با حق تعالیٰ چنان معاملہ کند کہ ہر چہ از او تقاضے برود سے از انعام و افعال سبقت کردہ بر آہنا و خیر
 نظر کند عجب نباشد اگر بآب رود یا در هوا طیران کند و کار حق تعالیٰ عجب ست کہ بیچ از و کہ
 زیادہ عجیب نیست و شبلی رحمہ اللہ تعالیٰ را پرسیدند معرفت چیست گفت کہ چون بخدا
 تعالیٰ متعلق باشی کہ اعمال خود را نہ بینی و نہ بسوئے غیر او تقاضے نظر اندازی آنکہ کامل معرفت باشی
 و گفتہ اند کہ روت آخرت ہمچو معرفت دنیا خواہد بود کہ چنانکہ در دنیا عارف را احاطہ ذات
 و کبر وجود پاک حاصل نیست چرا کہ او تعالیٰ از جواب و تناہی منزہ ست بچنان در آخرت روت

باشد و ادراک دریافت کن را گویند و این امر را حق تعالی فرمود که ذات پاک مرا انبصار کسے اور اک
 نئے تو انکر دو گفته اند کہ ہر کہ را معرفت الہی حاصل نہ شد سکوت برو واجب است و ہر کہ حاصل
 شد سکوت برو سے لازم آید بے اختیار ادا و بیجا است کہ گفته اند من عرف ربه كل لسان
 و بعضگان را پسینہ کہ غایت معرفت چیست گفت با خدا تعالی بودن حضرت صلیت
 اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرماید کہ بشنوید ہر کہ خدا تعالیٰ را شناخت ہرگز اور افاقہ و وحشت نیاید
 چہ او ہر دم با خدا تعالیٰ است و محو و ادغام تعالیٰ است و بغض صوفیہ گفته اند کہ عارف ہاں کس را
 گویند کہ قلب او علوم معلوم حقیقی جل شائد بتواتر و توالی ارزانی شود و غفلت ہاں سے او کبیر برودند
 و علامات و آثار آن علوم ہر دم سے ظاہر آیند از عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ وی است کہ فرمود
 فخر الرسل صلوات اللہ علیہ وسلم ہر شے را معدن باشد و معدن تقویٰ دل عارفین بود و ہمیں
 ایشان را عارف نام نہادہ اند کہ مجموع معدن محاروف ایشان تنہائی نیستند **فصل** ابداً کہ
 سالک او واجب است کہ از اصول دین بخوبی واقف بود تا معرفت و عبودیت و عبادت او
 درست شود چنانچہ در حدیث قدسی است اسے بندہ من و سر کن تا مرا بشناسی اگر سہ ماہ
 تا مرا بینی و مجر و رو باش تا معرفت و عبودیت و عبادت من رسی و اصول دین اسلام و اعتقاد حق
 و ایمان و ایقان و معرفت و توحید است پس ظاہر اسلام پنج چیز است چنانچہ فخر عالم سلام
 علیہ فرمود کہ بنا را اسلام ہر پنج چیز است شہادت لا الہ الا محمد رسول اللہ علیہ وسلم قائم
 داشتن نماز و زکوٰۃ و دادن و تہذیب و رمضان گزاردن و بیشتر قدرت حج نمودن و حقیقت اسلام
 نورست کہ در سیرت مومنان رنجیتہ شود حق تعالیٰ فرماید ہر کہ حق تعالیٰ پسینہ بر اسے اسلام کشادہ او
 بر نور الہی است و چون حقیقت اسلام نور مقدس شد و ظاہر اسلام ارکان خمسہ مذکورہ پس معنی
 حدیث کہ مسلم کسے است کہ از شتر زبان دست او مسلمانان سالم بود چنان باشد کہ کمال ثمرہ اسلام
 آن است کہ مسلمانان از شر و رنج و محفوظ دارد و اللہ اعلم و اعتقاد و علمیت بوجہ و معنی است کہ در
 قلب اسخ مے شود و حقیقت اعتقاد نورست و قلب کہ ہر چہ شک و ریب عارض شود آن نور
 او را دفع کند و اعتقاد صحیح آن باشد کہ مطابق بود و اعتقاد صحابہ کرام و تابعین و متبع تابعین رضی اللہ
 عنہم و از تعطل و اتحاد و تشبہ و شبہ و حصول اتحاد و اباحتہ و غیرہ مختصرات ابن عربی و ہوا

عارف را زبان
 بند است ۱۳

معدن تقویٰ
 دل عارف

غالی باشد پس ہرچہ موافق کتبائے سنت و اجماع اہل قرون ثلاثہ باشد صحیح ست مگر نہ
 فاسد چنانچہ فخر عالم صلے اللہ علیہ وسلم ہجرت ایشیاں فرمود کہ خیر القرون قرن مننت بعدہ متصلین
 بقرن من بعدہ ایشیاں کہ متصل اند متصلین بقرن من و علم راجح اعتقاد است کہ مطابق واقع
 باشد و زوال پذیر و حقیقت ایں علم ہم فور سے است کہ چون در طلب خود آید شعلہ این نور
 بمعلوم متعلق بود چنانکہ شجاع چشم بچہ سز سے کہ ہے بندہ تعلق سے کند و ایں علم بواسطہ مشکوۃ
 نبوت از جناب تقدس تعالیٰ بر قلوب بندگان فائز سے بود و ایں نور ایں بندہ را بسو محمد تعالیٰ
 کہ معرفت ذاتی ست یا طرف امر الہی کہ معرفت صفاتی ست یا حکم الہی کہ شریعت است سے کشد
 بحسب مرتبہ و توت ایں علم پس ایں علم ہم مرتبہ باشد کے علم یقین کہ با استدلال نظر حاصل
 آید و دوم عین الیقین کہ بشاہدہ و حائثہ میسر گردد سوم حق الیقین کہ باوصف مشاہدہ مباشرت
 ہم وصول گردد چنانکہ مثلاً آب ہوں و در دریا بحسب عادت ہر یک میدانند و بر کنار را خوب
 گردن و آب دریا دیدن کمتر را باشد و ہر کہ دروے غوطہ زند و غسل کند بسیار کم سے بود و علم
 لدنی کہ حق تعالیٰ و نشان خضر علیہ السلام فرمود کہ از نزد خود اورا تعلیم کرو ہم سہالت کہ معرفت ذات
 و صفات الہی علم یقیناً حاصل شود و ہر مشاہدہ قلب مذاق باید و علم صحیح یقینی ثمرہ ایمان صحیح
 سے باشد و بے صحت ایمان تا با خیال گزند تواند رسید و تا کہ ثمرہ ایمان در منازل قلب نازل نشود
 ہرگز علم یقین در میان صدر تجلے نظر باید و ایمان تصدیق رسول ست و حجت آنکہ از نزد حق
 تعالیٰ آورده و اذعان و حدانیر او تعالیٰ سے کمال ہنود و حقیقت ایمان نورست کہ در
 قلب مومن باشد حق تعالیٰ فرمود کہ در ولہما سے ایشیاں ایمان نکاشت و آنچہ حضرت صلے
 اللہ علیہ وسلم فرمود کہ مومن آن سے اللہ الہی خود جائز و در امن و بہ مثل ایں مراد اں از ثمرہ
 ایمان و کمال ایمان است و ایمان یکے عطا الہی ست چنانچہ کتبائے بیست و اور دل حق تعالیٰ
 اشارہ ہاں فرمود و دیگر کسی کہ کسب بندہ بود و ایمان عطائی باوقوت گیر و او شہادت
 توحید و رسالت و ایمان کمال است کہ جامع در میان توحید و تعظیم بود و نفس کہ شہادت شہادت
 اشارت توحید است و سمیع و بصیر تعظیم است چون بندہ داند کہ حق تعالیٰ یگانہ است و در
 ذات و صفات و ہر دم بندگان پیش او تعالیٰ اندوزہ ہم از او تعالیٰ غائب نیست البتہ

اور کتب کتب فی
 علوم ایمان
 لیس کتب شے
 و ہر کتب بصیرت

بتعظیم خواهد ماند و شائبه خلاف رضا او تعالی نخواهد کرد و همین است کمال ایمان و کفر کذب
 رسول و رسالت و مرسل را گویند اگر یک چیز آورده رسول را هم منکر شد کافر گشت و اگر این انکار
 علانیه بود کفر گویند و اگر باطن باشد نفاق نامند و از کفر و نفاق آنگاه نجات یابد که بدل اعتقاد
 کند که حق تعالی واحد است و ملائکه و انبیاء و کتب منتهی در روز آخرت و نشر و نشر و جنت و نار
 و غیره حلق حق است و اندازۀ نیکی و بدی و نهار و بیا همه از طرف خدا تعالی است و زبان اظهار
 این عقیدت نماید و بارکان اسلام صدق آورد و عمل کند و تمام آیات قرآن را کلام ربانی و کعبه را
 قبله نهد و در همه امور موافق کتاب و سنت و اجماع است عقیده را شرح کند و شریعت نبوی را
 تمام است قایم داند و اگر از کلامی از ادیان باطله تائب بوده باشد تبری ازال هم کند و هر چه خلاف
 اجماع عقیده داشت ازال تبصر تبری نماید چنانچه مثلاً اگر کسی یهودی بود چون اسلام آورد
 بعد شهادتین از یهودیت هم تبری کند و بکذا حق تعالی فرمود که بطاعت منکر شد و حق تعالی
 ایمان آورد و بعبودت و نفی دست زد و سر زد فقال الله وجميع الظالمين و معرفت هدایت الهی
 است چنانچه در قصه خلیل علیه السلام حق تعالی فرمود که گفت اگر مرا بت من هدایت خواهد
 کرد البته از گروه گمراهان باشم و عایشه رضی الله عنهما روایت کرد که آنحضرت
 صلی الله علیه و سلم فرمود که ستون خانه بنیاد و محاسن دین معرفت حق تعالی و
 یقین است عقل آن است که قانع بود عایشه رضی الله تعالی عنهما عن کرد که قربانت شود
 ابوبکر بن عقل قانع چه معنی دارد فرمود که بازوارنده از محاسن و حریص بر طاعت الهی و معرفت
 الهی اصل دین است و استغفار و عبادات فرع اند و اصل بر فرع مقدم باشد چنانچه حق تعالی
 فرمود که بدان ای حبیب الله علیه و سلم هیچ معبود و غیر حق تعالی نیست و استغفار از گناهان
 نحو کن و هم فرمود که بے شبه منم معبود که غیر من هیچ کس قابل عبادت نیست پس مرا عبادت
 کن و درین دو آیه معرفت و توحید را بر استغفار و عبادت مقدم فرمود و معرفت در لغت علم را
 گویند و معرفت علی که بعد تحلیت آید و نزد صوفیه معرفت علمی بود که نبات و صفات الهی
 مستحق بود و هرگز تشک و ریب بوسه راه نیابد و معرفت ذاتی آنکه حق تعالی را موجود و
 فرد و صمد قائم نبات داند و کس را با و مشابیهت داند و با او را کس مشابیهت و معرفت صفاتی

اینکه او تعالیٰ بجهت عالم سمیع بصیر بر یک کلمه قدیر و شائنی و موصوف بحسب صفات کمال متبر از همه
 نزول و عیوب پندارد و توحید بر هر و روح معرفت است تا آنکه توحید ندارد و معرفت او از جهل
 بدتر است و علم است معرفت آنکه مشاهد حق تعالیٰ حیوة قلب او گردد چنانچه از انجا و او
 علیه السلام گذشت و معرفت شهودی از قصد یقینی بسیار قوی است چنانچه از قول ابن عباس
 انطالی گذشت و معرفت شهودی آنگاه صحیح شود که بر قلب بمقام ربوبیت و مشاهد رسید و اگر
 معرفت تحقیقی در میان دیت می باشد که حق تعالیٰ بعض حجاب را بر داشته نوریات و صفات
 خود من و را ع حجاب می نماید تا معرفت حاصل آید نه آنکه همه حجابها منقش شوند چه اگر حجب
 بالکلیه و در شوند همه ماسوے الله تعالیٰ بسوزد و خوش گفت قطعه و کو آتی طهرت بلکہ
 حجاب + لَقَدْ مَاتَ الْخَلَائِقُ أَجْمَعِينَ + وَلَكِنَّ الْحَجَابَ لَطِيفٌ مَعْنَى + بِهِ
 يُخَيِّ قُلُوبَ الْعَاشِقِينَ + بے پروه ظهور گر نمایم بے شبه تمام خلق میرد + ایں پرده گر
 لطیف چیز است + عاشق دل از حیوة گیرد + و توحید در لنت چیسکه زرایک گردانیدن
 باشد و نزد علما را اعتقاد وحدانیت حق تعالیٰ ^{انسان مقلد} گردن و نزد صوفیه وحدانیت را مشاهد گردن باشد
 و اصل توحید آنکه معدوم و لم کن را ساقط کند و لم بزل و لا یزال را اثبات نماید از جنید رحمه الله
 تعالیٰ کسی گفت که صفت باری تعالیٰ بیان کن جنید رحمه الله تعالیٰ گفت که اوست بے
 اود نیست او اگر او پس آن مائل نمره زد و مؤخر و جنید رحمه الله تعالیٰ فرمود که بهمین سبب بسیار
 میگوئیم که کلام توحید زبان تجرید نگوییم و بعض فرمایند که توحید در قدیم و حادث تیز گردن
 و از حادث روگردانیدن و هم تن بقدم مستوجب بود نیست تا آنکه در توجع خود خود را هم حاضر بنمید
 و اگر در حال توحید نفس خود را هم پنداشت موجود نیست بلکه مثنی است و بدانکه حق تعالیٰ و زایل
 واحد و متوحد بود و غیر او با او نبود چنانچه در حدیث عمران بن حصین است که حق تعالیٰ بود
 و با او هرگز چیزی نبود و در غرض او تعالیٰ بر آب بود بعد آن همه چیز را پیدا فرمود پس چوں
 دانستی که حق تعالیٰ اقبل خلق و بعد خلق خود متوحد است او را حاجت کسی نیست که او را کسی
 واحد گرداند و توحید او تعالیٰ و را همه توحید است قائم بذاته و غنی از غیر خود پس معنی توحید بعد
 آن است که وحدانیت ثابت آید زیرا مشاهد نماید چنانکه در وقت مشاهد غیر ذات پاک

دل عاشق

سبب بلا هو و لا هو
 الا هو

اور تعالیٰ انھیں دینے پر تضرع فرمادے گا کہ حق تعالیٰ واحد فی ذاتہ است
 یا بیچ یکہ و ذات و صفات خود مشارکت و مشابہت ندارد و از مکان و زمان برمیست و از
 محالیت زمانی و مکانی و عالی و از احاطہ علم و فہم کسے اعظم و اکبر است چنانچہ حق تعالیٰ فرمادہ
 کہ ایشان اور تعالیٰ را بجلل احاطہ نتواند و ہم فرمود کہ مثل او بیچ چیز نیست پس توحید بندہ حق تعالیٰ
 را صفت وحدانیت نداده بخاؤد اللہ تعالیٰ بلکہ صفت وحدانیت بر ما فہم و حقیقت
 توحید لورے است کہ بسبب آن وجود ہم ذیل و عدم کمین با سراسر شادہ ہ شود و ای توحید
 از توحید علمی و بیانی بسیار دورست چہ کہ علم شک را و وجود غیر را کسے زواید و ہم میدیت
 کہ جز مثل محاشہ نمے باشد برکہ باتو مید بقلد رب خود مشرف شدہ سیئات او حم سنات شوند
 و ہر کہ توحید بصدق قلب فہیب شد حق تعالیٰ اورا بر آتش حرام فرمود چنانچہ توازی اخبار
 شاہد است و دلائل توحید نقلی و عقلی بے شمار اند و انجملہ آنکہ حق تعالیٰ فرماید کہ اللہ تعالیٰ
 گواہ است برائیکہ بیچ کس قابل عبادت نیست غیر او تعالیٰ و ہم فرمود کہ معبود شما یکے
 است کہ غیر او بیچ معبود نے و ہم فرمود کہ بے شک منم اللہ کہ ہر من بیچ معبود نیست و ہم فرمود
 کہ حبود و قرار ندہید کہ بے شبہ معبود ہاں یک است و ہم فرمود کہ آیا کسے معبود دیگر
 یا معبود حقیقی ہست یعنی کسے نیست و ہم فرمود کہ آیا کسے دیگر بجز او تعالیٰ خالق ہست یعنی نے
 و ہم فرمود کہ اللہ خالق ہر چیز است و حضرت صلے اللہ علیہ وسلم فرمود کہ برائے عبادت توحید
 کافی است و برائے ثواب جنت بس است الغرض دلائل توحید نقلی و عقلی بسیار بسیار
 اند کہ چہاں ازاں کہ خلق و تربیت و امانت و احیاء است اظہار اند و بیچ کیے ایس لیاقت نیست
 چنانچہ فرمود ذات پاک او تعالیٰ چنانست کہ شمارا آخرید پست شمار رزق و او باز سے میلانہ
 شمارا و بعد ازاں زندہ خواہد کرد شمارا پس وحدانیت اخصل صفات حق تعالیٰ ست بہا سبب
 تمام علما و صوفیہ و ائمہ مذاہب بریں یک زبان اتفاق دارند و عقیدہ صحیحہ خود را بر توحید
 شائبہ تشبہ و تعطیل و غیرہ روا ندارند و در واقع توحید ہاں است کہ جناب پاک را چنان
 متفرد و اندکہ در حال توحید غیر چہ علم نفس خود را ہر حاضر نماید و نزد و صوفیہ توحید آنکہ
 در حال توحید توحید را ہم ترک کند و توجہ بسوے غیر حقے کہ سوے توحید ہم تشبہ بہت و اللہ اعلم

او امر الہی است و محل عبادت روح است چہ عبادت رضا بحکم الہی است و عبادت کہ
 اشرف از ہر دوست محل او بہرست و این عبادت حالی است و عبادت اصل است و عبادت
 خزع و فرع بدون اصل ممکن نیست و عبادت و عبادت ہر دو مجاہدہ است و عبادت ہر سیت
 و موہبتہ است چنانچہ حق تعالی در قصہ تحلیل علیہ السلام فرمود کہ من بسوے پروردگار خود
 سے روم قریب است کہ مرا او تعالی ہدایت فرماید و گفتہ اند کہ صدیق اکبر رضی اللہ تعالی
 عنہ برائے تعظیم و اجلال حیار و محبت عبادت میفرمودند و ہمیں اشارت است آنچہ فخر
 العالم صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ ابو بکرؓ شائبہ کثرت نماز روزہ فضیلت ندارد و بلکہ بسبب
 چیزیکہ در قلب دوست افضل است و عمر رضی اللہ تعالی عنہ بخوف و ہیبت عبادت
 سے کردند و ہمیں جہت مہیب بود کہ ہر کہ از خدا ترسید از وہمہ ترسند چنانچہ واروست
 کہ شیطان از سایہ عمر رضی اللہ تعالی عنہ میگرفت و رضی اللہ تعالی عنہ و عثمان رضی اللہ عنہ
 سجدا و غلطی الہی عبادت سے کردند فرمود صلی اللہ علیہ وسلم کہ آیا حیا کنتم از یکدیگر از وحی
 ملائکہ آسمان حیا کنند و علی رضی اللہ تعالی عنہ بسبب محبت و تعظیم او تعالی عبادت می کردند
 کہ در شان و سے رضی اللہ تعالی عنہ حق تعالی فرمود میخوراند بسبب محبت الہی مسکین و
 یتیم و اسیر را و علی ہذا اسمہ صحابہ رضی اللہ عنہم اجمعین پس ہر کار ثبتہ عبادت حاصل شد بمقام
 رویت رسید و اکنون مخالفت حق تعالی سے از عقوبت ہم اشہ سے گردید کہ میدانند
 کہ ہر کہ مخالفت کرد از مشاہدہ بالضرور محجوب گشت و بیچ غذا بے نزد او از محجوبیت اشہ
 نمے باشد و اللہ تعالی اعلم بدانکہ حق در لغت کائن ثابت را گویند و کائن ثابت موجودات
 ملحق و ضار و الرحمة الواسعہ ہوں تعالی شانہ ہست پس استعمال لفظ حق حقیقتہ برائے
 او تعالی است و غیر او را عباد اگویند چہ وجود او تعالی بالذات است و جلہ غیر با سجاد او تعالی
 است پس حق برائے وجود ثابت بالذات خاص باشد حق تعالی فرماید چیست بعد حق بحر
 ضلال و فخر العالم صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ بسیار صادق است قول البیہ کہ گفت لا کل شیء
 شیء ما خلا اللہ باطل و چون غیر او تعالی باطل است واجب آمد کہ او تعالی الحق باشد
 چہ حق ضد باطل است و حق باطل را سے رہا باید چنانچہ فرمود کہ صاندا یم حق را باطل پس حق

باطل را سے رباید و حقیقت و راحت درایت و علم را سے گویند و باصطلاح اہل معانی
 و اصول استعمال لفظ را در موصوفات کہ او گویند و در اصطلاح مشائخ صوفیہ رحمہم اللہ تعالیٰ حق
 ذات بود و حقیقت صفات و مراد ذات و صفات حق تعالیٰ دارند خاصہ چنانکہ چوں فرماید
 دنیا را گذار شستہ و از حد و نفس و ہوا تجاوز کردہ بجاہل احسان رسید میگویند کہ بجاہل حقیقت رسید
 و در اصل عالم حقانیت گشت اگرچہ ہنوز در عالم صفات و اسما رہے بود و چوں بوزنات سے رسید
 میگویند کہ حق رسید و حق حقیقت را در ذات و صفات غیر او تعالیٰ بسیار کم بطریق مجاز
 استعمال مکنند چنانکہ مقصود کلی ایشان توحید است از دیگر شے کا زنا نہ و ابوالدرداء
 رضی اللہ تعالیٰ عنہ از فخر رسل صلی اللہ علیہ وسلم روایت فرمود کہ ہر شے را حقیقت بود یعنی
 ہر ذات را صفتے خاصہ آن ذات بود و گذشت کہ آن فخر العالم صلی اللہ علیہ وسلم حارثہ رضی اللہ
 تعالیٰ عنہ را پرسید کہ چوں صبح کردی عرض کرد مومننا حقاً حضرت صلی اللہ وسلم پرسید کہ
 اسے حارثہ ہر حق را حقیقت است حقیقت ایمان توحیدیت الحدیث و بالضروراً سید الکونین
 صلوات اللہ علیہ بایں کلام سعادت انجام و صفت خاص کہ لازم ایمان تام بود و مطلوب داشتند
 چوں حارثہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ بآں صفت خاصہ جواب عرض کرد مصیب شد و حق الیقین بر
 ذات پاک او تعالیٰ المطلق گزند و غیر او تعالیٰ را عبادت گویند کہ نہ صوفیہ مشہور است کہ ہر شے
 با خدا تعالیٰ است و ہمہ چیز از طرف او تعالیٰ است و ہر چیز بسوے او تعالیٰ خواہد رفت
 و جملہ شے با برائے او تعالیٰ است و اللہ تعالیٰ اعلم بالصواب فصل اہل حق تعالیٰ فرمود کہ
 یکدیگر را اعانت بر نیکی و تقویٰ کنند و ہم فرمود کہ یکدیگر را باہم وصیت حق و صبر نماید و جگہ
 فرمود کہ وصیت مرحمت باہم کنند و حضرت سید المرسلین صلوات اللہ علیہ وسلم فرمود کہ دین نصیحت
 است پس بنا بر علی ہذا وصیت مکنم کہ قرب و وصال الہی را بدون علم راجح و عمل صالح ہرگز
 توقع نباید کرد کہ بدون ایں ہر دو توقع مغفرت و وصال ناوافی و حق است و ایں ہر دو را از کتاب
 اللہ تعالیٰ باید گرفت کہ قرآن و رہما مورا از اعتقادات و اعمال و احوال توحید و معرفت غیرہ
 امام وادی است و صحت اعمال بجز علم راجح ممکن نیست و حالات مواریش اعمال باندیہ
 صحت اعمال وجود حالات متعذر است و حق تعالیٰ عمل خالص و صواب قبول سے فرماید

علیہ السلام
 کلام از جناب عظم
 است و معانی
 سے حکم شیخ را
 علیہ السلام
 و سبب بودن
 اعمال صالحہ را

و صواب ہاں باشد کہ موافق شریعت بود و خالص آنکہ خاص لوجہ اللہ تعالیٰ بود و نیز عمل بدو
 تقویٰ ہرگز قبول نہ کرد و حق تعالیٰ فرماید کہ بس اللہ تعالیٰ از متعین قبول سے فرماید
 و نجات پہنچ کے بغیر تقویٰ سے نخواہد شد الا بفضل اللہ تعالیٰ فرمود اللہ تعالیٰ کہ نجات خواہ بخشید
 حق تعالیٰ متعین را بہر حال ایمان و تقویٰ ضروری اند و ایمان و تقویٰ سے برچہا درجہ باشد
 بعض اعلیٰ است از بعض چنانچہ حق تعالیٰ فرمود کہ پہنچ گناہ نیست برایش آنکہ ایمان آورد و نہ
 و عمل صالح نمود و در مطہات الیشاں کہ قبل تحریم آنہا خوردہ اند اگر تقویٰ کنند و ایمان آرند
 و عمل صالح نمایند باز تقویٰ سے ورزد و ایمان آرند پستہ تقویٰ سے نمایند و احسان کنند و حق تعالیٰ
 تحسین را دوست بے دار و پس دریں آیت ایمان را بہ درجہ فرمود و درجہ را بہر احسان نام
 نہاد و درجہ اولیٰ ایمان و قبول شراعت باشد بدو تقویٰ سے کامل و درجہ ثانیہ ایمان و عمل صالح
 مع تقویٰ سے از جملہ محرمات و اخذ تسہیلات و ایں از اول اعلیٰ است و درجہ سوم ایمان
 است مع التقویٰ سے از تسہیلات و محرمات و حذر از مباحات و ایں از ثانی اعلیٰ است و
 درجہ را بہ ایمان و تقویٰ سے احسان است و فوق ایمان بالغیب است و ایں عالم یقین
 بواسطہ مشاہدات بود و تقویٰ سے ایں مقام ترک ماسوے اسباب اللہ کتاب اللہ تعالیٰ
 راہے است کہ سالک را براں راہ جا بہ قرب و وصال است و محظی و تارک آں را حشران
 و ذلت نصیب است و وصول عبارت است از نظر فرمودن حق تعالیٰ بسوے
 قلب عبد خود بخورش و ایں نور کہ بر بندہ غلبہ یافتہ از حق تعالیٰ مفارق گشتہ چہ اگر یک
 نور صفت است از صفات الہی و بندہ اور بقوت نور الہی سے بنید چہ انصاف و صفات
 اللہ تعالیٰ از طاقت بشری نیست پس نیست معنی وصال کہ مشاہدہ تبارک و تعالیٰ
 و آخرت و انچہ اتصال ذات بذات تمسیدہ اند از مذق است نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْهَا تَعَالٰی
 اللہ عن ظلمک علو اکبر و ہدائی کہ رویت آخرت ہم بلا کیف خواہد بود چنانچہ علم و ایمان
 و عرفان و توحید و دنیا بلا کیف است و تا آنکہ ایمان در دنیا موافق کتاب و سنتہ و اجماع است
 صحیح نشود مگر رویت آخرت نصیب کو نخواہد بود و ہر کہ در دنیا از صحبت ایمان محروم ماند و
 آخرت ہم بجز خسران حصہ ندارد حاصل الکلام ایمان صحیح و تقویٰ سے رکن محال اند و پہنچ

حال ازیں ہر دو جدا ہوں درست نیست و بعد معرفت اصول دین ایمان و تقویٰ سے بہتر مقامات
 واجبست چہ تقویٰ تو شہ راہ است چنانچہ حق تعالیٰ فرماید کہ بہترین تو شہا تقویٰ سے
 و تقویٰ لباس قلب است کہ از اغوا شیطان پوشیدہ ہے وارو چنانکہ او تعالیٰ فرمود کہ
 لباس تقویٰ خیر لباس است و از لباس و توشہ بیچ نزل چارہ نیست و ہم فرمود کہ برائیاں
 کلمہ تقویٰ لازم گردانیدیم و ایشاں سزا ہے او بودند و صدق کہ رکن وصال است و نیز
 ثمرہ تقویٰ است حق تعالیٰ فرمود کہ ایشاں نگروہ صادقین و آمانند گروہ متقین و علیکہ
 حق تعالیٰ در کتاب خود نازل فرمودہ نیست مگر بر اسے ہدایت متقیان چنانچہ فرمود کہ ایں
 کتاب کہ دروشک نیست و ہدایت متقیانست و علم را ہم با تقویٰ سے بودہ باید آموخت
 حق تعالیٰ فرمود تقویٰ سے کنید و بدانید و ہم فرمود کہ تقویٰ سے خدا کنید و غلام آموخت شمارا
 خدا تعالیٰ بچناں درجہ فضائل و اقوال و حرکات و سکناات تقویٰ سے مطلوبست و تمام
 عبادات را با تقویٰ سے قرین فرمودہ چنانچہ فرمود نماز قائم کنید و تقویٰ سے کنید و فرمود کہ رکن
 سابقین بر شام روزہ فرح کر وہ شد شاید متقی باشند و فرمود کہ داد بر اسے حج گیرید و
 بہترین زادہ تقویٰ سے است و فرمود کہ نزد حق تعالیٰ خون و گوشت قربانیہا نہیں بلکہ تقویٰ شام
 میرسد و فرمود کہ در بدر نصرت شما کردیم پس تقویٰ سے کنید و فرمود کہ غنوشما قریب ترست بتقویٰ
 و فرمود کہ عدل کنید کہ عدل خریب بسیارست از تقویٰ سے و فرمود کہ روزی حلال طیب خرید
 و تقویٰ سے خرید و فرمود کہ غنیمت کہ حلال طیب است بخورید و تقویٰ سے کنید و فرمود کہ اسے
 مومنان تقویٰ سے کنید و ہر چہ ربوا از موبکے باقی و اید بگذارید و فرمود کہ تقویٰ سے خدا تعالیٰ
 کرد و ارا حق تعالیٰ خلاص میدہد و از جانیکہ گمان ہم ندارد و روزی میرساند و فرمود کہ
 تقویٰ سے کرو اللہ تعالیٰ بر اسے اوسہولت سے نماید و فرمود کہ تقویٰ سے کرو حق تعالیٰ سیدنا
 او دور سے کند و فرمود تقویٰ سے کنید و شنوید و فرمود کہ عزت شما نزد حق تعالیٰ بقدر تقویٰ
 ست و فرمود کہ اسے مومنان تقویٰ سے حق تقویٰ سے گردن بکنید و نیز ید مگر باسلام علیہ القیاس
 آیات و روایات بشمار اندو ہم حق تعالیٰ بر اسے ولایت و محبت مومنین متقین را خاص
 فرمودہ چنانکہ فرمود کہ اللہ تعالیٰ ولی مومنینست و صابرین را دوست دارد و متقین را دوست

فصل ۹ اور بعض اوقات اہل خلوت حق تعالیٰ فرمود ورقصہ حضرت یوسف علیہ السلام
 کہ اسے پدر من یازدہ ستارہ و آفتاب و مانتاب را بخواب دیدم کہ مرا سجدہ می کنند حضرت
 صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ بویا صالحہ شش و چہلم حصہ نبوت است پس بدانکہ چون سالک مجاہدہ
 و ریاضت شروع میکند و در تزکیہ و تصفیہ نفس و قلب و مراقبہ مے گردود و گاہ بطریق مکاشفہ و گاہ
 عبور مے شود و لہذا بہر مقام مناسب حال او کشف قاضی مے گردود و گاہ بطریق مکاشفہ و گاہ
 بطریق منام صالح و گاہ بطریق واقعہ پس آنچه در اشارت ذکر و استغراق حال کہ ہمہ محسوسات از
 وے غائب شوند مکاشفہ بعض حقایق امور غیبیہ اتفاق مے افتد اگر دین وقت سالک
 حالت میانہ خواب و بیداری دارد و این را با اصطلاح صوفیہ کرام واقعہ گویند و اگر عین بیداری
 و حضور است مکاشفہ خوانند و منام گاہے صادق و موافق مے افتد و گاہ کاذب اگر مکاشفہ
 ہر روز صادق مے بود چرا کہ حق تعالیٰ در حال تجرّد و روح از غشاوت بدنی رہیت کنانیدہ
 و در اکثر مقامات نفس ہم بار و روح شریک مے شود و صدق یا کذب مختلط مے گرد و پس
 آنچه صادق است مدرب روح است و آنچه کاذب است مدرب نفس بود چہنقہ روح حق
 است صفت نفس کذب است و بویا صادقہ جز نبوت است چنانچہ ہر ایت حضرت صدیقہ ثاب
 شد کہ بذریعہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بویا صادقہ بود و تعبیر و تفسیر صحیح صادق موافق بشی پس
 فرمودہ واقعہ بینہ کہ باورندگان و بہائیم و ماراں و کژ دمان غیرہ و محاربہ و قتالہ دارد یا با کفار و ملاح
 مجاہدہ میکنند شیخ بفتح کہ مرید و مجاہد نفس بہت پس باید کہ بصدق و ثبات امر کند تا مرید مجاہد
 و کبر نفس غافل نشیند و بدانکہ بہر واحد از اجزاء و ارجعہ غصہ سیفے لازم بہت و لازمہ جز خفاکی
 کثافت و کدورت و ظلمت و جہالت و ثقات و فسادت است چون صاحب خلوت مجاہدہ
 مے دراید این کثافت و ثقات بلطافت و صفابیل مے گردود و چون مالک را بصفت
 ترابی عبور مے افتد قطع خلوات و صحراوات و غرابہاے مکانات و رفاقتہ رو مے دہد و لازم
 جزو آبی رغبت اختلاط و امتزاج با مردم و قبول اثر و تلون مزاجی و نسیان و رغبت خواب است
 بروقت عبور با فلک بریں جز انہار و بجا و جہنما و ہنر ما مشاہدہ شوند و لازمہ جز دہو آبی رغبت
 شہوات و کثرت طلال و بزودی متغیر شدن است از حالے بجائے بوقت عبور بریں معلوم شود

کہ گویا بسوے بالامیر و دور ہوا سے پر و ملازمہ جگر ناری غضب و کبر و تہمل و طلب جاہ و
 ریاست و رفعت ست و چوں بریں عبور شود چرخ و شعل و برق و غیرہ اشیا محرقہ دیدہ آئندہ
 این جزا آخر ہمہ عناصر ست و آنچه فخر عالم صلوة اللہ و سلامہ علیہ فرمود کہ آخر الامر از سر صدیقین جنت
 جاہ و ریاست بدر میگردد و اشارہ ہمیں باشد کہ ایشان از لوازم جزا ناری خلاص می یابند کہ این
 وصف بر اکثر نفوس غالب ہے بود بدانکہ چوں مکاشفہ بحقیقت روح می شود صورت افتاب
 دیدہ شود و اگر بحقیقت قلب شود صورت ماہتاب رویتہ گردد و اگر صفات قلبی بر بسا اک تجلی
 سے انداز و بصورت ستارگان مشاہدہ سے شود و دریں قسم اخیرہ داخل کذب ہم ممکن ست
 مگر کذب محض نمی بنود چرا کہ خالی از ادراک روح نیست پس منہج و مآثر را سزاوار است
 کہ حقائق مذکرات روحی را از شواہب خواطر نفسانی تمیز کردہ تعبیر و تاویل در کلمات روحی کند
 و خواطر نفسانی التفات نماید و خیال مجرد ہم خاطر نفسانی ست کہ قوت متخیلہ ہر صورت خیالی
 را بیا سدادہ پیش نظر نفس میگردد پس مشاہدہ آن خاطر ہماں شکل اتفاق سے شود مثلاً
 اگر کسی بایعینہ نفس و قبول و شہرت خلق مجاہدہ کند و در واقعہ بیند کہ ہمہ خلایق بوسے تعظیم و
 سجدہ سے کنند معجز را باید کہ تعبیر او نگوید و خیال باطل شمارو بدانکہ این نتیجہ اشتیاق نفس
 ہوہا سے اوست کہ حسب مراد خود می نماید و اگر در جواب این قسم آید اصغاث اعلام قرار داد
 شود و غرض جنین واقعہ و نام کاذب بود و قابل تعبیر نباشد و بدانکہ آنچه در عالم غیب ست بعض
 اوزان است کہ ظہور او در عالم شہادت ممکن نیست چنانکہ جنت و نار و عرش و کرسی و لوح و قلم
 و ظہور بعض دریں عالم بصورت عارضہ ممکن ست نہ بصورت ذوات و حقیقت خود کہ ظہور ایشان
 بصورت اصلی بجز عالم غیب نمی تواند شد مثل ملائکہ و ارواح مجرورہ چنانکہ جبرئیل علیہ السلام گاہ
 بصورت و خجلی گاہ بشکل اعرابی متمثل بودہ بخدایت سرور عالم صلوة اللہ علیہ حاضر میشد
 و ہم حاضران مجلس بآن صورت میدیدند و این صورت نتیجہ متخیلہ بینندگان بود چرا کہ از تصرف
 متخیلہ بود سے ہر واحد حسب متخیلہ خود بصورت دیگر دیدے نہ آنکہ ہمہ بیک شکل دیدے
 چتخیلہ ہمہ کس بیک وصف نباشد و این تمثیل روحانیات بہر شکل کہ خواهند در آیند سبب قوت
 تصور ایشان است کہ حق تعالی با ایشان عطا فرمودہ و بعض مکاشفات چنان بودند کہ در عالم

شهادت از مسافت بعیدہ اشیا را محاشہ کنند چنانکہ چوں سرور عالمیان صلی اللہ علیہ وسلم
خبر محل خود رسانید کفار یکہ انکار کردہ گفت کہ اگر صادق هستی بگوستونما سے مسجد آتے چند اند
ہا ہم جناب از نظر شریف و در شدہ و ہمہ ستونہا شام فرمودند و ہمچنین از آن جناب عالی
صلوٰۃ اللہ علیہ پرسیدند کہ قافلہ کہ بجانب شام رفتہ امروز کجاست فرمود کہ در میان قافلہ و مکہ
یک منزل باقی ست چنانچہ قافلہ روز دوم وقت صبح داخل مکہ شد و ازین ست کہ صدیق اکبر
رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودہ بود کہ ہر اچھاں القاشد کہ دشمنک بنت خارجہ دختر ست پس ختر زائید
و از ہمین است کہ ساریہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ را حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ حبش فرمود
بنہادند متوجہ فرمود از اتفاقات روز جمعہ با کفار متاع شد طائفہ کفار پس کوہ دہکین بودند
عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ در مدینہ منورہ در خطبہ بودند ہا ہم فرمودند کہ یا ساریہ الجبل یعنی او ساریہ
اد کوہ خود را نگاہ دار حضرت ساریہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ آواز حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ
شنیدہ بالا سے کوہ برآمدند و اُن طائفہ شقیہ را بجائے خود رسانید غطف میں سان روایات
مشائخ کرام رحمہم اللہ تعالیٰ بسیار است و شہرت آہنا خارج از شمار باید دانست کہ
فائدہ واقعات برائے سالک آنست کہ بہ سبب آہنا بر صلاح و ضابطہ نفس ترقی و نقصان
حال زنیہ و سلوک مطلع ہے شود و باعث آرام دل ہے گرد و در میان حق و باطل و دو قلع
نفسانی و شیطانی و حیوانی و سبعی و کلنی و قلبی و زوجی و روحانی فرق و تمیز حاصل ہے آید کہ چوں
بر نفس صفات ذمیہ مثل حرص و بخل و حسد و غیوہ غالب ہے آیند بخند صورت ہر ہر واحد از
صفات ذمیہ را بصورت حیوانیکہ آن صفت بر آن حیوان غالب ہے بود و صورت غنہ مینماید
چنانچہ صفت حرص بصورت موش و مورچہ ہے آید و صفت شر بصورت خنزیر و عجب
بشکل حرص و بخل بصورت کلب و بوزنہ و جند بصورت مار و کبوتر بصورت پلنگ و غضب
ہم بصورت بوزنہ و صفت سبعیہ بصورت شیر یا دیگر درندہ و شہوت بصورت خر و ہمیشہ
بصورت عنخ و صفت شیطانی بشکل شیاطین و جتان و غولان و مکر و حیلہ بشکل رباہ و مرغوش
ہے آید پس چوں ایں اشکال دیدہ شوند بدانند کہ استیلا بر ایں صفات بر سالک ست تا در
تظہیر و اجہاد و کوشد و بر فوج اوسعی کند و اگر ایں اشکال بر اے بنید کہ مسخر او اند بدانند کہ ایں صفات

عجور سے شود و اگر بندہ کہ اس حیوانات را قہر و قتل سے کند فہم کہ ازین صفات خلاص می شود
و چون مکارہ و منازعہ باہنہا بنیہ غفلت و کماہلی نہ سازد و باہنہ نشین نہ آئند کہ ازین اشکال
و خیالات بالکلیہ تنقیہ نیابد و اللہ تعالیٰ اعلم و در بعض مقامات سلوک این اوقات غیبیہ
برائے اطفال طریقہ غذا سے شوند کہ اطفال طریقہ را بدست تربیت سے کنند و از بعض مقامات
عجور ممکن نہ باشد تا کہ واقعات غیبی تصرف نہ فرمایند و ازینجا احتیاج مرید بشیخ حاجب آمد چرا
کہ سالک تا آنکہ سلوک در وجود و صفات نفس میدارد و عجور ممکن است کہ بہر واحد نشان امارت
اند کہ بدل علامات را می توان رفت مگر چون در مقام روحانیات میرسد ازینجا بہ تصرف
غیر عجور ممکن نیست پس واقعہ درین مقام اگر از فیض لایست شیخ یا از حضرت رسالہ سلامہ علیہ یا از
تجلیات صفات الہی مدد خواہد کرد البتہ سالک فنا خواہد پذیرفت و تا آنکہ فنا و فنا الفنا حاصل
نہ آید بقار و بقار البقا و تمکین کہ مقصود از سلوک است نخواہد رسید و بدانی کہ بہر واحد
از واقعہ قلبی و روحی و ملک و روحانی نہایتی است کہ نفس انان لذت می گیرد و چنان نوشی و
قوت و ذوق و شوق سے یاد کرد از اوقات طبع و لذات خود جدا بودہ بعالم غیب و روحانیات
و لطائف و اسرار و حقائق الفات میگیرد و بالکلیہ بعالم طلب متوجہ میگردد و در شرب و مراغم
خود عالم غیب را قرا میدہد فقد علیہ کل اناس مشرب بہم خبر نیست و اللہ اعلم و بعض
کہا فرمودہ اند کہ چون شیطان سے دانند کہ سالک جاہل است و از علوم دین واقف
نیست و اورا چیسر مکار شغف از امور غیب شدن گرفت با او مضحکہ و تمسخر میکند و استخفات
و سبکی عقل او سے کند و حرکات عجیبہ بنودہ مسخرہ سے سازد کہ برو سے پیشاب سے نماید و اورا
چنان معاینہ سے کند کہ کسی اندھاورہ برو سے گلاب سے پاشد و شیطان لعین این جاہل
را وسیلہ اغوا و خلق کثیر سے نماید و جم غفیر را باہی غاوی راہ ضلالت سے راند و ہمیں سر راوی
التقلین صلے اللہ علیہ وسلم فرمود کہ البتہ یک تنقیہ نہا بہ شیطان از مرزا عابد باشد و گر ان است
و قطع نظر از حدیث عقل ہم شاہد این است چرا کہ فقیہ اگرچہ در طاعت و عبادت کامل بود و
بسبب عمل نکردن مہیہ باشد مگر تا ہم بفقہ خود است بسبب اہدایت خواہد نمود و مسائل
دین خواہد آموخت و اس جاہل بسبب جاہل خود کہ مقول عبادت فاسدہ و کما شفات مخرنہ

منہ علم غیب

معادہ شیطان
باندے جاہل

ہست جہانے را اگر اخواہم کرد و او نے معاملات شیطان با چہنچال آنست کہ قول اورا
اتقا سے ساز کہ حق قتالے برابر کہ بصورتے تجلے فرماید فی الواقع حق تعالیٰ اہل صورت وارو
چوں بر ایں اعتقاد آں جاہل اسخ شد مجسم گردید و ملاک گشت و باز گامیکہ در واقع سے بندہ
کہ او قتالے برو سے د صورتے تجلے کرد ایں اعتقاد او خوب احکم سے شود و تجسم و تشبہ و تمثیل
یوہ منزلی جہنم سے گرد و اکنول شیطان اور از صحبت علماء دین و مشائخ ابرار کہ راہ نما سے
حق اندوز باطل حق را تمیز سے فرماید من سے کند و سے گوید کہ مثل تو در عالم کیست تا بسو سے
اورو سے واقفہ ارا کوئی بلکہ مثل صفائی و تجلیہ تو انبیا علیہم السلام را حاصل نشد چنانچہ شائد
بغیر سوال و طلب تو بر تو تجلیات سے فرماید و موسیٰ علیہ السلام با آنکہ ا سوال و بیت کرد تا ہم
حکم آن ترائی شد و فرمود کہ مرا سے توانی دید و ہم شیطان بایں جاہل سے گوید کہ تو نزد عالم یا شیخ
عارف چرا سے روی کہ از اشجیل شانہ زیادہ پیچ کس عالم نباشد و او قتالے خود بر تو متمہ سے
بیکراں سے فرماید و بفضل وجود خویش تربیت تو سے کند شاید چنان گمان کردہ باشی کہ شیخ عارف
از حق قتالے ہم کہ عزیز و حکیم و بصیر و علیم و قوی و متین و بادی ست مصلح تر از زیادہ سے اند
و بر تربیت و حمایت تو از شیطان حق تعالیٰ زیادہ حافظ و قادر است حاشا و گلا و چنان نیست بلکہ
حق قتالے ترا از ہمہ کفایت میکند پس چوں ایں قسم تر حقائق چند و چند بنودہ مغرور سے کند
خود شیطان مرشد و شیخ مجسم او بودہ و در میان و سے و در میان حق قتالے حجاب سے گرد و
در میان زمین و آسمان عرش خود نمادہ ہر گاہ سے خواہد برو سے تجلیات رنگ رنگ میدہد
و ہر گاہ سے خواہد و در پردہ سے شود تا آنکہ اورا در بحر ضلالت غرق میکند و باز نز و عوام رفتہ
و رویشے و کمالات آں جاہل مرتین سے سازد و براسے اقتدار و وجہیت و سے ہمہ را می طلبد
و جگہ را ابراد سے و ہد فتوٰی باشد من شتر اللعین و ایں امر را مشایخ بسیار تحریر فرمودہ اند و ہمیں
سرگفتہ اند کہ را شیخے نباشد شیخ او شیطان بود و حق قتالے فرمود اگر شما نمے دانید از اہل فر
یعنے علماء و مشائخ پر سید و سرور عالمیان صلوٰۃ اللہ علیہ فرمود کہ اصحاب من مثل شمار گانند
ہر کہ اقتدا کنند راہ یا بید و حق قتالے بندگان را از مولات و اتباع شیطان و آیات قرآن
حاجا بسیار تخذیر سے فرماید چنانچہ فرمود کہ بلاریب شیطان دشمن شماست شما اورا دشمن گردید

و ہم فرمود کہ اے بنی آدم شمار شیطان و رفعتہ نینداز و چنانکہ ماور و پدر شمار از جنت خارج گردانید
 و لباس ایشان سلب کنائید برهنه نمود و علی ہذا در بسیاری از آیات تاکید ایس می فرماید و طرف
 تعجبات است کہ انبیاء علیہم السلام با آن مخلوق نشان خود از القای شیطان نجات نیافتہ اند چنانچہ
 خود او تعالیٰ فرمود کہ ہر رسول و نبی کہ قبل تو فرستادیم در قرارہ او شیطان القای عبارت خود
 کردہ مگر با حق تعالیٰ ایقارہ او را رد کردہ آیات خود حکم فرمود و ہم مقتضی آدم علیہ السلام کہ چہ معاملہ
 با حضرت ایشان آن لحون نمود بر کسے مخفی نیست پس چگونہ از مکر و فریب او جا بلی عسی اجتن
 نماند و در اسن بود و چو اسخرہ شیطان نگردد و بدانکہ اکثر تہمال را در اباحت مے اندازد با عینکہ
 با جمل کلمات طمع و حجتہا مے باطلہ پیش مے کند و مے گوید کہ مقصود و شریعت و طریقت ہماں
 وصول بمشاہدہ ہست و تو با آن مرتبہ خود رسیدی و چنانکہ بعد موت تکالیف شرعیہ ترفع میشوند
 بعد حصول مقصود ہم چنان نفع تکلیف مے شود پس ہر چہ خواہی کن و گاہ گوید کہ حق تعالیٰ
 پروا مے عبادات و طاعات تو ندارد و ترا کہ تکلیف شرعیہ وادہ صرف براے تطہیر و تصفیہ نفس
 بود و چوں ترا چنان تزکیہ حاصل شد کہ روحانیات را مشاہدہ میکنی اکنون حاجت اطاعت نماند و
 گاہ باشد کہ آن جاہل اور گناہ مبتلا کردہ در عین حالت عصیان انوار کا ذوق و مزہ مزہ مے نماید و باز
 در ول و القاء مے کند با غلی الا علان مے گوید کہ الحال از تو تکلیف مرفع شد تا آنکہ گناہ ہم ترا ضرر نر
 رساند بکہ عصیان تو بمنزلہ طاعت گردید و ایس ہمہ تخیلات خیال شیطان و اباطیل لعین اند و براے
 نجات ازین نحوایات علماء عظام اسباب کثیر مقرر فرمودہ اند چنانکہ یقیناً دانند کہ ایس طائفہ اتباع نبی
 علیہم السلام اند و انبیاء اسلام علیہم از ایشان بسیار اقرب واقو مے بمشاہدہ بودند و حقائق و امور
 باطنہ را از ہمہ زیادہ مے دانستند و با وجود ایس عظیم شان ہیچ طاعتی را حمل نگذاشتند و بر او مے
 گناہ مجاہرت نتوانستند بکہ احتیاط و رگناہ و مجاہدہ و عبادات از جملہ زیادہ داشتند پس چگونہ
 دیگر مے راند مہربا بحت و دست آید و نیز بفہم کہ در قرآن و حدیث ہیچ حرف با بحت براہی کسے
 در کداسے حال ہر گز نہ گزایفہ نھے شود بکہ قرآن و اخبار و اجماع امت ظاہر و باطن چنان تشدید
 و زجر اقامت حدود و سیاسات را بر آنکہ امانت چسبے از امور رکفہ کند امر مے فرماید و تعظیم
 او امر شرعی و باجتناب نواہی چندان ہتاکید حکم مے کنند کہ از حدود نہایت زیادہ باز کسے را چگونہ

اباحت روا باشد و مثل این بزرگوارین بر اے بطالان مذہب با بخت نزد شیخ و علمائے کثر کثر الحمد للہ
 تعالیٰ بسیار اندو اکثر جمال را آن لعین در خشم مے برو چنانکہ بالا ذکر کردیم کہ اول انقا میکند کہ
 آنچہ صورت و اشکال بمشادہ دیدہ می شود عین ذات او تعالیٰ من می بود بعد از ان مشادہ باطلہ
 مے کننا مذہبیں عقیدہ مستحکم مے سازد و گاہ باشد کہ در میان زمین و آسمان بر عرشے نشینہ میماند
 چنانچہ این مضمون در حدیث ہم وارد است پس آن جاہل اورارت خود اعتقاد کردہ سجدہ میکند
 و بجز مذہب مجسمہ عقد عقیدہ مے کند و این حادثہ یکے را در راہ مصروف جمع شدہ کہ او و صحرا شیطان را
 بر عرشے مخلوق دیدہ و بطن آنکہ حق تعالیٰ است سجدہ کرد و بعد از ان در بغداد رفتہ پیش جماعت شیخ
 حکایت این محالہ کرد پس آن گروه شیخ فرمودند کہ او شیطان بود بدلیل آنکہ سرور عالم صلے اللہ
 علیہ وسلم فرمود کہ بر اے شیطان عرشے ست در میان زمین و آسمان کہ بروے آل لعین می نشیند
 الحمد پیش ہم مذم آن شخص بر خاست و تجدید ایمان خود کرد و نماز نامے خود ادا کرد و باز
 بہاں جا کہ آل لعین را دیدہ بود آمد و بروے لعنت و انکار راحت و لغت کہ بے شبہ نو شیطان
 ملعون ہستی بر لعنت می کند و بجز اے واحد و توحید حقیقی جل شانہ ایمان آورد و بروے نجات
 از دایاے خشم نزد علمائے را سخین دلایل بسیار اندازانہاست کہ بدانند کہ جلایا نبیا علیہم السلام
 و تمام اہم ماضیہ و لاحقہ مومن و ہمہ مشرک و علما و خور و بزرگ یک زبان اتفاق و اجماع مے دارند
 کہ ذات و صفات او تعالیٰ از تجسم منزہ و پاک و بیچ چیز از اجسام و اعراض و غیرہ مشابہت
 ندارد و تمامی اشیا مخلوق و محدث اند و حق تعالیٰ خالق ہمہ اشیا و قدیم ازلی ابدی است و پیدا
 است کہ اجماع مقبول و برگزیدگان بر باطل چگونه بود بالضرور اعتقاد ہمین جاہل باطل است و
 اکثر جملہ را بر اعتقاد حلول مے بندد کہ در قلوب ایشان مقدمات باطل مے اندازد و ایشان را
 با بطل بنا مے فاسدہ می کند چنانکہ مثلاً شیطان ایشان را چنان می داند کہ آنچہ از قسم و حایث
 مشادہ می کنند اشیا باطنیہ شائد ضرورت اینکہ رویت اینہا در خارج مے شود باز چوں بمشادہ
 آیند حیرت را در باطن خود مے بینند و میدانند کہ آنچہ در باطن ماست نفس راست پس چنان مقتد
 میشوند کہ آنچہ بمشادہات می آیند نفس مایں می بود پس او تعالیٰ ہم نفس مے باشد کہ در میان حلول کردہ است
 معاً ذالہو منہا و مباد باشد کہ چون حال و صاحب خود نزول کردہ بر ایشان غالب آید بقوۃ این

حال از ایشان خوار و کرامات سر می زند پس آنکاه شیطان با ایشان چنان خیال می دهد که این حال
 که در تو نازل شده حق تعالی است که چنین قدرت خود می نماید و خلاف عادت می کند
 آندم آن حال برین فرقتیه بوده بحلول عقیده میبند و نجات ازین فساد چنان است که غور کند و بداند
 که این تاثیر حال است و حال نظر عنایت الهی باشد بر بنده و نظر ناظر عین ناظر نمیشد مثلاً اگر
 طرف تله آسمان بنیم ستاره و آسمان عین مابین نظر مانی تواند شد و این امر بدیست گما
 چنان شود که چون مالک منور در عالم نفس میسر می شود در خواب یا حال میبندد که او خدا
 پس می محمد کنی الواقع من خداستم که خدا تعالی در من حلول کرده و حقیقت این را و یا صحیح محتاج
 تعبیر بود و تعبیرش اینک این شخص منور بنده نفس خودست و نفس را محبوب و دوستی را معبود و خود
 میدارد و این جهت این قسم خیالات میبندد و عالمش ترک طاعت نفس و دوستی است و
 آنچه خواستش نفس بود بجا بدهد و ریاضت قطع و قطع او باید کرد و کس این اعتقاد را خیال محال
 نمکند که چگونه این قسم تخیلات تواند دید چرا که این شخص هم مثل دیگران عامه است که ایشان دور
 خواب میبندد که اولوح یا آدم یا عیسی و یا موسی یا جبرئیل یا میکائیل یا دیگر فرشتگان یا جانور
 و رنده و غیره است و گاه بنده که طیران میبندد و گاه دیگر عجائب میبندد و بر این همه این
 منامات تاجی میبندد باشد اگر چه در واقع آن کس درنده و طائر و غیره نمیباشد و گاهی غلطی
 حلول چنان آید که صوفی چون از عالم نفس میسر می شود تجاوز کرده به عالم حقیقت و فارسید تا آنکه رانده
 و نه بنده غیر او تعالی را و همه اشیاء را بلکه نفس خود را هم فراموش کند و همین است فناء و وضو
 کرام پس بر جاها حق تعالی را دیده و از هیچ چیز خبر نداشته اعتقاد میکند که بجز او تعالی کس
 موجود نیست و انا الحق و کس موجود بجز او تعالی نیست و چنین دیگر شطیحات گوید یا مع را
 بشنیدن این کلمات اعتقاد بحلول می آید و نجات ازین عقیده فاسد چنان است که
 صوفی بداند که این قسم سبب آن بود که همه اشیاء دنیا و آخرت فراموش گردید و نفس و صفات
 خود را سهو کرده بشناهد و علم با سبب باطن خود متغیر گشته و گردن حقیقت الامر همه اشیاء مثل
 سابق بر هیئت خود موجود اند و درین مقام رسیدن بسیار خوب است که مقام عالیت نگراید و چه
 خطر غلطی است که گاه آن صوفی هم سبب جهل خود بعد افاقت با اعتقاد حلول می آید پس در اینجا

شیخ کمال شرط است تا ازیں جملہ امان و ہدایت گاہے چنان پیش آید کہ صوفی بمقامے رسد کبہرچہ
نظر کند خدا تعالیٰ راے یا بدوایں مشاہدہ معرفت ہے بود و از اینجا گفته اند کہ بہرچہ دیدیم در حق
خدا تعالیٰ را یافتیم و بعضی گفتند کہ بہرچہ دیدیم خدا تعالیٰ را قبل از چہ دیدیم پس چون جنیر
معاہدہ پیش کرد و اعتقاد کند کہ او تعالیٰ در ہمہ اشیاء حلول فرمودہ **تَعَالَى اللَّهُ عَنَّا لَكُمُ اللَّهُ**
کِبَرًا و سخات ازیں خرابی چنان است کہ بالیقین دانند کہ ایں حجاب غلظت و کبر یا است کہ
بہر مکان دیدہ می شود و پدید است کہ حق تعالیٰ بہ ہمہ اشیاء محیط است و بہر شے قرب و محبت دار
و از مے قدر زور مخفی نیست نہ در زمین و نہ در آسمان و با ایں او تعالیٰ از ہمہ جداست و خلق از او
تعالیٰ بائن است پس حلول خلق در او تعالیٰ و حلول او تعالیٰ در خلق تحصیل است ہمہ انبیاء
و اولیاء و علماء بر خلاف حلول اتفاق دارند و مشائخ عارفین بمشاہدہ دریافتہ اند کہ حق تعالیٰ
از خلق جداست و در خلق ہرگز حال نیست پس چگونہ ایں مذہب قابل اعتماد و خواہد بود کہ ایں
عقیدہ را خوب محفوظ دارد کہ در ایں مرتبہ آفت غلطی حلول بسیار است **تَجَانَا اللَّهُ تَعَالَى**
مِنْهَا وَ كَلَّ مُسْلِمٌ دَارَ مقام و بعضی کبار فرمودہ اند تا اینجا مصنف کلام شیخ دلی نقل
فرمودہ است و اند تعالیٰ اعلم **فصل ۲** بدانکہ امت مرحومہ سرور عالم اسلام **صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم**
و مقبول ہمہ اہم است چنانچہ حق تعالیٰ فرماید کہ شما بہترین امتہا هستید و ہم فرمود کہ شما را امت
وسط یعنی عدل گردانیدہ ایم و تا قیام قیامت در وسع ولایت ثابت نخواہد ماند چنانچہ فقر
ما رسل صلوات اللہ علیہ وسلم فرمود کہ ہمیشہ شما عتے از امت من بر حق غالب و قائم خواہند بود کہ نہ
مرد و نہ زن کسے ایشان را با و نہان محزون کند و علماء و اتفاق دارند کہ آل گردہ حاملان دین و علم اند
کہ بر اے ایشان حضرت **صلی اللہ علیہ وسلم** و عا و فرمودہ کہ تر و تازہ دار و واسد تعالیٰ شے را کہ
کلام من شنیدہ گاہ داشت و باز چنانکہ شنیدہ ہا نساں او اگر دور سایند و نیز حضرت **صلی اللہ علیہ**
و ایشان را عدول فرمودہ و امر تبلیغ بایشان صادر فرمودہ چنانکہ فرمود کہ بایکہ حاضرین شما غائبین
را رسانند و ظاہر است کہ تبلیغ بے عدالت صحیح نہ بود و بہترین ہمہ در ایں امت صحابہ رضوان اللہ
علیہم اجمعین اند و پتر تابعین پس از اں تبع تابعین و ہمہ اسماء تعالیٰ چنانکہ فرمودہ **صلوات اللہ**
صلوات اللہ علیہ کہ بہترین قرون قرن من است باز ملا قیام بقرن من بعد ہر کہ مضلست با ایشان

و از ابراهیم علیہ السلام حکایت است که چون معوض فضائل این امت در صحیف خود دید و عاگرد
 که آتشی آن گروه را است من گرواں حکم شد که ادناں را در امت تو نمی کنم چرا که ایشان است
 حبیب من صلوة الله علیہ ہند با و ابراهیم علیہ السلام و عاگرد کہ آتشی اگر انیاں را در امت
 من نمی گروانی و رتی من زبان ایشان را صادق و ارس این دعا ابراهیم قبول شد
 ازین است کہ بعد النبیات آنحضرت خیر العالم صلی الله علیہ وسلم حکم بانطق عن الموائے
 و روئے مقرر فرمود کہ نام ابراهیم علیہ السلام در دست و در دیگر مقامات ہم و همچنین چوں حوئے
 علیہ السلام در تورات و صحیف این امت دیدخواست کہ آن جماعت امت او علیہ السلام
 بود حکم شد کہ در امت تو نمی سازم کہ ایشان امت حبیب من اند صلی الله علیہ وسلم بازخواست
 کہ مرا و اں امت گرواں حکم شد کہ ظہور تو از ایشان دورست با ایشان نتوانی رسید و ہمیں
 ساں عیسی علیہ السلام فضائل این امت در انجیل دیدہ عرض کرد کہ آتشی آن جماعت را است
 من باز حکم شد کہ ایشان امت نبی من محمد صلی الله علیہ وسلم اند و در امت تو نمی کنم پس عاگرد
 کہ مرا و اں امت داخل کن و ایں دعا بے ایشان قبول شد کہ حق تعالی او شان را بر آسمان
 بر توادر آخر زماں بر زمین فرو و آورده داخل این امت فرماید و بدانکہ صحابی نزو بعض علما
 مسلمانی را گویند کہ حضرت صلی الله علیہ وسلم را دیدہ باشد اگر چه صحبت و مجالست میسر نیاید باشد
 و بعض مجالست را شرط کرده اند و ایں مقصدا بے عرف است و قریب تیاں است و تابعی
 غیر بعضی مسلمے را گویند کہ صحابی را دیدہ باشد اگر چه مجالست با و نشده و بعض شرط صحبت کرده اند
 و ولی دوست خدا تعالی را گویند و دوستی حق تعالی ایمان آوردن با و تعالی بود چنانچه فرمود
 کہ الله تعالی ولی ایشان است کہ ایمان آوردند و بعض کہا رگفته اند کہ ولایت و قسم است
 یکے ولایت عامہ و اد عبارت است از عداوت و دشمنی حق تعالی بد آمدن و عداوت
 حق تعالی کفر و نفاق است و ایں لایت ہمہ مومنان را حاصل است حق تعالی فرمود کہ الله
 تعالی و یے مومنان است کہ ایشان را از ظلمات کفر بر آورده بسوے نور ایمان می آرد
 و و و ولایت خاصہ و اوصد ایشان است کہ عبادات و طاعات ایشان متوالی و متواتر
 بلا وقف و رفو و بوند چنانچه تعریف ولی خاص از آن سرور عالم صلی الله علیہ وسلم بر پییدہ شد

ولی دوست
 خدا تعالی ۱۲

علامت دا

کہ یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اولیاء اللہ کیستند فرمود سلام علیہ کہ ایشان گروہ سے است کہ
 چلے میرے شونہ اللہ تعالیٰ یاد کر دے شونہ یعنی از دیدن ایشان خدا تعالیٰ یاد آید و اس وایت را
 ابو نعیم و حلیۃ الاولیاء نقل کر دے و در حدیث قدسی است کہ بندگان اولیاء و اجبار من از خلق
 من ایشانند کہ بذکر من ذکر کر دے شونہ من بذکر ایشان ذکر کر دے شوم و در حقائق السلسلے گفته کہ
 عیسے علیہ السلام فرمود کہ محالست کہے ورنہ یکہ دیدن او شمارا یا حق تعالیٰ و ما ندو با خرت
 رغبت کننہ و ایمنت ولایت خاصہ رَزَقْنَا اللّٰهَ تَعَالٰی وَ جَمِيعَ الطَّالِبِیْنَ الْعِلْمِ
 ولایت خاصہ درین اُمت تا قیامت خواهد بود و حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ بسیار و مانند
 پر اکندہ مومے سر صاحب دو پارچہ کننہ کہ پرواے ایشان ہم کہے نذر و بسبب ذلت ظاہری
 ایشان اگر آں مردمان بر خدا تعالیٰ قسم خوردہ گویند کہ فلان کار چنان خواهد شد البتہ حق تعالیٰ
 ایشان را صادق گرداند و آں کار را ہمچنان نماید و بعض صوفیہ فرمایند کہ درین حدیث
 دلیل است بریکہ اولیاء اللہ تعالیٰ خواص بندگان الہی در جہان حی باشند و اگرچہ بساط
 نبوت پیچیدہ شد گر بساط ولایت مہنوز مبسوطست و بدانکہ قطب کہ آں غوث است از
 شخص مومنین نظر الہی است و در جملہ عالم در ہر زمان یک ہی بود و او بر قلب خیر رسل صلی اللہ
 علیہ وسلم مے باشد پس بہوش بایشنید کہ بعض کسان غم کر دے اند کہ قطب نزد خدا تعالیٰ
 مساوی بدرجہ نبی مے باشد و اس خطا عظیم و الحاد فحیم و جہل و حماقت جہیم است چرا کہ نبی نبی
 است و قطب قطب - نبی بمقام خود است و قطب بجای خود نبی بدرجہاے بسیار فوق
 اقطاب است کہ قطب صاحب شریعت ہرگز نیست و نبی صاحب شریعت مے بود اگر
 جملہ اقطاب و ابدال و او تاد و جملہ صلحا و مومنین است جمع کر دے شونہ و جمیع فضائل و کمالات
 و درجات ایشان بسم مہودہ و بر سحر نبوت نبی ایشان انداختہ شونہ ہمہ کمالات ایشان در
 سحر نبوت محو و مٹاشی گرد و دو ہجو قطرہ در دریا ضلوع شود پس کہے عاقلے را ہرگز لائق نیست کہ
 بشریات جمال کج و نا فی کند و از رقبۃ اسلام گردن بدرار و ملاک و بر بارگردد و اللہ و اللہ و اللہ
 و پیدا است کہ نبی را نبی از انال گویند کہ از ہمہ غیر انبیاء قدر بلند دارد چرا کہ بمثل ہندی را گویند حق تعالیٰ
 فرمود کہ یا کن و کتاب اور لیس کہ او بیشیک صدیق نبی است و او را البکان عالی بلند کر دے ایم

یعنی با تعلق علیین و رجال حیوة او بر دشتیم و نیز در حق عیسیٰ علیہ السلام فرماید کہ من ترا بسوے خود
بلند مے کنم و از ذنوب ظاہر کردہ بعالم خود بالا مے آرم و ہم فرمود کہ ما محبت ایشان را در
حیوة دنیا و میان ایشان تقسیم کردیم و درجات بعضی را بر بعضی فوق گردانیدیم یعنی انبیاء را
بر اولیاء و اولیاء را بر عامۃ مومنین و مومنین را بر کافرین و آئین نفس ظاہرست بر علو مقامی انبیاء
بر ہمہ نخبہ انبیاء علیہم السلام و حق تعالیٰ در شان حضرت خضر عالم صلے اللہ علیہ وسلم فرمود کہ وحی کرد
اللہ تعالیٰ بسوے بندہ خود هر چه وحی کرد یعنی آنچه اسرار بلا واسطہ احدی بر ایشان صلوة علیہ القار
فرمود هیچ یکے بجز حق تعالیٰ و ذات حبیب او صلے اللہ علیہ وسلم از ان احق نیست و ہم
فرماید کہ آنچه محمد صلے اللہ علیہ وسلم بر اے العین بچشم پاک خویش عیان نمود بمشاهدہ بصرت خود را
ممانندہ کرد و روے دل پاک او صلوة اللہ علیہ کذب و ریب نمے کند آیا شما در رویت او
ذات و صفات حق تعالیٰ را شک میدارید پس باید کہ ہرگز شبہ نکنید و این رویت حضرت
صلے اللہ علیہ وسلم را چشم راس بود و بندہ ہب اکثر و صحیح و یکبار دیگر ہم دیدہ چنانچہ حق تعالیٰ
فرماید البیتہ دید حبیب او سلامہ علیہ محبوب خود را بار دیگر ہم بجران نزد سدرۃ المنتہی یعنی چوں محمد
مصطفیٰ صلے اللہ علیہ وسلم را این رویت شد نزد سدرۃ المنتہی شریف و اشند و معنی قول او تعالیٰ
تَمَدَّنِي قَدَدَلِي حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما فرمود کہ محمد مصطفیٰ علیہ
السلام نزدیک شد و کمال نزدیک گشت بعضی کہا رفته اند بسیار نزدیک شد یعنی حجاب
مرقع شد و خوب کشوف شد تا آنکہ از ہمہ حجابان نزدیک شدہ بمرتبہ وصال رسید چنانکہ فرمود
کہ مقدار دو کمان بکلی ازین ہم کمتر فرق در میان ماند و ہوشیار باش کہ قرب قدر دو
کیان جاے اشکال است بر عارف حقیقت او ظاہرست و جاہل و ریب ہلاک مے گردد
کہ مدتی کشف حجاب است چوں پردہ دور شد قرب حاصل گشت و این عجب را جاہل حلول
مے نمند و این امر در واقع رفع حجاب است از حضرت صلوة اللہ تعالیٰ علیہ و اللہ تعالیٰ اعلم
فصل ۲۱ بدانکہ سیر ذات نفس لنگاہ حاصل مے آید کہ نفس ساک مطہرۃ و مثل شمع
نورانی گردد و انگوں شمع او بعالم روحانیات می بود و ثمرہ سیر نفس آنست کہ نفس کیہ عظیم
گردد و بزرگی عظمت او بقدر سیر مے باشد و بشنومی کہ سیر نفس موقوفست بر اقبہ و حضور

و تواضع و مدلل بجناب حق تعالی و عبادت و تسلیم و انقیاد و احادیث اندر باب بسیار وارد اند
از آنجمله آنکه حضرت شرف روز محمد صلی الله علیه و سلم فرمود که هر که بر اسے خدا تمنا کند
او تقاضاے مرتبه و سے بلند می نماید و وارد است که حق تعالی موئے علیه السلام را فرمود که اے
موئے مے دانی بکه ام شے ترا از همه خلق اعلیٰ کردیم و کلیم گردانیدیم عرض داشت که اے ب
ند اعم حکم شد که ترا دیده بودم که پیش جناب عالمی ما تواضع حضرت ما در خاک غلطیده بودی نیز
سبب از جمله آدمیاں ترا بالاتر نمودیم و حضرت صدیق اکبر رضی الله تعالی عنه روایت فرمود
که آن فخر الانبیاء علیه و سلم الصلوٰۃ و السلام فرمود که هیچ مسلمانی را حقیر ندارید که مسلمان صغیر و بزرگ
حق تعالی کبیر است و ابن عباس رضی الله تعالی عنهما از آن فخر العالمین صلی الله علیه و سلم روایت
فرمود که هیچ یک از بنی آدم نیست که در برابر او زنجیر نباشند بیک زنجیر و آسمان بهنم در آستان
و یکے در زمین کشیده اگر ابن آدم عجز و تواضع کند حق تعالی او را بر زنجیر آسمانی بهنم فلک بالا میر
و اگر تکبر و غرور کند بر زنجیر ارضی زمین بهنم پیست فرماید و ابو هریرہ رضی الله تعالی عنہ از آن سید
الانؤمن صلی الله علیه و سلم روایت کرد که حق تعالی میفرماید که هر که ما تواضع کرد و با خلق الله بندگی
و احسان گذرانید و در زمین من تکبر نکرد و مرتبه او بلند نمائیم تا آنکه با علی علین مے بر م و امثال
ایں بسیار احادیث اند که همه دلالت دارند بر اینکه انسان را در ارتکاب عبادت و تکریم
نفس اختیار است چنانچه حق تعالی صریح فرمود که البته فلاح یافت هر که توبه و تقویٰ نفس خود کرد و
یعنی شمشیر حیا به و مخالفت اسوای نفس آرایش و که و راست اوصاف تبرائید و هم دریافت
که نفس انسان بسبب سیر نورانی مے گردد و ازینجا است که حق تعالی در شان حبیب خود صلی
الله علیه و سلم فرمود که البته آمد و نزد شما از طرف حق تعالی نور و کتاب مبین و مراد از نور ذات
پاک حبیب خدا صلی الله علیه و سلم هست و نیز از تعالی فرماید که اے نبی صلی الله علیه و سلم ترا شهادت
و توشیح فرمود اعمی الی الله تعالی و سر لرح منیر فرستاده ایم و منیر روشن کننده و نور و منیر را
گویند پس اگر کسی را روشن کردن از انسانان محال بود و اے آن ذات پاک صلی الله علیه و سلم اہم
ایں امر میر نماید و کہ آن ذات پاک صلی الله علیه و سلم را ہم ایں امر میر نماید و کہ آن ذات پاک
صلی الله علیه و سلم ہم از جمله اولاد آدم علیه السلام اند که آن شخصیت صلی الله علیه و سلم ذات خود را چنان

مطهر فرمود که نور خالص گشتند و حق تعالی آنجناب سلامه علیه را نور فرمود و بتواتر ثابت شد
 که آنحضرت عالی صلی الله علیه ساینه داشتند و ظاهر است که بجز نور همه اجسام ظل می دارند و بچنین
 اجتماع خویش را چنان ترکیب و تصفیة بخشید که همانا نور گردید چنانچه از حکایات کرامات و غیره
 ایشان کتب میهند و چنان شهرت دارند که حاجت نقل نیست و حق تعالی هم فرمود که هر که
 با حبیب مصلی الله علیه و سلم ایمان آورد و نور ایشان ببیند و پیش ایشان خواهد شتافت و
 جلا میگیرد و هم فرماید که یا دکن روزی که نور مومنین راست و پیش ایشان خواهد شتافت و مقید
 گویند که باشد تا ما هم از نور شما چسبیم و ازین هر دو آیه صاف پیدا است که متابعت
 شریعت ایمان و نور هر دو حاصل می گردد و حضرت صلوه الله علیه فرمود که حق تعالی مرا از نور خود
 پیدا فرمود و مومنین را از نور من پیدا فرمود و نیز فرمود که آنی در سمع و بصر و قلب من نور گردان
 بلکه فرمود که خود مرا نور کن پس اگر نفس انسان را منصف بودن محال بود که آن نحر عالم صلی الله
 علیه و سلم هرگز این عانه فرمودند که چو دعا مستحیلات با اتفاق ممنوع است و گفته اند که ابوالحسن
 نور می رحمة الله تعالی را نور می انزال می گفتند که از ایشان بارها نور دیده شد و بسیار خواص عوام
 از مقابری صلی الله علیه و سلم را نور مرتفع می بینند و این نور نفس انکبی ایشانست که چون کاف نفس عالمی می بود
 نور او در بدن سرایت می کند و طبع و مزاج بدن میگرد و باز اگر نفس از بدن بمفارق هم میشود
 تمام آن جسد منجم الزار و منفذ آن می باشد چنانچه در حالت حیوة و بقا نفس بود و الحاصل
 بنده را لازم است که عبودیت نفس خود را نگذارد و مرآتیه و حضور خوب بخواستار تمام
 رعایت دارد و یک لحظه سهو و کاهلی نکند چنانکه کتاب این محافظت و رعایت نگذاشت
 کسب و اختیار بنده هست و توفیق سیر فضل و جود حق تعالی است و این توفیق و هدایت
 بر انقیاد و از کتاب عبودیت طوعاً و نهيئاً و مروتاً موقوف است از نیجاست که بسیار
 مردم مجاهده و ریاضت و کسب کردند تا حق تعالی ایشان را با علی علیهم السلام رسانید و بجا آمد و انبیا
 علیهم السلام بحق گردانید و با مردم و ریں امر کسل کردند و کمال شدند تا که کسل ایشان اینان را
 بدربار اهل و طبقه مشغله اجتناب و کشید لغرض بنده بودن و متفاد حکم شدن و برین غلامی و اطاعت
 فرحت و سرور داشتن شرط اعلیٰ ترکیب و توفیق نفس است بلکه باید که بر غلامی خود فخر کند و درین بندگی

عزت خود و اندلله ما رزقنا حبیبک و حب حبیبک صلی الله علیه وسلم چه جمله این امور
 فرع محبت اند و محبت بے توفیق تو محال است و اکنون بدانکه آنچه بالا از حدیث
 گذشت که موسی علیه السلام در خاک غلطیده بودند ازین سبب بمرتبه اعلی رسیدند این غلطیدگی
 ایشان را بنور خلک و زمین بود بلکه مراد از غلطیدن نفس و روح است در عالم ارواح در خاک
 روحانی و این غلطیدن کسب بنده است و طریق این غلطیدگی هه آن کس دانند که عالم
 ارواح بود و هر که آموختن این خواهد از ما برین آموختیم که در همین وجود درین راه شیخ گرفتن خود
 را با وسپردن ضرورت افتاد و موسی علیه السلام هر روز یکبار این ترغیع ^{علیه السلام} می فرمودند و چون حاج
 کمال مرتفع شد نه روز هزار بار ترغیع می کردند پس هر قدر که ذوات و صفات انسان اعلی و اصفا
 و الازم بود و عبادت و حمد و حسن ادب و اخلاص و عبودیت او بسیار می گردید و شیخ ابوسعید
 ابوالخیر رحمه الله تعالی فرمود که علم نافع علم است که صاحب خود را بعد از الله تکبر تو اضع و بعد
 مخالفت عزت و بعد دفع رغبت زهد میراث بخشند و هر آن علم که حال خود را بعد عجز تکبر و بعد
 خمول کر و شهرت ثمره و هدایت هه آن علم است که حضرت فخر عالم صلوٰۃ الله علیه از دوسه پناه خواست
 که آله از علم غیر نافع پناهی خواهم و هم شیخ ابوسعید رحمه الله تعالی فرمود که ابتدا بے معرفت
 مثل ستارگان روشن است و اوسط او چو ماه تابا هه بے باهر و آخرش همچو خورشید بے
 ظاهر باشد یعنی همه تاریکی را نور بدل کند و جمله عیوب پاک کرده و تجلیات نقین ساحت صدر
 و قلب را مجلے فرماید رزقنا الله تعالی و جمیع الطالیین و یتیمنا عن تویم العالین
 و رفدنا الحاهلین و الحمد لله رب العالمین و الصلوٰۃ الثامه الزکیة التامیه
 علی حبیب سید الانبیاء و المرسلین و علی الیه و اصحابه الطیبین الطاهرین
 و علی من تبعهم و احبهم الی یوم الدین و رضی الله تعالی عنا و عنهم

تمام شد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شجرہ مثلاً منظر مزید سادہ طرفیت مسند آرا بزم حقیقت آیہ میں آیات اللہ
حضرت سیدنا و مرشدنا حاجی امداد اللہ صدامت کے کاتھم تفسیرین عالم
باعمال فصل نمبر اول مقبول بارگاہ غفار الذنوب حضرت مولانا مولوی محمد یعقوب
صاحب نانوتوی رحمۃ اللہ علیہ

حمد ہے اور شکر ہے سب اس کے واسطے	عاجزوں کو جسے فرمایا دعا کے واسطے
حمد ہے سب تیری ذات کبریا کے واسطے	اور درود و وقت ختم الانبیاء کے واسطے

خلق نے ٹھیکرائے ہیں کیا کیا دعا کی واسطے	ہے ترا ہی واسطے مجھ مبتلا کے واسطے
ور بدر پھر تھی ہے خلقت التجا کے واسطے	آسرا تیرا ہے پر مجھ بے نوا کے واسطے

رحم کر مجھ پر الہی اولیا کے واسطے	
گرچہ نالائق ہوں میں بدکار مہل ظالم جہول	پر راہو مدعا دل کا کسی صورت حصول
ان بزرگوں کو شفیع لایا ہوں میں ہو کر مہول	کیجیو یہ عرض میری انکی برکت سے قبول

ما تھ اٹھا دل جب تیرا گے تُو دعا کے واسطے	
شیخ کو سجد ہوئی اور منہ کو تجارہ نصیب	کر طلب کا اپنی مجبوجوش مستانہ نصیب
خلق کو ہوتا ہے حج و یارت خانہ نصیب	کر مجھے اپنی مدد سے حج مردانہ نصیب

حاجے امداد اللہ ذوالطا کے واسطے	
بس چھڑاؤ نفس شیطاں سے اتنی دل میرا	کر مشرف عشق رحاں سے اتنی دل میرا
پاک کر ظلمات عصیاں سے اتنی دل میرا	کر نور نور عرفاں سے اتنی دل میرا

حضرت نور محمد پرنیہا کے واسطے	
اے جیم ایسا نہیں جو تیر ہی حمت سے سعید	ہو دے جو مجھ ساشقی الطاف تیرے سعید

۲ علم اور عرفان سے سینہ منور کر
جام سلیم و صلح سے سرست کر منور کر
دولت اخلاص میں غیب دیا سے دور کر
نعمت دیدار و جہ قنوت مجھ کر

مولوی محمد شمس الدین صاحب
یونہی مولوی سید
محمد علی الدین صاحب
مولانا دینی نے
حضرت علامہ مولوی
محمد قاسم صاحب کے
متوصلین کے
دستخط زیادہ لکھا
ہے

ایسی مرنے پر کروں قرباں یارب لاکھ عید	اپنی تیغ عشق سے کرے اگر مجھ کو شہید
حاجے عبدالرشید اہل نغز کے واسطے	
جز تہیہ تہتی کے کیا ہے تقدیر سے باریں	کچھ وسیلہ ہو قبولیت کا اُس سرکار میں
کروہ پیدا دروغم میرے دل انگار میں	بار پاؤں جس سے اسے باری تر خود بار میں
شیخ عبدالبارے شہ بے ریا کے واسطے	
ایک عالم پر پہنٹے ہیں عالم الطاف عظیم	کیا عجب ہو لطف ہو مجھ پر بحر بسیم
شیرک عصیان و صداقت سے بچا کرے کریم	گردایت مجھ کو اب راہ صراط مستقیم
شاہ عبدالہامد کے پیر ہائے کیواسطے	
عقل کی اور ہوش کی کب ہو غیاری مجھے	جاہ و حشمت سے ہوئی ہوا تو بیزاری مجھے
دین و دنیا کی طلب عزت نہ سرداری مجھے	اپنے کوچہ کی عطا کز ولت و خواری مجھے
شاہ محض الدین عزیز دوسرا کے واسطے	
محو ہیں عشق محمد میں جو سبک انس و جن	چین ایک دم بھی انہو دل کو مے اس نام بن
دے مجھے عشق محمد اور محمدیوں میں گن	ہو محمد ہی محمد و درمیرا رات و دن
شہ محمد اور محمدی انقیاء کے واسطے	
غم ہو تو جو حُب کا اور ہووے تو جو حُب کی طلب	حُب حُب حُب حبیب اور حُب غم حُب سبب
حُب حق حُب الہی حُب مولا حُب رب	الغرض کروے مجھے جو محبت سبکاسب
شہ محب القد شیخ با صفا کے واسطے	
سب بُروں اچھوں پر ہے ہر دم تر لطف مزید	گرچہ نالایق ہوں پر پہرے میسر تیری دید
گرچہ میں غرق شقاوت ہوں سعادت بعید	پر توقع ہے کہ سے جبر سے شفی کو تو وسیع
پوچھیں اسعد اہل دراکے واسطے	
نفس شیطاں کا بنا ہوں روز شب یارب غلام	بن نہیں سکتا ہو مجھ سے ایک بھی نیکی کا کام
قال ابتر حال ابتر سب سے ابتر میں کام	لطف و اپنے میرے کُناک دین کا نظام
شہ نظام الدین لجنی مقتدا کے واسطے	

دین و دنیا کا نہیں کار مجھ کو کچھ کمال ہے یہی بس دین میرا اور یہی سب ملک مال	عشق میں ہووے سدا جلال کیوں کمال یعنی اپنے عشق میں کر محبو با جاہ و جلال
اشہ جلال الدین چلیں اصفیا کے واسطے	
تیر ہی لطافت و عنایت ہی نہیں اب بھی عجیب حب و دنیاوی سے کر کے پاک مجھ کو احسب	دور کتنا جا پڑا ہوں میں کتنی شہرت قریب اپنے بانج قدس کی کرسی تو میرے نصیب
عبد قدوس شہ قدس صفا کے واسطے	
ہووے عزت خواری کو محمد سے مری کر محط روح کو بوسے محمد سے مری	اور شرف خور ہے خودے محمد سے مری اور نور چشم کر دے محمد سے مری
اے خدا شیخ محمد مہنا کے واسطے	
کر عنایت ایک مہمت کو احمد سو مجھے کر عطا راہ شریعت روئے احمد سے مجھے	اور لگا راہ طریقت بوسے احمد سو مجھے اور دکھا نور حقیقت نو مٹوا احمد سے مجھے
شیخ احمد عارف صاحب عطا کے واسطے	
لطف فرامیض محبت قلب پر باقی مرے کھول دے راہ طریقت قلب پر باقی مرے	چنگے جو نور شریعت قلب پر باقی مرے کر تجلی حقیقت قلب پر باقی مرے
احمد عبد الحق شہ ملک بقا کے واسطے	
چاہئے جاہ حوشم در کار ہو ملک و مال دین و دنیا کا نہیں در کار کچھ جاہ و جلال	خواہش علم و ادب ہے نہ طلب فضل و کمال ایک ذرہ درو کا یا حق میرے ولین و مال
شہ جلال الدین کبیر الاولیا کے واسطے	
چھپے نام ہے دیدہ حیران میرا شمس دین ہو کر ظلمت حصیاں سے میرا شمس دین	کر دے روشن شعلہ ایسا کہ میرا شمس دین کر نور نور کے عرفاں سے میرا شمس دین
شیخ شمس الدین ترک شمس الضحیٰ کے واسطے	
ظاہر و باطن میں کل جا عشق کی ایسی بہار اے مرے اسد کہ وقت ہر لیل و ہزار	دل ہو پرورد اور آنکھیں سدا ہوں اشبار عشق میں اپنے مجھے بصیر و بتیاب و قرار

مست اور بیخود بناوے محمد سے مجھے	محترم کر خوار ہے کوئے محمد سے مجھے
بو محمد محترم شاہ علا کے واسطے	
فکر میں ہوں نفس و شیطاں اپنی اپنی گھات سے	مجھ کو بچنے کی توقع کیا ہو اس آفات سے
صدقہ احمد کی یہ ہے امید تیری ذات سے	کہ بدل کر دے مرے عھدیان کو حسنا سے
احمد ابدال حشتی با سخا کے واسطے	
کب تک حواں ہوں کتبک بھول از غزار	کب تک دل چاک ہوں کتبک گریبان تار تار
حد سے گذر اس رخ و فرقت ابتوا ہی پروردگار	کر مرے شام خزاں کو وصل سے روز بہار
شیخ ابو اسحاق شامی خوش ادا کے واسطے	
ایک نظر سے اس دل ویراں کو تو آباد کر	اس خراب کو تغافل سے نہ یوں برباد کر
شادی و غم سے دو عالم کے مجھے آدو کر	اپنے درو و غم سے یارب دلو میرے شاد کر
خواجہ محمد شاہ علوی بدو السلام کے واسطے	
ہو گئی فرقت میں میری عمر ہی ساری بسر	ڈھونڈھتا کتنا پھر امیں کو بکھ اور در بدر
ہے مرے تو پاس ہر دم لیک میں اندام ہونچ	بخش دہ نور بصیرت جس سے تو آوے نظر
ابو ہبیرہ شاہ بصری بیٹھا کے واسطے	
درو و غم نے عشق کے گھیرا جو بیٹھ مجھے	اپنے بیگانہ کی پرواہ اب رہی ہو کب مجھی
عید شہ عشرت سے دو عالم کی نہیں ملے مجھے	چشم گریاں سینہ بریاں کر عطا یارب مجھے
شیخ صدیقہ مرعشی شاہ صفا کے واسطے	
کچھ نہیں پرواہ بھلائی یا برائی کی مجھے	زہد کی خواہش طلب ہے پارسائی کی مجھے
نے طلب شہابی کی نے خواہش گدائی کی مجھے	بخش ایو در تک طاقت سانی کی مجھے
شیخ ابراہیم ادھم بادشاہ کے واسطے	
ازن بلاؤں سے ہو یارب کس طرح مجھ کو لاناں	گھیرے میں ہر طرف آگے نے تیر و سناں
راہزن سے ہیں وقزاق باکر ز گراں	تو پہنچ فریاد کو میری کہیں امحسناں
شہ فضل بن عیاض ابن عاس کے واسطے	

اپنی خواہش کو کروں کیا عرض میں تیری حضور	میں نہیں ہوں کسی صورت میں اپنا ہوں قصور
کرے دل سے تو اسی واحد دہائی کا حرف نور	دل میں اور آنکھوں میں صبر و شہرہ وحدت کا نور
خواجہ عبدالواحد بن پشیمان کے واسطے	
والدے میرے گلے میں اپنی الفت کی رس	کہو پریشانی ہری اسے واقف سرو عین
کر عنایت مجھ کو تو فین حسن اے دوامنن	تاکہ ہوں سب کام میرے تیری حرکت حسن
شیخ حسن بصری امام اولیاء کے واسطے	
کہ عطا ظاہر میں آثار شریعت میرے اب	کہ عطا باطن میں اسرار طہارت میرے اب
دور کر دل سے حجاب جہل و غفلت میرے اب	کہول قبول میں در علم و حقیقت میرے اب
نادی عالم علی مشکات کے واسطے	
شوق ہے اس بیڈا کو آپ کے دیدار سے	سو عنایت کیا حجب ہو گی کی ہر کار سے
کچھ نہیں مطلب دو عالم کی گل و گلزار سے	کہ شرف مجھ کو تو دیدار پر افوار سے
سردار عالم محمد مصطفیٰ کے واسطے	
دربار کتنا بھرا دیکھنا کچھ مطلب حصول	ہر طرف سے ہو کے یاس بامید وصول
آپ پر پرتے ہیں ہر طرف سے ہول	کہ تو ان ناموں کی برکت سے دعا میری قبول
یا الہی اپنی ذات کبریا کے واسطے	
عشق اپنا بھر دے اس میرے دل افکار میں	کیا کمی ہو جائیگی اس سے تیری سکر میں
ان زرگوں کے تن میں یارب غرض ہر کار میں	کہ شفاعت کا وسیلہ اپنے تو دربار میں
مجھ ذلیل و خوار مسکین و گدا کے واسطے	
کہ لگا ہر لطف کا منظور وحدت سے مجھے	سو خرابی میں ہوں کہ معمور وحدت سے مجھے
اس دہائی نے کر دیا ہے دور وحدت سے مجھے	کہ دہائی کو دور کر دے یزور وحدت سے مجھے
اسماہوں سب کے عمل خالص خدا کے واسطے	
شمع روئے یار کا کروے تو پروانہ مجھے	آشنا اپنے سے بیگانہ سے بیگانہ مجھے
کہ دیا اس عقل نے معقل و دیوانہ مجھے	کہ دیا اس ہوش سے بیہوش مستانہ مجھے

یا الہی اپنے مستانِ دلا کے واسطے	
آپ کو دیکھوں تو مایوسی ہے بالکل آہ	بن تیری لطاف کے کب ہو سکے میرا نباہ
کشمکش سے ناامیدی کی ہوا ہوں میں تباہ	دیکھ مت میرے عمل کر لطف پر اپنے نگاہ
یارِ اپنے رحم و احسان و عطا کے واسطے	
کیا کر دل میں عرصہ جو گزری ہے مجھ پرینچ و غم	دل ہو بریاں سنیہ سوزاں چاک و اماں چشمِ غم
چرخِ عصیاں سپر ہو زیرِ قدمِ کبرِ الم	چار سو بے فوجِ غم کر جلداب بہرِ کرم
کچھ رہائی کا سبب اس مبتلا کے واسطے	
ہر طرف سے یاس ہو یہ سوچتا ہوں ہر نہاں	تجھ سے ہے کون میرا میرے رب مستعاں
گرچہ میں بدکارِ نالایق ہوں امیرِ شاہِ جہاں	پر تری در کو تباہ چھوڑ کر جاو کلہاں
کون ہے تیرے سوا مجھ بیخدا کے واسطے	
ہے غرورِ حسن کیا کیا شاہد و نکلے واسطے	اور بھر و ساعجرب کا ہے ساجد و نکلے واسطے
ہے عبادت کا سہارا عابد و نکلے واسطے	اور تکیہ زد کا ہے زاہد و نکلے واسطے
ہے عصا مگر آہ مجھ بیدست و پا کے واسطے	
نے تو میں آرام چاہوں اور نہ میں رنج و توب	اور نہ کچھ دولت کی صورت اور نہ عزت کا سبب
نے فقیری چاہتا ہوں نے امیری کی طلب	نے عبادت نے زہد نے خواہشِ علم و ادب
در و دل پر چاہئے مجھ کو خدا کے واسطے	
زندگی کی لطف اور کیا کیا زمانہ کی بہار	علم و فضل و عزت و جاہ و چشم بھی بے کنار
عقل و ہوش و فکر اور لغائے دنیا بیشمار	کی عطا تو نے مجھے پر اب تو اسے پروردگار
بخش وہ نعمت جو کام آوے سدا کی واسطے	
بات کیا اپنی کہوں اس غلطِ افکار کی	کچھ نہ کام آتی میرے کوششِ دلِ بیار کی
گرچہ عالم میں الہی میں سعیِ بسیار کی	پر نہ کچھ تحفہ ملا لایق ترے دربار کی
جان و تن لایا و لے تجھ پر خدا کے واسطے	
حالِ میری جان و تن کا تجھ پر کب مستور ہے	ہے دل صد چاک جو سہر تاباں بے نور ہے

گرچہ یہ مدیہ نہ میرا قابل منظور ہے

پر جو بہ مقبول کیا رحمت سوتیری دوسرے

کشتگان تیغ تسلیم و رضا کے واسطے

گرچہ پرپاشور ہے یعقوب کی بیداد کا

سننے والا کون ہے تجھ بن مکرزیاد کا

حد سے ابتر ہو گیا ہے حال مجھ ناشاد کا

اپنے لطف اور رحمت بے انتہا کے واسطے

شجرہ پستیہ منطومہ زبدۃ السالکین
قدوة الواصلین قطب العالم حضرت
مولانا مولوی محمد قاسم صاحب رحمۃ اللہ علیہ

اتنی غرقِ دریائے گناہم
گناہ بے عدد و بار بار بستم
حجاب مقصود عصیانِ من شد
آں رحمت کہ وقف عام کردی
منیدائتم چہ را محروم ماندم
گناخو را اثر اسلطان چو دیدم
بحق مقت را سے عشق بازاں
امام راست بازاں شیخ عالم
شہد والا کثر امداد اللہ
بحق بادشاہ عالم نور
شہ نور محمد نور مطلق

تو میدانی و خود ہستی گواہم
ہزاراں بار توبہ ہاشم
گناہم موجب حرمانِ من شد
جہاں را دعوت اسلام کردی
رہن این چنین مقسوم ماندم
بدرگاہ تو اسے رحماں دو دیدم
رئیس پیشوائے مقتدایاں
ولی خاص صدیق معظم
کہ بہر عالم است امداد اللہ
رئیس استاں ثنائی طیفور
امام اولیا صدیق برحق

بآں شاہ شہیدان حاج مرہین
 بعد بارے شیخ طریقت
 بعد ہادی ہادی پیراں
 ہنگ سحر عشق و سحر معنی
 بآں خواص و ریاض حقیقت
 لبش چرخ دین شاہ محمدی
 بحق بحر موانج حسانی
 بحق بوسیدہ مخبر افسران
 سلطان المشائخ صدر اعلیٰ
 بحق صدر ایوان جلالت
 بحق عبد قدوس مقتدر
 بحق سرو بستان سعادت
 بحق سرور اہل معارف
 بحق احمد عبد الحق کہ افلاک
 بحق مرکز اہل کسالت
 بہ شمس الدین خورشید جہاں تاب
 بحق جبر زحار محبت
 بحق نور چشمان اکابر
 بحق شاہ عالی آستانہ
 لبش الاولیا بدر المشائخ
 بحق خواجہ قطب الدین چشتی
 بحق آنکہ شاہ اولیاء
 معین الدین حسن سنج کہ برخاک

شہ عبد الرحیم غوث دارین
 چرخ دین احمد شیخ ملت
 امیر دستگیر دستگیراں
 بحق شاہ عصمد الدین اعنی
 محمد مکی قطب طریقت
 کہ ہم ہادی ہادی ہادی
 محب اللہ محی الدین ثانی
 جنید وقت خود شبلی دوراں
 نظام الدین شاہ دین و دنیا
 جلال الدین شمس چرخ رخت
 کہ کمتر دید چوں او چرخ طلسم
 محمد جبر کان سیادت
 ملا ذہل عرفان شیخ عارف
 بہ پیش رخش پست است از خاک
 جلال الدین شہ عالی مقامات
 امام وقودہ ابدال و اقطاب
 بحق مشعل نار محبت
 علی احمد علماؤ الدین صابر
 فرید الدین یکتا زمانہ
 امام الاولیا خضر المشائخ
 کہ شہ از جہان نقش رشتی
 در او بوسہ گاہ اولیاء شد
 ندیدہ چرخ چوں او مرد چالاک

بآن شک ملائک خند انان
 بحق مست حق شاه گجان
 بحق خواب مود و وحشتی
 بحق دور کیتا جوهر پاک
 بحق بو محمد مسترم شاه
 بحق حاکم شهر ولایت
 بسا لا طبیبان روانسا
 بحق شاه والا جاه مشاد
 بحق بو بهیرہ زیب عالم
 بحق آنکه دل در عشق حق لیست
 بحق پورا دهم محو زداں
 بحق زبده نیکو نصیبان
 بعبد الواحد بن زید شهباز
 بحق مقتداے مقتدایان
 بحق شیر زیداں شاه مرداں
 خلیج بحر رحمت منسج فیض
 علی ابن ابی طالب که خورشید
 بحق آنکه او جان جهان است
 بحق آنکه محبوبش گزشتی
 پسندیدی جسمه عالم آنرا
 گزیدی از همه گلها تو او را
 همه نعمت به نام او نمودی
 بآن کو حرمه للعالمین است

سپه سالار نیکان خواجه عثمان
 شریف زندانی محنت زمانه
 که سگ را فیض او سازد هشتی
 ابو یوسف چراغ مفتی کلاک
 که بدور روز نور شید و شب ماه
 ابو احمد در بحر ولایت
 ابو اسحاق صیقل ساز جانها
 علو و عشق مولا کامل است
 گل باغ سعادت محنت آدم
 خدیفه مرعشی شیر زمست
 امیر عالم ابراهیم سلطان
 فضیل ابن عیاض استاد عرفان
 که بالاشد ذکر و بے بر پرواز
 حسن بصری امام پیشوایان
 در علم لدنی فیض حسان
 شجلی گاه زیداں مطلع فیض
 بنور خاک پائے او در شید
 فدائے روضه اش مفتی نمان است
 براسه خویش مطلوبش گزشتی
 بما بگذاشت باقی جهان را
 نمودی صرف او هر رنگ پورا
 دو عالم را بجام او نمودی
 بدرگاہت شفیع المذنبین است

بحق پروردگار عالم محمد
 از وقایم باند سیاه و سپیدی است
 که کنش برتر از کون و مکان است
 براه خود مرا چالاک فرما
 بشود از من هوا سے کعبه و غیر
 به تیر در و خود جان و دلم و دوز
 مرا حسب مراد خویش گرداں
 که خار عیب از جاتم براری
 سیاهی را به بخشی روشنائی
 بعفو و فضل خود اے شاه عالم
 بدرگاہت رسیدم سازشادم
 بحال تقاسم بیچاره بنگر

بحق سرور عالم محمد
 بذات پاک خود کمال اصل هستی است
 شناس او نه مقتدر جهان است
 دلم از نقشش باطل پاک فرما
 بکش از اندرونم الفت عیسر
 درونم را بعشق خویش تن سوز
 دلم را محو یاد خویش گرداں
 اگر ناایتم قدرت تو داری
 بخوبی زشت را مبدل خدائی
 گنایم را اگر دیدی نگر اے
 بیسے بگذشته شایانام را دم
 بحشمت لطف اے حکم تو بر سر

وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى سَيِّدِنَا
 مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَاصْحَابِهِ وَبَارَكَ وَسَلَّمَ

تقریظ نظم و قطع تاریخ طبع اول کتاب امداد السلوک نجات کلک
 گهر سلف ید و هر حید عصر مولوی حکیم محمد صدیق صاحب صدق
 مراد آبادی سلمہ اللہ تعالیٰ

تن بجاں آرای گیسماں آفریں
 کا مداز حق در ره حق زہنسا
 مژدہ جاں بخش تحصیل مراد

بعد حمد حضرت جاں آفریں
 وزیر نعت رسول مجتبیٰ
 سالکان راہ حق را مژدہ باد

زیں کتاب بے نظیر و بے ندید
 آنکہ امداد السلوکش نام بہت
 من چو گویم صفایں دلکش کتاب
 چوں سوادش نور چشم عالمست
 ہوش راجا ساز و جانا ہوش کن
 حافظ ضامن شدہ عالیجناب
 کہ رسالہ مکبہ را از شما
 در زبان پارس از تازی زبان
 آں چنان کہ دلپسند من بود
 آں دعاے کش بدل دارم ہنماں
 فاضلہ دیریں ز جھنجھانہ زمین
 برامید آں دعاے مستمر
 پائے چم کرد دلپسند شد
 پس دے کو امام احدث
 ترجمہ کرد آں کتاب لا جواب
 لاجرم آں شدہ زور گاہ مجید
 مولوی فتح محمد از نخست
 بعد نقل کا ملش آں نیک مرو
 رو بروئے آں شدہ والاش خواند
 اندرین ایام فرحت التیام
 عبد رحمان حکیم جان تن
 در مراد آباد بہسرایں مراد
 نیست مقصودش ازین کارگزیر

آنکہ چشم روشنایں مثلش ندید
 و حقیقت خضر خاق عام بہت
 آفتاب آمد دلیل آفتاب
 بدخش گربیشتر گویم کست
 شمع از شرح حالش گوش کن
 عزت حضار را کرد ایں خطاب
 ترجمہ ہر کس کہ ساز و بہرما
 گوہر افشانہ بد امان بیایں
 در صفا بہ از مد روشن بود
 خواہم از حق از برائے آں جواں
 قدوہ ارباب تلقین و یقین
 بست از دل بر بیایں جاں کمر
 پائے چم را آں دعا ہمراہ شد
 نام پاک و رشید احمد ست
 آنچنان کہ خواست طبع آنجناب
 آں دعا درخواست بہر آں رشید
 کردہ نقلش با ہمہ صحت درست
 عرض پیش شاہ گنگوہیہش کرد
 حرف حرفش را گوش اور ساند
 طالب طبعش چو شد ہر خاص عام
 شد مجاز طبع زان شیخ زمن
 آمد و بنیاد طبع او نہاد
 جز دعا ہمت مردان دیں

بجہ زہنا کے اہل تحقیق * ملا خاص و عام از نقل کمال * بال کو شد محمد قاضی نام
 امام اہل حق اطلاق صدیق * پناہ بر ایشرف شیطاں * فیوض غیب را بر جملہ مقام
 حضرت مولانا مولوی محمد قاسم صاحب زیادہ کرینے ۱۲
 یہ تین شخص حضرت مولانا مولوی محمد قاسم صاحب نے برائے وصولین

اے خدا پیوستہ درہر دوسرا در رضائے خود دلش پیوستہ کز طفیلش این کتاب تطاب طبع آرا اندرین ایام شد بعد طبع این کتاب بے مثال سال صومعی معنوی ہر و نگاشت سال صومعی طبع را اے رشک معنوی سانش اگر خواہی زمن	بر حکیم مادر رحمت کشائے ہر امیک کش بود در دل برآر زندگے بخشش دل ہر شیخ و شاب منفعت بختائے خاص عام شد کرد چوں صدیق بیدل فکر مال گوش برگشتار او باید گماشت سہ صد افزا بر ہزار و شا زدہ گویش در قطعے فخر زمن
--	--

قطعہ تاریخ

طبع چوں گردید این بخش کتاب چوں ز مولانا رشید احمد ست بے (بدل) صدیق گفتم سال طبع	بالبقیس اینست امداد السکوک گفتنش زیباست ارشاد السکوک گشت و بخش طبع امداد السکوک
۳۶	۵۲ ۳۶ ۱۳
	۱۳ ۵ ۱۶

ایضاً منہ

چوں ز امر مرشد کامل شید احمد طبع مصرع مطبوع سال طبع اوصدیق گفتم	بہر عالم رشدا فز گشت امداد السکوک چہ مزین طبع آرا گشت امداد السکوک
	۱۳ ۵

۳۲۰

الف ۲۶

حضرت مولوی رشید صدیق صاحب عظمیٰ کی تصنیف

ہدایۃ الشیعہ	ہادی علی بکنوی شیعی کے دس سوالوں اور ایک شہنشاہ کا جواب انبیا میں مل گیا ہے جو دیکھنے سے تعلق رکھتا ہے یہ سادگی بار چھاپا گلاب پھر کیا اب ہو گیا تھا سلسلے میں اصل اشتہار و سوالات پھر طبع کر لیا گیا
لابدۃ المناہک	خودیات حج میں سب سے پہلے مسائل حج میں ایسی جامع اور مفید کتاب تالیف ہوئی ہوگی
سبیل الرشاد	یہ رسالہ مسائل مختلفہ اہل حدیث و خلیفہ ہزار ہوں فاضلہ خلف الامام و تقلید غیرہ کی تحقیق میں حضرت مولانا نے تحریر فرمایا جس کو نہایت منصفانہ انداز میں دیکھی وجہ سے موافقین و مخالفین دونوں نے تسلیم کر لیا ہے اردو
لطائف رشیدیہ	بعض مستفسرات متعلقہ آیات قرآنی کے جوابات میں فتوے شہرت پروردہ مروجہ شرفاء ہند آیات و روایات میں شرح حدیث مسلم شریف متعلقہ آخر حل و حل الجنبہ
رسالہ کراہت جہانانیہ	مسجد حرام میں تنگراجماعت کی کراہت روایات فقہ و احادیث صحیحہ سے ثابت فرمائی ہے اور وہ عبارات کتب معتبرہ سے حل فرمائی ہیں کہ جن سے منکرین کراہت شیعہ پیدا ہو جائیگی
رسالہ تراویح	فیہ مقلدین کا رد اور مذہب مقلدین کا احادیث صحیحہ سے اثبات بابت کراہت تراویح
فکرتیلاو	یہ ایک مستفسر کا جواب ہے جس میں حضرت مولانا موضح اور بہت سے علماء کے مفصل جواب دربارہ محاسن مرد و عیلا و مذکور ہیں
رسالہ جمعہ	اہل حدیث کے ایک فتوے کا جواب ہے جس میں انہوں نے احادیث و آیات سے پہلے نادر و نیک ثبوت جمعہ و قریب خوب موہ و بدل کر دکھایا تھا اس کا جواب احادیث صحیحہ سے دیا گیا ہے
رسالہ وقف	اہل حدیث نے یہ ثابت کیا تھا کہ اوقاف قرآنی حنیفہ جملہ قراء و حفاظ کا عمل راء و ہے بدعت ہیں حضرت مولانا نے اس کا جواب احادیث صحیحہ سے دیا ہے اور ان کا ثبوت یا نہایت صحیح روشن فرما دیا ہے
فکرتیلاو	ظہ احتیاطی بلکہ مجرب کا جواب جہاں جمعہ ہو جاتا ہے وہاں احتیاطاً ظہر کی حاجت نہیں اور جس جگہ جمعہ درست نہیں ہے وہاں صرف ظہر یا جماعت محل و ایام کے دائرہ میں
ہدایۃ المحدث	یہ رسالہ قرأت فاضلہ خلف الامام میں آپ ہی اپنا نظیر ہے دیکھنے والا منصف موافق ہو یا مخالف اس کے منافع کے بعد بخوبی اس دعوے پر قادر ہو جاتا ہے کہ قرأت فاضلہ خلف الامام پر کوئی دلیل نہیں ہے کاغذ و لایحی
ارشاد لدرغ الفیض	درود و دعا
غرائب البینا	منابر حضرت امام اعظم ابو حنیفہ نعمان ابن اثرب گئی رحمۃ اللہ علیہ جو اکتب مبرزہ
انعام النعم ترجمہ تجویز بحکم	از مولانا خلیل احمد صاحب مدظلہ عظمیٰ
	ہدایت الرشید
	ترغیب الصلوٰۃ
	ایضاح الاولیٰ
	در غیب عبادات
	در جواب اعتراضات غیر مقلدین
	احسن القرنی تحقیق و توثیق
	از مولانا محمود حسن صاحب

تالیفات مولانا اشرف علی حسام الدین		تالیفات حضرت حاجی مادلہ اللہ صنائعہا کی فی اللہ	
۱۔ انگریزی خواں فوجاؤں آؤ شکستیں فی الاسلام کے جوہر	مکمل یقین	۱۔ ارشاد مرشد	۳۔ ضیاء القلوب
۲۔ غید ہے کاغذ چکن		۲۔ درود مرشد	۴۔ فخر سے روح
۳۔ برت سے فتوحات کا مجموعہ	فتاویٰ اشرفیہ	۳۔ تصفیۃ القلوب	۵۔ گلزار معرفت
۴۔ ضروریات اشغال دار فانی و آخری	تعلیم الدین قدیم		
۵۔ معاملات بیع و شراء و اجارہ وغیرہ	صفائی معاملات		
۶۔ نمون میں جو حصال ہونی چاہیے	فروع الایمان		
۷۔ یعنی مسائل ایمان وغیرہ			
۸۔ حضرت صاحب خطوبت نام	مکتوبات مادلہ		
۹۔ مولیٰ صاحب صوف			
۱۰۔ کوئی نذر جمعہ خالصا صاحب ہدی	اصلاح خیرہ زبیر		
۱۱۔ کے ترجمہ قرآنی اغلاط			
۱۲۔ انگریزی پڑھنے کو نفع و نقصان	تحقیق تعلیم انگریزی		
۱۳۔ راگ بارہ میں مضامین و محققانہ بحث	روح السماع		
۱۴۔ حضرت حسام الدین علیہ وسلم کو	خطبہ مآثورہ		
۱۵۔ جو خطبہ منقول ہے جو جمعہ کو پڑھیں			
۱۶۔ نیچر کے خیالات کی معقول تردید	اصلاح الخیال		
۱۷۔ اور اصلاح			
۱۸۔ تلاوت کے ضروری ضروری قواعد	تجوید القرآن		
۱۹۔ قواعد اور ادائے حروف و طریق			
۲۰۔ مشائخ سلسلہ کو مقام آؤ فن و	شجرہ مع حلیم نظام		
۲۱۔ تاریخی اوقات اضافہ کئے ہیں			
۲۲۔ دوبارہ حمد علیہ السلام روحانی علاج	علاج القحط		
۲۳۔ باہمی حقوق کی تفصیل	حقوق الاسلام		
۲۴۔ کتاب نہایت مفید واقع ہوئی جو	اصلاح المرسوم زبیر		
۲۵۔ جس میں سوم مرد و جد کو دلالت دینا			
۲۶۔ مرد و عوام احمد قادیانی کو متعلق بلکہ	انحطاط الایمان		
۲۷۔ طوائف خط کا جواب	المہدی و المہدی		
۲۸۔ مسامحہ فی شرح			
۲۹۔			
۳۰۔			
۳۱۔			
۳۲۔			
۳۳۔			
۳۴۔			
۳۵۔			
۳۶۔			
۳۷۔			
۳۸۔			
۳۹۔			
۴۰۔			
۴۱۔			
۴۲۔			
۴۳۔			
۴۴۔			
۴۵۔			
۴۶۔			
۴۷۔			
۴۸۔			
۴۹۔			
۵۰۔			
۵۱۔			
۵۲۔			
۵۳۔			
۵۴۔			
۵۵۔			
۵۶۔			
۵۷۔			
۵۸۔			
۵۹۔			
۶۰۔			
۶۱۔			
۶۲۔			
۶۳۔			
۶۴۔			
۶۵۔			
۶۶۔			
۶۷۔			
۶۸۔			
۶۹۔			
۷۰۔			
۷۱۔			
۷۲۔			
۷۳۔			
۷۴۔			
۷۵۔			
۷۶۔			
۷۷۔			
۷۸۔			
۷۹۔			
۸۰۔			
۸۱۔			
۸۲۔			
۸۳۔			
۸۴۔			
۸۵۔			
۸۶۔			
۸۷۔			
۸۸۔			
۸۹۔			
۹۰۔			
۹۱۔			
۹۲۔			
۹۳۔			
۹۴۔			
۹۵۔			
۹۶۔			
۹۷۔			
۹۸۔			
۹۹۔			
۱۰۰۔			

